

95. évfolyam, 2020/7.

Lelkipásztor

Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Anna-Maija Viljanen-Pihkala \ Egy díszdoktori kalap története

Kamarás István OJD \ Egyházközségek mint alternatív közösségek

1. rész. Evangélikus egyházközségek vallásközi összevetésben

Orosz Gábor Viktor \ Relatív pacifizmus? Dietrich Bonhoeffer a háborúról és a békéről

Hafenscher Károly \ A liturgia gazdagsága és szépsége

Zsugyel János \ Kereszt és zászló. Megjelent az evangélikus egyház múltbeli
állambiztonsági kapcsolatait feldolgozó harmadik kötet

Reuss András \ A szürke kabát és a nyestes, bársonyos sapka

Kedves Olvasó!

A Lutheránus Világszövetség (LVSZ) negyedik nagygyűlését 1963 nyarán Helsinkiben rendezték. A Helsinki Egyetem Teológiai Fakultása a nagygyűlés alkalmából díszdoktori címet adományozott több jeles résztvevőnek. Köztük volt Franklin Clark Fry, az amerikai evangélikus egyház és egyben a LVSZ elnöke, Hanns Lilje, az LVSZ volt elnöke, hannoveri püspök és egy magyar evangélikus püspök is – de vajon kicsoda? Erre a kérdésre válaszol és az adományozás egyháztörténeti részleteit ismerteti érdekesítő tanulmányában Anna-Maija Viljanen-Pihkala.

Mennyiben jézusi életforma- és értékközösség egy keresztény gyülekezet? Mennyiben alternatívája azoknak a társadalmi-kulturális folyamatoknak, amelyek itt és most domináns jelenségek: az individualizmusnak, a pragmatizmusnak a konzumizmusnak, a hedonizmusnak, az urizálásnak, a közömbösségnek, a rövidlátásnak és az intoleranciának? Kamarás István OJD az *Egyházközségek mint alternatív közösségek* című egyházszociológiai tanulmányának első részében az evangélikus egyházközségeket vallásközi összevetésben vizsgálja.

Orosz Gábor Viktor *Relatív pacifizmus? Dietrich Bonhoeffer a háborúról és a békéről* című dolgozata Bonhoeffer életén és teológiáján keresztül mutatja be a német lelkész és ellenálló háborúkonceptióját és pacifizmusát. Két előadása, az 1929-es barcelonai és a 1934-es fanø-i, valamint az 1931-es és 1936-os katekizmusai alapján követi nyomon azt a változást, amely a korabeli és általánosnak tartott háborúfelfogástól Bonhoeffer saját koncepciójának megfogalmazásáig tart, ami a szerző véleménye szerint teljességében csak akkor érthető meg, ha az önfeláldozás lehetőségéről alkotott álláspontját is megismerjük.

Az igehirdetési előkészítők *Szentháromság ünnepe utáni hetedikről a tizenegyedik vasárnapig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Júliusi számunk szerzői

Anna-Maija Viljanen-Pihkala lelkész, egyháztörténész – Helsinki (Finnország)

Fabiny Tamás püspök, egyetemi tanár – Budapest
Hafenschner Károly lelkész, tanszékvezető egyetemi tanár – Budapest

Hajdúch-Szmola Patrik lelkész – Pécs

Kamarás István OJD író, szociológus – Budapest

Koháry Ferenc lelkész – Lébény

Orosz Gábor Viktor felelős szerkesztő, egyetemi docens – Budapest

Reuss András professor emeritus – Budapest

Sándor Frigyes lelkész – Miskolc

Szabó B. András lelkész egyetemi adjunktus – Budapest

Vladika Zsófia lelkész – Tét

Zsugyel János szakközgazdász, nyugalmazott egyetemi docens – Budapest

Zsugyel-Klenovics Katalin lelkész – Zalaegerszeg

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Perce Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050

E-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 12 000 Ft; fél évre: 6000 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 8100 Ft; fél évre: 4050 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Mondat Kft.

www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821

Lángos, víz, újrakezdés

1Kir 19,7

■ SZABÓ B. ANDRÁS

„Az Úr angyala... megérintette [Illést], és ezt mondta:
Kelj föl, egyél, mert erőd felett való út áll előtted!” (1Kir 19,7)

A szögletes zárójel harapófogójában – nemcsak papi rutinunk, hanem a tompult fáradtság is mondja – az én nevem áll. Úgy, mint a jogosítványban, lakcímkártyán, bérkimutatáson, a gyerekeim papírjain, az istentiszteleti rendben, az aláírási cím-példányon, e-naplóban és még sok ezer helyen. Talán mert mindezek a helyeken szerepel, azért érezheti magát az ember nyárra oly valószínűleg Illés társaságában a pusztában.

Ebben a kapcsos zárójelben egyedül van az ember. A lényege, hogy egyedül legyen. Isten folyamatosan hív ide szolgálkat a partra, ahol a semmi, a kiüresedés, az erőtlenség tapasztalatával szembesülünk. Szemben mindenkivel, aki otthon van, a pusztán túli világban. Szemben mindenkivel, aki sikeres, eredményes, elégedett és elfogadott. Még azokkal is szemben, akik szintén jártak már itt, nevük szerepelt már a szögletes zárójelben. Csak mikor az én nevem áll benne, azt érzem, az övé nem állhat itt, hiszen ő ott van bent, a lakott világban.

Illés tudja, hogy miattuk került ide. Vannak helyek, ahol csak egyedül lehet az ember. A pusztai találkozás is ilyen. Csakhogy Illés baja éppen az, hogy nem is olyan különleges próféta ő, mint gondolta magáról. Az önvád tárgya, a csalódás önmagában pont erről szól: „Nem vagyok különb elődeimnél.” Nem sikerült meghaladni hibáikat, a sorsot megfordítani. Az ige kapcsán Esterházy Péter klasszikus regénye, a *Harmonia Caelestis* juthat eszünkbe, a kapcsos zárójelben folyamatosan cserélődő, mégis ugyanúgy hangzó nevekkal: „Itt édesapám neve következik.” Ahogy a családi generációk, apák és fiak szavai, tettei, kudarcai szétválaszthatatlan láncban következnek, úgy a próféta is magányos, mégis egy lánc része.

A kivezető út sem járatlan. Lángos, amelynek pászkaize van. Negyven napra rövidített út, amely a negyven évre emlékeztet. És a cél, a különleges hegy, a Hóreb, amely nagyon emlékeztet a Sínaira, ahol végül megtörténik a személyes találkozás Istennel. Csak eddig kap most erőt, hogy az utat, amely újrateremti a prófétát, az egyedivé tevő, mégis saját gyö-

kerei közt kacskaringózó utat bejárja. A találkozás ott megnyitja a jövőt. Saját identitásunkat megerősíteni, a személyes istenkapcsolatot megújítani, megérteni a jövő összefüggéseit és megfordítani a jelen feltartóztatatlannak tűnő folyamatait – mind innen indul. A pusztá mélyéről. Ez a mondat a próféta személyes újraépítésének első pillanata. Ami utána jön, nem a tolerancia és a megbocsátás diadalmenete. Lehet, hogy ma is uralkodik Jezabel, kevés térd marad egyenes, könnyebb korszerű eszméket átvenni, mint a saját identitást őrizni, és a harcos vagy kimerült Illés helyzetértékelésében sajátunkra ismerünk. Egy különbség van: mi jobb esetben Jézus prófétái vagyunk. Ő is járt a pusztában, neki sem ismeretlen a negyven nap. Körülötte is jártak angyalok, meg más is. Jézusra figyelve nem lehet tisztogató hadjáratot indítani, nem lehet az ellenséget elpusztítani, bármennyire is igazam van. Jézus a hit válságát nem az államvallás helyreállításával oldja meg, nem is a konkurencia szakmai, majd fizikai megsemmisítésével. Jézus előtt Kajafás nem vall szakmai kudarcot, Pilátus hatalomgyakorlási technikája sem újul meg. Illés és Jézus között az evangéliumokban megszólaló közvélemény ugyan nem tud különbséget tenni: Jézust a visszatért Illésnek vélik, vagy úgy értik, Illést hívja, hogy szabadítsa meg a keresztről. Illés azonban Isten prófétája, Jézus pedig Isten Fia. A prófétának újrakezdése van, a keresztyének reménysége. Még a kimerült keresztyének is. A remény, ahogy Wolfgang Huber kifejti, valami egészen más. Nem a jelen pozitív folyamatainak meghosszabbítása, nem a jelen óhajainak jövőbeni megvalósulása. A remény Istenre figyel teljes nyitottsággal, és benne bízunk. Tudja, hogy amit kapni fog, más lesz, mint amit vár, vagy amit elérni szeretne.

A szögletes zárójel harapófogójából Isten szabadít ki. Hogy a nevünk ide (is) fel van írva, nem kellemes élmény, mégis kulcstapasztalat. Isten erejével ilyen direkt módon találkozni, tervének ilyen konkrétan részévé válni a legnagyobb lehetséges tapasztalatok közé tartozik. Csak érkezzen meg időben az angyal a lángossal és a vízzel, csak meneküljünk időben a pusztába.

Egy díszdoktori kalap története

■ ANNA-MAIJA VILJANEN-PIHKALA

► **A Lutheránus Világszövetség (LVSZ) negyedik nagygyűlését 1963 nyarán Helsinkiben rendezték. A Helsinki Egyetem Teológiai Fakultása a nagygyűlés alkalmából díszdoktori címet adományozott több jeles résztvevőnek. Köztük volt Franklin Clark Fry, az amerikai evangélikus egyház és egyben a LVSZ elnöke, Hanns Lilje, a LVSZ volt elnöke, hannoveri püspök és egy magyar evangélikus püspök is – de vajon kicsoda?¹**

A LVSZ-ben ismert Ordass Lajos?

A Helsinki Egyetem Teológiai Fakultása a díszdoktori címet „az LVSZ munkájában kifejtett figyelemre méltó érdemekért” adományozta.² Ez alapján úgy tűnik, hogy a magyar díszdoktor Ordass Lajos püspök (1901–1978), aki az LVSZ alelnöke volt. Ordasst 1945-ben választották a Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) püspökévé (ORDASS 1985, 164. o.). Ő céltudatosan igyekezett nemzetközi kapcsolatokat keresni az egyháza számára (MALKAVAARA 1993, 89. o.; RÉVÉSZ 2004, 39. o.). Skandinávia, különösen Svédország természetesen adódott erre a célra, mivel Ordass cserediák volt Uppsalában és Lundban 1927–1928-ban, és ekkor Finnországban is látogatást tett (ORDASS 1985, 62–64. o.).

¹ *Kutsu promootioon* 1963, 28–31. o. A többi díszdoktor: Jan Kiiwit észt érsek, Friedrich Wilhelm Krummacher pommeri evangélikus püspök, Anders Nygren volt lundi püspök és korábbi LVSZ-elnök, Kristen Ejner Skydsgaard, a koppenhágai egyetem dogmatikaprofesszora és az LVSZ ökumenikus intézetének vezetője, Raymond Waldemar Wargelin, az Amerikai Finn Evangélikus Egyház utolsó elnöke és az Amerikai Lutheránus Egyház (LCA) területi titkára, Kauko Pirinen finn egyháztörténet-professzor és L. P. Tapaninen finn püspök.

² HYKA TTA 1963 jegyzőkönyv 68, 71.

Ordass 1947-ben egy hosszú külföldi utat tett, melynek során Észak-Amerikába látogatott, majd részt vett az LVSZ alapító gyűlésén a svédországi Lundban (uo. 199–219. o.), amelyen a szövetség alelnökévé választották.³ Hazatérése után magyarországi helyzete egyre nehezebb lett. A magyar állam Ordasst az állam és az evangélikus egyház közötti egyezmény legnagyobb akadályának tekintette (MIRÁK 1995, 16. o.; FABINY 2002, 45. o.). Mivel Ordass nem volt hajlandó lemondani püspöki címéről, letartóztatták (MIRÁK 1995, 16. o.; BALÁS 2010, 109. o.). Az ügyes védelem ellenére Ordasst a kirakatperben kétévi börtönbüntetésre ítélték valutával való visszaélés miatt.⁴ 1950 tavaszán az MEE különbírósága megfosztotta püspöki tisztétől.⁵ A kiszabadulása után Ordass Budapesten csendben élt, egészen 1956 nyaráig (ORDASS 1985, 386., 396. o.).

1956 augusztusában Galyatetőn szervezték az Egyházak Világtanácsa (EVT) központi bizottságának ülését, kommunista országban első alkalommal.⁶ A gyűlésen a LVSZ és az EVT vezetőinek sikerült elvi megállapodásra jutniuk az MEE és a magyar állam képviselőivel Ordass rehabilitációjával kapcsolatban.⁷ Az állami rehabilitáció 1956. október elején történt meg, az egyházi néhány nappal ké-

³ ORDASS 1985, 214. o.; TERRAY 1965, 1064. o.; NELSON 1982, 398. o.; EKLUND–EKLUND 1992, 51., 98. o.; MALKAVAARA 1993, 183., 186. o.; BAER 2006, 23. o.; BENCZE 2012, 47. o.

⁴ ORDASS 1985, 350. o.; TERRAY 1965, 1061. o.; MALKAVAARA 1993, 251., 441. o.

⁵ ORDASS 1985, 393–394. o.; TERRAY 1965, 1062. o.; BAER 2006, 43. o.; BALÁS 2010, 111. o.

⁶ VOIPIO 1994, 185. o.; MALKAVAARA 2002, 219. o.; BÖRÖCZ 2012, 268. o.

⁷ ALWF LWF NR 25/10.8.1956 Bishop Ordass (Hungary) to Be Rehabilitated; ORDASS 1985, 403–404. o.; VOIPIO 1994, 185. o.; MIRÁK 1995, 20. o.; BAER 2006, 63. o.; BALÁS 2010, 117. o.; BENCZE 2012, 59. o.; BÖRÖCZ 2012, 272–273. o.

sőbb.⁸ A terv az volt, hogy Ordass tanári státuszt kap az Evangélikus Teológiai Akadémián október 24-től, de az előző nap kitört forradalom megváltoztatta a terveket. Ordass visszatért püspöki székébe.⁹

1957-ben, a Minneapolisban szervezett harmadik LVSZ-nagygyűlésen Ordassnak jelentős szerepe volt. A nagygyűlés témája *Krisztus megszabadít és egyesít* volt, amelynek Ordass egyfajta „szimbólumává” vált. Ordass prédikált a nyitó istentiszteleten, ismét alelnökké választották, és szólt a záróünnepségen is.¹⁰ Legkésőbb ettől a nagygyűléstől kezdve Ordass a nemzetközi evangélikus körökben közismert személlyé vált.

Ahogy tíz évvel korábban is, hazatérése után az egyházi helyzet ismét szorongató lett. S végül 1958 nyarán politikai okok miatt Ordass megint megfosztották püspöki tisztétől.¹¹

Martti Simojoki helsinki püspök Ordassnak külön meghívót küldött a finn evangélikus egyház nevében, hogy részt vegyen az LVSZ helsinki nagygyűlésén.¹² A LVSZ is meghívta.¹³ Az útlevelhez Ordassnak szüksége lett volna egy egyházi ajánlólevélre, de nem kapta meg (TERRAY 1990, 185–186. o.). Így Ordass nem utazhatott ki az LVSZ nagygyűlésére, és nyilvánvaló érdemei ellenére nem ő volt a Helsinki Egyetem Teológiai Fakultása által meghívott magyar díszdoktor.

A nagygyűlés delegátusa, Káldy Zoltán püspök?

A LVSZ negyedik nagygyűlésre Helsinkibe utazott magyar delegáció tagja volt Káldy Zoltán püspök, Ordass utódja a püspöki székben.¹⁴ 1958 őszén a finn evangélikus egyházi újság, a *Kotimaa* azt írta: „Úgy tűnik, hogy Káldy esperes püspökjelöltté választása teljesen egyházi vonalon történt, és az állam nem szólt bele.”¹⁵ A valóság nem ez volt.

⁸ ALWF WS/III.2.a, Correspondence etc with/on Bishop L. Ordass, Ordass to Council of the Diocese of Montana of the Evangelical Lutheran Church of Hungary 8. 10. 1956; ALWF WS/III.2.a Correspondence etc with/on Bishop L. Ordass, Horváth Lund-Quistnak 1956. X. 8.; ORDASS 1985, 412–413. o.; FABINY 2002, 59. o.; BAER 2006, 65. o.; BALÁS 2010, 117. o.; BENCZE 2012, 59. o.; BÖRÖCZ 2012, 301. o.

⁹ ORDASS 1985, 416. o.; ORDASS 1987, 570–573. o.; BAER 2006, 65–66. o.; BENCZE 2012, 61. o.; BÖRÖCZ 2012, 301. o.

¹⁰ Luterilaisuuden suurkatselmus. *Kotimaa*, 1957/63. sz.; Sovituksen evankeliumi on pääasia. LML:n yleiskokous Yhdysvalloissa. *Kotimaa*, 1957/64. sz.; Kirkon vapaus ja ykseys rakentuvat Kristuksen lunastustyöhön. *Kotimaa*, 1957/68. sz.; Ordass, Giertz ja Manikam LML:n varapresidenteiksi. *Kotimaa*, 1957/69. sz.; ORDASS 1987, 667., 671. o.; MALKAVAARA 2002, 237. o.; FABINY 2009, 208. o.; BENCZE 2012, 62. o.; BÖRÖCZ 2012, 430–431. o.

¹¹ PUNGUR 1992, 131. o.; MALKAVAARA 2002, 257. o.; KETTUNEN 2010, 63. o.; BENCZE 2012, 63. o.; KORÁNYI 2012, 16. o.

¹² EOL EGY 183/1963 Simojoki Ordassnak 1963. IV. 8.

¹³ ÁBTL 3.1.2. M-32401/1 „Pécsi” II, Lutheránus Világszövetség Nagygyűlése Helsinkiben, 1963. X. 8.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Zoltan Kaldy Ordassin seuraajaksi? *Kotimaa*, 1958/69. sz.

A kommunista Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) és az állambiztonság gondos háttérmunkát végzett, és Káldyt beszervezték ügynöknek, még mielőtt a püspökválasztás egyetlen jelöltje lett volna.¹⁶

Káldy egyik célja az volt, hogy kapcsolatot létesítsen a finn evangélikus egyházzal. Ez meg is valósult 1961-ben, amikor ő vezette a Finnországba látogató háromtagú magyar delegációt (KOREN–VOIPIO 1988, 140. o.). Vannak, akik azt állítják, hogy a második világháború után a finn–magyar evangélikus kapcsolat létrehozása ennek a látogatásnak a keretében vetődött fel.¹⁷ Ez az állítás azonban hamis. Az egyházi kapcsolat már 1956-ban újraindult (lásd pl. VILJANEN-PIHKALA 2019).

Káldy püspök díszdoktorrá avatása arra utalt volna, hogy a Helsinki Egyetem Teológiai Fakultása és így a Finnországi Evangélikus Egyház is jóváhagyta volna Ordass Lajos félreállítását. De nem Káldy Zoltánra esett a teológiai fakultás választása.

A háromszor félreállított Túróczy Zoltán?

Díszdoktornak Túróczy Zoltán püspököt hívták meg (1893–1971).¹⁸ Hasonlóképpen, mint Ordass, Túróczyt is felállították a püspöki székéből, ráadásul őt háromszor.

Túróczy Zoltánt 1939 tavaszán püspöknek választották.¹⁹ A második világháború után háborús bűnösnek fegyházra ítélték, és elmozdították püspöki tisztségéből.²⁰ Egy évvel később szabadon engedték, majd lelkészként szolgálhatott, és részt vehetett a püspöki konferenciákon, de püspöki feladatokat nem végezhetett.²¹ Mégis visszatért a püspöki tisztségbe, amikor az állam Ordassnál kedvezőbb tárgyalópartnernek találta őt.²² Miközben Ordass börtönben volt, Túróczy 1948 decemberében aláírta az állam és egyházi közti egyezményt.²³ Ettől függetlenül Túróczynak ismét félre kellett állnia állami nyomásra 1952-ben.²⁴

Ahogy Ordass, úgy Túróczy is csendesen élt egészen a

¹⁶ ÁBTL 3.1.2. M-32400 „Papp István” II, 21/503/1958, Jelentés, Budapest, 1958. július 11.; KORÁNYI 2012, 16–17., 21–22. o.

¹⁷ MIRÁK 2010, 69. o. Mirák Katalin Koren Emilre hivatkozik. Valószínűleg egyházpolitikai okok miatt az 1980-as években Korennek úgy kellett értelmeznie az egyházi kapcsolatokat, hogy azok csak Káldy püspök finnországi útja keretében kezdődtek újra.

¹⁸ GYEL TZH 6 Túróczy ÁEH-nak 1963. IV. 8.; EOL ÉEK 59 Nikolainen Túróczynak 1963. IV. 4.; GYEL TZH 6 Túróczy Nikolainennek 1963. IV. 9.

¹⁹ VOIPIO 1993, 20. o.; JOÓB 2010, 90. o.; BENCZE 2012, 35. o.

²⁰ ORDASS 1985, 160., 181. o.; MALKAVAARA 1993, 32.; FABINY 2002, 38–39. o.

²¹ ORDASS 1985, 234. o.; MALKAVAARA 1993, 32. o.; FABINY 2002, 40. o.

²² ORDASS 1985, 309–310. o.; MALKAVAARA 1993, 241. o.; FABINY 2002, 45. o.; BAER 2006, 19., 22–23. o.

²³ ORDASS 1985, 355–356. o.; TERRAY 1965, 1061. o.; MALKAVAARA 1993, 304., 443. o.; BALÁS 2010, 110. o.

²⁴ ORDASS 1985, 392. o.; VOIPIO 1994, 184. o.; FABINY 2002, 54–55. o.; BAER 2006, 44. o.; BALÁS 2010, 115. o.

forradalomig, azaz 1956 októberéig (ORDASS 1985, 386., 396. o.; FABINY 2002, 56–58. o.). Amikor a forradalom alatt az LVSZ első segítőkolonnája Győrbe érkezett, Túróczy melegítőben fát vágott.²⁵ A forradalom után Túróczyt az egyházkerülete ideiglenes vezetésére kérték fel, majd megválasztották püspöknek.²⁶ Amikor 1957 végén az állam egyre inkább szorította az evangélikus egyházat, Túróczyt megint félreállították (PUNGUR 1992, 136. o.; FABINY 2002, 67. o.).

A teológiai fakultás választotta ki díszdoktornak Túróczyt, akinek az érdemei az LVSZ keretében végzett munkában tagadhatatlanul szerényebbek Ordassénál. Nyilvánvaló, hogy a teológiai fakultás más okot látott erre a megtiszteltetésre: Túróczy létrehozta és jelentős módon erősítette a finn–magyar evangélikus egyházi kapcsolatokat (*Kutsu promotioo* 1963, 31. o.). A finnek számára Túróczy kiválasztása tudatos volt. Nem kerestek népszerűséget sem az MEE-ben, mint Káldy kiválasztása esetén történt volna, sem az LVSZ-ben, mint Ordass esetében történt volna. Személyesen meg akarták köszönni Túróczynek azt a munkát, amelyet évtizedeken keresztül végzett az egyházak közti kapcsolatok ápolása terén.

Az egyházi kapcsolatok stabilizátora

A finn és magyar evangélikusok közötti kapcsolat az 1920-as évek elején jött létre a World Alliance-konferenciákon keresztül,²⁷ tehát nemzetközi és ökumenikus kontextusban. 1924-ben Raffay Sándor püspök és Podmaniczky Pál professzor Finnországba látogatott.²⁸ A finn ébredési mozgalmak közül különösen a felébredtek (körtti) nagy hatással voltak Podmaniczkyra.²⁹ Valószínű, hogy éppen ő bátorította Túróczyt, hogy ismerkedjen meg a finn ébredési mozgalmakkal.

Túróczy először 1931-ben utazott Finnországba, amikor részt vett a finnugor kultúrkonferencián.³⁰ A konferencia után az ébredési mozgalom tagjai között járt, és ígét hirdetett a felébredtek Viipuriban szervezett nagy nyári találkozóján, az úgynevezett ébredési ünnepen (herättäjähuhlat).³¹ Majd 1935-ben, már negyven fölötti, többgyermekes családapaként hat hónapot töltött Finnországban.³² Ekkor részt vehetett a finn

énekeskönyv megújításában. Túróczy összebarátkozott K. E. Rinnével, a helsinki városi misszió lelkészével (TAIPALE 1980, 362. o.; LUOJOLA 1983, 61. o.). Ők ketten kezdeményezték a 1937 nyarán Magyarországon rendezett első finnugor lelkészkonferenciát.³³ Túróczy célja az volt, hogy az MEE lelkészei megismerkedjenek a finn ébredési mozgalmakkal (KOREN 1986, 70–71. o.; VOIPIO 1993, 16. o.). Bátorította a fiatal magyar lelkészeket, hogy vegyenek részt a finn és a magyar egyházak közti teológuscserében (FABINY 2002, 29. o.).

Feltételezhető, hogy éppen Túróczy irányította a magyar és finn evangélikus egyházi kapcsolatot abba az irányba, ami indítékot kapott a rokon népek elvétől és a finn ébredési mozgalmaktól. Ez még további kutatást igényel.

1942-ben Túróczy ismét járt Finnországban, most a finn nyelvű Biblia háromszáz éves jubileumának alkalmából.³⁴ Előadásait, amelyeket ennek az útnak az alapján tartott, később a háborús bűnös perében súlyosbító körülménynek tekintették (VOIPIO 1993, 38, 46. o.; RÉVÉSZ 2004, 38. o.).

A forradalom után, 1957-ben négy finn lelkész járt Magyarországon.³⁵ Túróczy aktív szervezője volt mind a négy utazásnak. Juho Simo Talvitie tamperei lelkész így ábrázolta Túróczyt a *Sana* című folyóiratban: „A férfi alacsony termete és erős lelke feltűnő kontrasztot alkot. Egy személyben püspök és evangélizátor, egyházfő és erőteljes igehirdető, lelkészek lelkigondozója és ihletője, talán a legkedveltebb férfi a Magyarországi Evangélikus Egyházban – Zoltán bácsi, Zoltán setä.” (TALVITIE 1957)

1957. szeptemberben–októberben Túróczy Finnországba látogatott feleségével, Idával együtt (FABINY 2002, 65. o.). Egy hónapon keresztül tartott az utazás, mindenki vendégül akarta látni őket.³⁶ Később ezt az utat Túróczy végső utazásának mondták. Nem sokkal hazatérésük után harmadszor is félreállították politikai okok miatt (KOREN 1986, 97. o.; KOREN–VOIPIO 1988, 138., 213. o.).

A teológiai fakultás a díszdoktori címmel tiszteletét és nagyrabecsülését akarta kifejezni Túróczynek a finn–magyar evangélikus kapcsolatokért végzett hosszú és érdemes munkájáért.

²⁵ OMA PVA Ac:2 Szépfalusi Viljanennek 1957. I. 23.

²⁶ EOL EGY IktI 169 950/1956 Ordass Túróczynek 1956. XI. 3.; ORDASS 1987, 579–582. o.; FABINY 2002, 64. o.; BAER 2006, 66. o.

²⁷ KOREN 1986, 18. o.; KOREN–VOIPIO 1988, 32. o.; LAUHA 1990, 233. o. A szervezet teljes neve: World Alliance for International Friendship through the Churches.

²⁸ PODMANICZKY 1932a, 378. o.; PODMANICZKY 1932b, 381. o.; R. MOLNÁR 1944, 5. o.; MURTORINNE 1978, 341. o.; RIPATTI 1990, 40. o.; KOOL 1997, 289. o.

²⁹ PODMANICZKY 1932a, 378. o.; VILJANEN 1965, 17., 19. o.; MURTORINNE 1978, 341. o.; TAIPALE 1980, 238–239. o.

³⁰ KOREN–VOIPIO 1988, 90. o.; VOIPIO 1993, 15. o.; VOIPIO 1994, 163. o.

³¹ KOREN 1986, 53. o.; KOREN–VOIPIO 1988, 69., 90. o.; TAIPALE 1980, 357. o.

³² KOREN–VOIPIO 1988, 91. o.; TAIPALE 1980, 362. o.; FABINY 2002, 28–29. o.

³³ KOREN 1986, 70., 72. o.; KOREN–VOIPIO 1988, 94. o.; VILJANEN 1965, 115–116. o.

³⁴ KOREN–VOIPIO 1988, 92; TAIPALE 1980, 372–373; VOIPIO 1993, 26; RÉVÉSZ 2004, 29.

³⁵ Pl. EOL ÉEK 56 [Túróczy Csepreginék] 1957. I. 12.; OMA PVA Ac:1 Csepregi Viljanennek 1957. I. 15.[?]; EOL KEH 1 Finn csoportok, Túróczy Korennek 1957. V. 9.; EOL ÉEK 56 Túróczy Vető Bélának 1957. VI. 15.; MNL OL XIX-A-21-a K-159-20/1957 8 Voipio Márton finn ev. lelkész meghívása, Túróczy Horvátnak 1957. VIII. 8.

³⁶ KA SKPLA F:1 Piispa ja piispar Zoltán Túróczyyn Suomen vierailun Turun ja Helsingin viikko 23.10.–30.10.1957; KA SKPLA F:1 Yrjö Knuutila: Piispa ja piispar Zoltán Túróczyyn Suomen vierailun Savon ja Karjalan kierros 30.9.–9.10.1957; KA SKPLA F:1 Piispa ja piispar Zoltán Túróczyyn Suomen vierailun Helsingin ohjelma 9.10.–11.10.1957; KA SKPLA F:1 Piispa ja piispar Zoltán Túróczyyn Suomen vierailun Tampereen seudun ja Etelä-Pohjanmaan kierros 11.10.–16.10.1957.

Nem méltó a jutalomhoz?

Az MEE-t és az ÁEH-t Túróczy kiválasztása meghökkentette és idegesítette.³⁷ Úgy tűnik, hogy az MEE püspökei még meg is próbálták megakadályozni díszdoktorrá avatását.

A doktori avatást megelőző tavaszon, 1963-ban Eero Lehtinen lapuai püspök és Ahti Auranen lelkész az MEE vendégei voltak. Az útjuk alatt szóba került Túróczy díszdoktori címe is. Hazatérve Lehtinen jelentette Káldynak, hogy már nem lehetett visszavonni a díszdoktorit, de elismerte, hogy a finnek nem tehetnek semmit, ha Túróczy nem kap utazási engedélyt.³⁸

Káldy püspök „Pécsi” fedőnéven az állambiztonságnak írt jelentéséből derül ki, hogy a magyarok Aimo T. Nikolainen, a teológiai fakultás dékánját tekintették kezdeményezőnek a díszdoktori ügyben. „Pécsi” ügynök szerint a finn evangélikus egyházat nem kérdezték meg előzőleg.³⁹ Lehet, hogy Káldy azért próbálta sugallni, hogy a díszdoktori ügy független az egyházi kapcsolatoktól, hogy az ne veszélyeztesse a magyar delegáció kiutazását Helsinkibe. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy Nikolainen nem csak a fakultás dékánja volt: elnöke volt a finn lelkészek szövetségének és alelnöke a finnországi evangélikus egyház külügyi bizottságának (KERAVUORI 2001, 22–24., 29. o.).

Vető Lajos püspök – Túróczy utódja az Északi Egyházkerület püspöki székében – Nikolainennel levelezett. Vető szerint a háborús bűnösneként elítélt Túróczy nem volt méltó a díszdoktori címre.⁴⁰ Nikolainen viszont úgy vélte, hogy az ítélet – amelyről a finnek korábban nem tudtak – nem változtatta meg a finnek véleményét Túróczyról.⁴¹ Az ÁEH Túróczynak nem adott kiutazási engedélyt Finnországba.⁴² Káldy szerint a kitüntetés miatt az ÁEH megtagadta Túróczytól annak lehetőségét, hogy Győrben prédikáljon.⁴³

Hiányzó díszdoktor

Túróczy Zoltánt távollétében díszdoktorrá avatták (FABINY 2002, 73. o.). A fakultás szerint Túróczy volt a legnagyobb, leghosszabb ideig tartó hatással a finn–magyar evangélikus egyházi kapcsolatokra. A fakultás így érvelt: „Azok közül a kapcsolatok közül, amelyeket a függetlenségét elnyert

Finnország [evangélikus] egyháza a többi evangélikus egyházzal kötött, különösen közeli és eredményes a magyarországi evangélikusokkal való viszonyunk. Ez a kapcsolat nem maradt a rokonnép-romantika szintjén, hanem olyan kölcsönös ajándékozásra és fogadásra épül, ami mindenféle egyházi kapcsolat legmélyebb szándéka. [...] Majdnem négy évtizede, hogy Túróczy püspök gyengédséggel és égő szívvel bekapcsolódott ebbe az együttműködésbe, és hamarosan annak szellemi és lelki erőközpontjává lett.” (LAUHA–TORKKI 1964, 26. o.)

Túróczy esetében a teológiai fakultás kritériuma az LVSZ-ben végzett figyelemre méltó munkáról nem valósult meg. Viszont azt látták, hogy elősegítette az egyházi külügyi kapcsolatot, amit valószínűleg közel azonos jelentőségűnek tekintettek, mint az LVSZ-ben végzett munkát.

A nagygyűlésen részt vett magyar delegáció készült arra, hogy válaszolnia kell a Túróczy és Ordass távollétével kapcsolatos kérdésekre. Lehetségesnek tartották a delegációjuk elleni demonstrációt.⁴⁴ Nyilvánvalóan nem voltak tüntetések.

Viszont a magyar sajtókonferencián a Túróczyval és Ordassal kapcsolatos kérdések nagymértékben középpontba kerültek. Az ország legnagyobb újságja, a fővárosi *Helsingin Sanomat* írt arról, hogy a delegáció tagjai közül Káldy Zoltán és Vető Lajos püspökök több mint egy órán keresztül voltak kénytelenek politikai kérdésekre válaszolni: „...Káldy Zoltán hosszasan magyarázta a dolgot egyik és másik oldalról, és végül Ordass esetében elismerte: ő akart volna jönni, de nem tudott.” A sajtókonferencián Káldy továbbra is csodálkozott, hogy a finnek miért éppen a háborús bűnösneként elítélt Túróczyt választották ki, amikor választhatnak volna bárkit a többi 430 magyar evangélikus lelkész közül, aki „esőben és napsütésben” szolgált.⁴⁵ Káldy megismételte a sajtókonferencia menetét a jelentésében, amelyet „Pécsi”-ként írt az állambiztonságiaknak.⁴⁶ A finn egyházi sajtó figyelte Túróczy és Ordass távollétét.⁴⁷ A magyar sajtó hallgatott.⁴⁸ A finnek és az LVSZ Túróczy és Or-

³⁷ ÁBTL 3.1.3. M-32401/1 „Pécsi” II, Lutheránus Világszövetség Nagygyűlése Helsinkiben 1963. X. 8.; FABINY 2002, 72. o.

³⁸ EOL EGY 8 32/1963 Lehtinen Vetőnek és Káldynak 1963. V. 27.

³⁹ ÁBTL 3.1.2. M-32401/1 „Pécsi” II, 31/929, Budapest. július 30.

⁴⁰ EOL EGY 8 224/1963 Vető Nikolainennek 1963. májusában; FABINY 2002, 72. o.

⁴¹ EOL EGY 8 224/1963 Nikolainen Vetőnek 1963. VI. 5.; GyEL TZH 6 Belügyminisztérium útlevélosztálya Túróczynak 1963. VI. 25.; FABINY 2002, 72. o.

⁴² EOL EGY 8 224/1963 Nikolainen Vetőnek 1963. VI. 5.; FABINY 2002, 72. o.

⁴³ KA ANA 7 Viljanen Nikolainennek 1963. VIII. 6.

⁴⁴ ÁBTL 3.1.2. M-32401/1 „Pécsi” II, 31/929, Budapest, július 30.; ÁBTL 3.1.3. M-32401/1 „Pécsi” II, Lutheránus Világszövetség nagygyűlése Helsinkiben, 1963. X. 8.

⁴⁵ Piispat Turoczy ja Ordass eivät päässeet kokoukseen. *Helsingin Sanomat*, 1963/207. sz.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.3. M-32401/1 „Pécsi” II, Lutheránus Világszövetség nagygyűlése Helsinkiben 1963. X. 8.; ÁBTL 3.1.2. M-32404/2 „Szamosi László” III, Jelentés a Lutheránus Világszövetség nagygyűléséről, s. d.; FABINY 2002, 73. o.

⁴⁷ Juhlallinen promotio yleiskokouksen aattona. *Kotimaa*, 1963/58. sz.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.3. M-32401/1 „Pécsi” II, Lutheránus Világszövetség nagygyűlése Helsinkiben 1963. X. 8.; FABINY 2002, 73. o. A magyar delegáció tagjai beszámoltak a nagygyűlésről és a tapasztalataikról, de hallgattak Túróczy díszdoktorijáról. Lásd: A finn egyház szervezete. *Evangélikus Élet*, 1963/37. sz.; Huszonnyolc év után Finnországban. *Evangélikus Élet*, 1963/40. sz.; Unkarilaisten arviointeja Helsingin yleiskokouksesta. *Kotimaa*, 1963/87. sz.; OTTYK 1963, 666-678.

dass iránt mutatott érdeklődése nem volt összhangban a magyar hivatalos egyházpolitikával.

1963 decemberében Káldy még visszatért Túróczy díszdoktorijára Eero Lehtinen lapuai püspökhöz írt levelében. Káldy szerint a „Túróczy-ügy” tönkretette az egyházak közti kapcsolatot, és most jó lenne továbblépni.⁴⁹ Lehtinen beismerte, hogy ez az ügy nehezítette az érintkezést, de nem találta a helyzetet reménytelennek. A finn püspök szerint Túróczy sok finn barátjának nehéz kapcsolatot tartani a magyarokkal Túróczy tudása nélkül. Lehtinen mégis úgy gondolta, hogy minél több kölcsönhatás van az egyházak közt, annál inkább normalizálódhat a helyzet: a vélemények megváltozhatnak, amikor megtanulják igazi fényükben nézni a dolgokat. Saját részéről megígérte, hogy ő előmozdítja a dolgot.⁵⁰

A doktori kalap hosszú útja

Túróczy díszdoktori oklevelét megkapta, de a díszdoktori kalapjára évekig várnia kellett. Ilmari Soisalon-Soininen ösztövségi professzor 1967 őszén vitte a kalapot Magyarországra (FABINY 2002, 75. o.). De a kalap még ekkor sem került Túróczy fejére.

Ebben az évben a Helsinki Egyetem Teológiai Fakultása kiválasztott egy újabb magyar díszdoktor: a finn kapcsolatokat aktívan ápoló Koren Emil lelkészt. A cikk keretében nem lehetséges tárgyalni ezt a folyamatot. Amikor 1967 őszén Koren megkapta a kalapját, Káldy megértette, hogy Túróczy esete kínos lesz, és feszültséget okozhat az egyházi kapcsolatnak. Káldy engedélyt kért az ÁEH-tól, hogy Koren vagy valamelyik segédlelkész elvihesse a kalapot Túróczynak. A terv nem valósult meg (uo.). Nyilvánvaló, hogy Koren, aki részt vett a doktorrá avatáson, és így a kalapját azonnal fejére kapta, más egyházpolitikai vonalon állt, mint Túróczy.

Végül 1968-ben az ÁEH engedélyt adott, hogy Aimo T. Nikolainen professzor elvihesse a kalapot Túróczynak.⁵¹ A Budapesten rendezett finnugor lelkészkonferencia idején Nikolainen Győrbe utazott, és átadta a kalapot Túróczynak egy szerény rendezvény keretében (VOIPJO 1993, 231. o.).

Körülbelül öt évvel díszdoktorrá avatása után Túróczy végre megkapta doktori kalapját. A díszdoktori címe súrlódást és zavart okozott a finn és magyar evangélikus egyház közötti kapcsolatban. Az egyházak közötti kapcsolat, mint láttuk, nem volt mentes az (egyház)politikától.

Bibliográfia

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest (ÁBTL)
Munkadossziék: 3.1.2. M
„Papp István”: 32400
„Pécsi”: 32401
„Szamosi László”: 32404
The Archives of the Lutheran World Federation, Geneva (ALWF)
Lutheran World Federation News Release LWF NR
World Service WS
Minority Churches III
Eastern Europe 2
Hungary a

Evangélikus Országos Levéltár, Budapest EOL
Északi Egyházkerület ÉEK
Egyetemes anyag EGY
Iktatott iratok IktI
Külgügyi iratok KÜI
Koren Emil személyi irathagyatéka KEH

Győri Evangélikus Levéltár, Győr GYEL
Túróczy Zoltán hagyatéka TZH

Helsingin yliopiston keskusarkisto [Helsinki Egyetem Központi Levéltára], Helsinki (HYKA)
Teologisen tiedekunnan arkisto [Teológiai fakultás levéltára] TTA

Kansallisarkisto [Nemzeti Levéltár], Helsinki (KA)
Aimo T. Nikolaisen arkisto [Aimo T. Nikolainen levéltára] ANA
Saapuneet kirjeet [érkezett levelek] 6
Suomen Kirkon Pappisliiton arkisto [Finn Lelkészszövetség levéltára] SKPLA
Kirjeenvaihto [levelezés] F:1

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest (MNL)
Országos Levéltára OL
Állami Egyházügyi Hivatal XIX-A-21
Elnöki iratok a

Oulun maakunta-arkisto [Oulu Megyei Levéltár], Oulu (OMA)
Laestadiana 17, Paavo Viljasen kokoelma [Paavo Viljanen gyűjteménye] PVA
Kirjeet unkarilaisilta [levelek magyaroktól] Ac

Felhasznált irodalom

BAER, H. David 2006. *The Struggle of Hungarian Lutherans under Communism*. Texas A&M University Press, College Station.
BALÁS István 2010. A magyar egyházak mozgástera a proletárdiktatúra idején 1948–1989. In: Mirák Katalin (szerk.): *Háló 1. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról*. Luther Kiadó, Budapest. 89–194. o.

⁴⁹ EOL DEK 22 31/1964 Káldy Lehtinennek 1963. XII. 18.

⁵⁰ EOL DEK 22 31/1964 Lehtinen Káldynak 1964. I. 5.

⁵¹ KA ANA 6 Túróczy Nikolaiselle 1968. IX. 23.; FABINY 2002, 75. o.

- BENCZE Imre 2012. *Zarándokok, küzdők, tétovák. A Magyarországi Evangélikus Egyház a 20. században*. Magánkiadás, Budapest.⁵²
- BÖRÖCZ Enikő 2012. *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. 1. köt. Luther Kiadó, Budapest. (Evangélikus gyűjteményi kiadványok 6. Egyház a szocializmusban 2.)
- EKLUND, Emmet E. – EKLUND, Marion Lorimer 1992. *He Touched the Whole World. The Story of Carl E. Lund-Quist*. Bethany College Press, Lindsborg, Kansas.
- FABINY Tamás 2009. *Sem magasság, sem mélység. Keken András életregénye*. Harmat Kiadó, Budapest.
- FABINY Tibor (id.) 2002. Túróczy Zoltán életútja. In: Cserháti Péter (szerk.): *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971)*. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Veszprém. 13–79. o.
- HALMESVIRTA, Anssi 2010. *Rakkaat heimoveljet. Unkarin ja Suomi 1920–1945*. Historietti, Kuopio.
- JOÓB Olivér (ifj.) 2010. *Tenger harcon át. Joób Olivér élete 1910–1969*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.
- KERAVUORI, Pilvi 2001. *Aimo T. Nikolainen ekumeenisena vaikuttajana*. Yleisen kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KETTUNEN, Paavo 2010. Suomen ja Unkarin kirkkosuhteet kylmän sodan aikana. In: Jaakko Sievers (szerk.): *Veljeskansan keskuudessa. Suomen Unkarin-edustustoiminnan historiikki*. Suomen suurlähetystö, Budapest. 58–68. o.
- KORÁNYI András 2012. *Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön*. Luther Kiadó, Budapest. (Egyház a szocializmusban 1.)
- KOREN Emil 1986. *Testvéreink északon. A finn–magyar egyházi kapcsolatok története*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Győr.
- KOREN, Emil – VOIPIO, Martti 1988. *Sukukansojen uskonnyhteys. Unkarin ja Suomen kirkkojen suhteet*. Herättäjä-Yhdistys, Lapua. *Kutsu Helsingin yliopiston Teologisen tiedekunnan tohtoripromootioon heinäkuun 29 päivänä 1963*. Helsingin yliopiston kirjasto.
- LAUHA, Aila 1990. *Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917–1922*. Diss. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki. (SKHS 150.)
- LAUHA, Aarre – TÖRKKI, Hannes (szerk.) 1964. *Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan tohtorien promootio 1963*. Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta.
- LUOJOLA, Yrjö 1983. *K. E. Rinne – paimen ja ystävä*. Kirjaneliö, Helsinki.
- MALKAVAARA, Mikko 1993. *Luterilaisten yhteyttä rautaesiripun laskeutuessa. Luterilainen yhteysliike ja Itä-Euroopan luterilaiset vähemmistökirkoit 1945–1950*. Diss. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki. (SKHST 164.)
- MALKAVAARA, Mikko 2002. *Kahtia jakautuneet Baltian luterilaiset kirkoit ja Luterilainen maailmanliitto 1944–1963*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki. (SKHST 189.)
- MIRÁK Katalin 1995. Bevezetés. Az evangélikus egyház Magyarországon (1945–1991). In: *Nem voltam egyedül*. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest. 13–26. o.
- MIRÁK Katalin 2010. Az evangélikus tényfeltáró munka története, magyarországi háttere és a tényfeltáró bizottság működése (1990–2010). In: uő (szerk.): *Háló 1. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról 1945–1990*. Luther Kiadó, Budapest. 47–88. o.
- MOLNÁR, Rudolf 1944. *Lutherin kirkko Unkarissa*. Kirjapaja, Helsinki.
- MURTORINNE, Eino 1978. Suomalais-unkarilaisten kirkollisten yhteyksien hahmottuminen. In: Olavi Rimpiläinen (szerk.): *Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki. (SKHS 105.) 331–348. o.
- NELSON, E. Clifford 1982. *The Rise of World Lutheranism. An American Perspective*. Fortress Press, Philadelphia.
- ORDASS Lajos 1985. *Önéletrajzi írások*. Vál., s. a. rend., utószó: Szépfalusi István. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- ORDASS Lajos 1987. *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Vál., s. a. rend., utószó: Szépfalusi István. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- OTTLYK Ernő 1963. A finn evangélikus egyház. *Lelkipásztor*, 41. évf. 11. sz. 666–678. o.
- PODMANICZKY Pál 1932a. Kiegészítő megjegyzések. In: Oravala Ágoston: *A parasztproféta*. Életrajzi regény. Finn eredetiből fordította: Br. Podmaniczky Pál. A fordító kiadása, Sopron.
- PODMANICZKY Pál 1932b. A köszönet néhány szava. In: Oravala Ágoston: *A parasztproféta*. Életrajzi regény. Finn eredetiből fordította: Br. Podmaniczky Pál. A fordító kiadása, Sopron.
- PUNGUR, Joseph 1992. Protestantism in Hungary. The Communist Era. In: Sabrina Petra Ramet (szerk.): *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia. The Communist and Postcommunist Eras*. Duke University Press, Durham–London. (Christianity under Stress 3.) 107–156. o.
- RÉVÉSZ, Rita 2004. *Suomalaisten ja unkarilaisten luterilaisten suhteet vuosina 1939–1956*. Yleisen kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. Helsinki.
- TAIPALE, Pentti 1980. *Salatun voiman mies. Matti Pesosen elämä ja toiminta*. Herättäjä-Yhdistys, Lapua.
- TALVITIE, Simo 1957. Itkevien pajujen maassa. *Sana*, 1957. szeptember 5. 36. szám.
- TERRAY, László 1965. Hungary, Lutheranism in. In: Julius Bodensieck (szerk.): *The Encyclopedia of the Lutheran Church*. 2. köt. Augsburg Publishing House, Minneapolis. 1059–1064. o.
- TERRAY László 1990. *Nem tehetett mást*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.
- VILJANEN, Paavo 1965. *Unkaria ja Suomea etsimässä*. Herättäjä-Yhdistys, Lapua.
- VOIPIO, Martti 1993. *Piispa Zoltán Túróczyn toiminta Unkarin luterilaisessa kirkossa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisten murrosvuosikymenien [sic] aikana 1939–1957*. Kiadatlan kézirat.
- VOIPIO, Martti 1994. Zoltán Túróczy ja Suomi. In: *Folia Hungarica 7. Yhteyksiä*. Szerk. Mikko Cajanus – Sándor Csúcs. (Castrenianumin toimitteita 47.) 163–195. o.

⁵² A könyv tartalmát szócikk formájában tették közzé egy 1998-ban megjelent enciklopédiában: *Révai Új Lexikona*. 2. köt. Szerk. Kollega Tarsoly István – Kara Anna – Kozák Péter. Babits Kiadó, Szekszárd.

Egyházközségek mint alternatív közösségek

1. rész. Evangélikus egyházközségek vallásközi összevetésben

■ KAMARÁS ISTVÁN OJD

Mennyiben jézusi életforma- és értékközösség egy keresztény gyülekezet? Mennyiben alternatívája azoknak a társadalmi-kulturális folyamatoknak, amelyek itt és most domináns jelenségek: az individualizmusnak, a pragmatizmusnak, a konzumizmusnak, a hedonizmusnak, az urizálásnak, a közömbösségnek, a rövidlátásnak és az intoleranciának? Mekkora erővel képvisel más perspektívát ott és akkor, ahol és amikor nagyon sokak számára a biztonság sokkal fontosabb a szabadságnál és a reménynél; az élet-színvonal az életminőségénél; a jólét a jólléténél; a kellemesség a katarzisznál? Az empirikus egyházzociológiát művelő kutatót túl ambiciózusnak találók és őt mértékletességre intők talán azzal is meglegednének, ha csupán azt vizsgálná, hogy milyen mértékben közösség egy egyházközség. Csakhogy egy közösség elfogyó maradék is, a kellemesség szubkultúrája is, valamint a „titeket” kizáró „mi”. Ha pedig emeljük a tétet, és a jézusi közösség vizsgálatára vállalkozunk, akkor oda jutunk, ahonnan elindultunk: a jézusi életforma és értékközösség megvalósulásának bizonyítékait kellene keresnünk a keresztény gyülekezetekben.

Természetesen már akkor is eléggé messzire juthatnánk, ha csupán azt vizsgáljuk, hogy a vallási közösségekben milyen tevékenységeket végeznek, hiszen ezek között bőven akadhatnak olyanok, amelyek alternatívái lehetnek az idő elütésének rutinos chateléssel, gombnyomogatással, szörfözéssel, vagyis annak az életvitelnek, ahol a valódi akciót akciófilmek pótolják, ahol a mennyiség nem csap át minőségbe. Végül is az egyházközségi élet eseményeinek és közösségeinek vizsgálatára vállalkoztam. Első lépésként empirikus kutatások keretében munkatársaimmal szociológiai esettanulmányokat készítettünk katolikus, református és evangélikus gyülekezetek életéről (KAMARÁS 2008; 2018), ezt követően katolikus és evangélikus egyházközségek honlapjai tükrében vizsgáltam (KAMARÁS 2019), hogy milyen mértékben tekinthetők alternatív szerveződéseknek.

1. Esettanulmányok a gyülekezetek életéről

Előrebocsátom, hogy amíg a katolikus és református mintában a legkisebbtől a legnagyobb gyülekezetig arányosan mindenféle akadt, a 26 evangélikus gyülekezetből álló minta az átlagosnál urbánusabbra sikeredett.¹ Az esettanulmá-

¹ Amelyben 8 fővárosi, 6 megyeszékhelyi, 7 városi és csak 5 falusi szerepelt.

nyokat az Evangélikus Hittudományi Egyetemen tartott *Vallás és társadalom* kurzusom másoddiplomás hallgatói készítették, köztük prominens protestáns értelmiségiek segítettek munkámat.²

1.1. A hitélet alakulása

1.1.1. A hívek létszáma, összetétele

A 170 katolikus egyházközség³ egyharmadában a helybéliek úgy tapasztalták, hogy a rendszerváltás óta növekedett a vallásukat rendszeresen gyakorló hívek száma, másik harmadában csökkenést tapasztaltak, ötödükben nem változott, hetedükben a kezdeti emelkedést néhány év múlva csökkenés követte. A létszámukban növekvő katolikus egyházközségek között a kisebb falvakban működőktől a nagyobb városokban működőkig mindenféle egyházközséget találhatunk, a növekményt elsősorban a fiatalok és a középkorosztály-beliek alkotják. Csökkenő létszámú egyházközségeket is ugyanúgy lehet találni kisebb falvakban, mint nagyobb városokban. Hasonló a helyzet a református oldalon is. Az evangélikus egyházközségeket a nagyobb városokban kevesebb kár érte. Ezzel szemben vidéken több helyen úgy alakult, ahogyan azt Ribár Jánosnak, az egyik alföldi egyházmegye esperesének beszámolójában olvashatjuk: „Még tömegek vannak itt, akik valamikor evangélikusok voltak, de tömegesen vesztették el hitüket, üresedtek ki lelki értelemben, és idegenedtek el az egyháztól. A házasságkötések és a konfirmációk száma rettentően keves. A tradíciónak csak foszlányai maradtak meg. Bizonyos területeken stagnálás vagy erőtlén gyarapodás, de a legtöbb helyen a lelki haldoklás jellemző. Hajdan jeles evangélikus területek haltak ki, még városokban is. Az istentiszteleti látogatottság nagyon sok kívánnivalót hagy maga után. Az egykori evangélikus tömegekhez képest nagyon alacsony az egyházfenntartók száma. Sokakat meg sem keresztelnek, igehirdetés és ima nélkül temetnek el. Nemcsak az egyháziasság megfogycokozásáról van szó, hanem az általános kulturáltság szörnyű leépüléséről is. Egy igazi ébredésre lenne szükség.”

A vasárnapi istentiszteleten részt vevők aránya – a hi-

² Mint például az evangélikus Kinyik Anita, Galli István, Schneller István, az adventista Kis István, Michelisz Richárd és Tonhaizer Tibor.

³ 125 plébánia és 45 filia.

vatalos lélekszámadatakhoz mérten – a katolikusok körében⁴ átlagosan 15%, a reformátusoknál – a gyermek-istentiszteleteket figyelmen kívül hagyva – 13%, az evangélikusok körében a településen (vagy a körzetben) regisztrált evangélikusok 5-25 százaléka. Tipikusan a református és az evangélikus hitéletre jellemző, hogy a nagyobb ünnepeken átlagosan két-háromszorosára emelkedik a hívek száma.

A vizsgált katolikus és református egyházközségekben a rendszeresen istentiszteletre járók többsége 60 éven felüli és nő, egyötödük gyerek, de feltűnően hiányoznak a tizenévesek és a 30–50 évesek. Az általam vizsgált – ne feledjük, az átlagosnál urbánusabb – evangélikus gyülekezetekben valamivel kiegyensúlyozottabb a férfiak és nők aránya, valamivel iskolázottabbak, és még alacsonyabb a kétkezi dolgozók aránya, mint a másik két felekezetnél. A hagyományosan evangélikus helyeken eléggé gyakran prominens tagjai a gyülekezetnek a helyi evangélikus felekezetű vezetők.

1.1.2. A hitélet jellege

A hitélet minőségének (kerülöm a „minőség” kifejezést) megítélésében egyfelől arra támaszkodtam, ahogyan azt a kérdezettek látták, másfelől ahogyan az esettanulmányokat készítő munkatársaim a vallásszociológiai kurzusaimon tanult szempontokat az általuk tanulmányozott gyülekezetre alkalmazták.

A katolikus és a református terepen a hívek döntő többsége számára a vasárnapi misére/istentiszteletre járásra korlátozódik a hitélet, a gyerekek egy részénél pedig csak a hittanra járásra. A gyengélkedő hitéletet jól jelzi a keresztkedés, elsőáldozás, bérmálás és házasságkötés utáni lemorzsolódás (a „kibérmálkozás” és a „kikonfirmálás”⁵) nagyon nagy (60-95%-os) aránya.⁶ Mindkét felekezetben tapasztalható, hogy a rendszerváltás után megmutatkozó mennyiségi növekedés felhígulással és a minőség csökkenésével járt együtt. Természetesen nem igazán könnyű megállapítani, hogy igazából milyen minőségű a hitélet ott, ahol még eléggé sokan járnak templomba, ahol még „igénylik a szentségeket”. Ugyanakkor olyan egyházközségek is jellemezhetők az átlagosnál intenzívebb hitélettel, ahol ugyan jelentősen csökkent a hívek száma, de azért szép számmal maradtak „jó minőségű”, „mélyen vallásos”, „vallásukat megélő”, „hitvalló”, „felébredt” hívek.

A három közül legkevésbé tömegegyház hívei körében leggyakoribb az otthoni vallásgyakorlás (bibliaolvasás, áhítat, gyermekekkel imádkozás), a hitismeretben mutatkozó

igényesség,⁷ a tudatos lutheránusság, az élethosszig tartó tanulás. A másik két felekezethez képest nagyobb arányú a felnőttkori konfirmálás. Itt is van kikonfirmálódás, és itt is meglehetősen lelkészfüggő a hitélet minősége. Márpedig itt kétszer annyi lelkész jut egy hívőre, mint a reformátusoknál, és négyszer annyi, mint a katolikusoknál. Tapasztalat, hogy fiatal lelkészek belépésekor több helyen megnövekedett a templomba járók száma.

A katolikus egyházközségek többségét a következő öt kategóriába lehetett besorolni:

- Gyenge szinten vegetáló és/vagy romló hitélet; többségük pap nélküli plébánia vagy filia.
- Az átlagosról leromló hitélet; elsősorban kisebb településeken, ahol már „elfáradt” a hagyományos valóságosság.
- Olajozott üzemként működő, rutinszerű, viszonylag stabil hitélet, amely egyaránt honos falun és városon. Ez a leggyakoribb típus.
- A fejlődés jeleit felmutató hitélet, amely típus az előbbinél ritkább, és inkább városi környezetben fordul elő. Ezek a helyeken a hívek egy még kicsi, de növekvő csoportja nemcsak a liturgiában buzgólkodik, hanem a közösségépítésben is részt vesz.
- Intenzív, virágzó hitélet dinamikusan fejlődő egyházközségi kontextusban, ahol fontos szerepet kapnak kisközösségek, papjaik többsége lelkiségi mozgalomhoz tartozó és/vagy karizmatikus, kreatív, animáló személyiség. Mindezek a típusok, ha valamelyest eltérő arányban és némiképpen eltérő jellegzetességekkel is, a reformátusoknál is megtalálhatók. Az evangélikus térfélen az említett alföldi egyházmegyében az A, B és C típusú gyülekezetek a leggyakoribbak, az általunk vizsgáltak között viszont a C, D és E típusúak.

1.2. A vezetés

1.2.1. A lelkészek

A lelkészek nemcsak nemük, családi állapotuk, személyiségük, lelkiségük, habitusuk, életpályájuk szerint, hanem pozíciójuk és szerepük szerint is eléggé sokfélék: egy vagy több gyülekezet lelkészei vagy segédlelkészei; egyedül vagy párban, egyedül (vagy csupán lelkészpárral) vagy csapatban szolgálók; férfiak és nők; fiatalok és öregek; frissek és megfáradtak. A protestáns egyházközségekben szép számmal vannak „családi vállalkozások” (lelkész házaspárok, a lelkész segédlelkész gyermekeivel), és még elvétve olyanok is, amelyek nem szívesek fogadtak maguk mellé „laikus” elemet.

„A papok között akkora a különbség, mint a teológia és

⁷ Több általam vizsgált gyülekezetben a hívek többsége rendelkezett bibliaolvasó *Útmutató*val.

⁴ Itt, ugyebár, kötelező a vasárnapi miselátogatás!

⁵ Jellemző református tanulmánycím: *Konfirmáció: ahol egyházunk elvészlik*.

⁶ Többségük persze igazából nem is tartozott az egyházközség rendszeresen vallásgyakorló tagságába, inkább csak rövid időre „meglátogatta” az egyházközséget.

a geológia között: ég és föld” – ironizált egy katolikus hívő. Vizsgálódásomban igazolódott tapasztalata. Katolikus körben az egyik véglet a még a trienti szellemben uralkodó nagyúr, a másik pedig, aki belesimul közösségébe. A protestáns oldalon egyik véglettel sem találkoztam. A katolikusoknál nyomasztó méretű paphiány⁸ a reformátusoknál egyáltalán nem tapasztalható, ugyanakkor nem érzékelhető eléggé a vezetésben a protestáns presbiteri elv, a paritás elve, amely csak kevés helyen válik a közösségiség és a „demokratikus” vezetés generálójává, katalizátorává. A lelkészek létszámát és leterheltségét illetően legjobb a helyzet az evangélikus egyházban, hasonlóképpen a lelkészek legdemokratikusabb attitűdjét illetően.

A katolikus papok körében visszatérő tapasztalat – bár e téren éppen az utóbbi évtizedben tapasztalható valamilyes, biztató irányú elmozdulás –, hogy a szemináriumokban nem készítették föl őket igazából a gyakorlatra: sem a hitoktatásra, sem a hívekkel való kommunikációra, sem a közösségépítésre. Nem rendelkeznek megfelelő pszichológiai, szociológiai és pedagógiai ismeretekkel és ezek alkalmazására való készségekkel. Úgy tűnik, hogy nincsen ez egészen másképpen a református lelkészek körében sem. Akár katolikus „berkekben”, eléggé nagy eltérések tapasztalhatók református körökben is a lelkészek „nyelvismertét” illetően. Jól érzékelteti ezt a szellemes protestáns terminus, a „kánaáni nyelven való beszélés”. A legtöbb helyen különböző nyelveken értő hívek különféle rétegeivel kellene számolni a lelkészeknek, de míg a retorikai képességek terén a reformátusoknál kisebbek a hiányosságok, a szociolingvisztikai értelemben való nyelveken beszélésben már elég nagyok. Az evangélikus lelkészek jobb kommunikációja feltehetően nemcsak jobb felkészítésüknek köszönhető, hanem annak is, hogy valamivel kevesebbféle társadalmi réteget kell tudniuk megszólítani, mint a másik két felekezet lelkészeinek.

1.2.2. A presbitériumok

A katolikus hívek többsége hosszú ideig a plébános egyeduralmát, egyszemélyi vezetését tapasztalta, de újabban egyre több plébános tudatosan próbálkozik (ha ezt nem is nevezi így) a demokratikus vezetéssel, és akadnak már olyan egyházközség-közösségek, amelyek legfőbb sajátossága a szeretet jegyében történő érdekegyeztetés, ami persze egyáltalán nem zárja ki a szakszerűséget. A reformátusok rétje ebben a tekintetben valamivel zöldebb, hiszen az egyházközségeik negyedét kifejezetten demokratikusnak érzik mind a hívek, mind a kutatók. Természetesen jogosan feltehető a kérdés, mennyiben tekinthető demokratikusnak egy olyan gyülekezet működése, ahol a presbitérium összetétele nem tükrözi a hívek nemi, életkori, társadalmi,

vallásossági összetételét. A rendszerváltozás időpontjához képest a katolikus és református egyházközségekben lassú változás tapasztalható, de még mindig akadnak nők és fiatalok nélküli testületek, vannak papíron létező, de érdemben nem működő testületek. Nagy eltérések vannak a presbitériumi munka intenzitásában, valamint a presbitérium egyházközségi súlyát és szerepét illetően. A katolikus „mezőn” nemigen tapasztaltam azt, amit református „berkekben” több esetben is: a presbitérium lelkigondozását, lelki továbbképzését.

Az evangélikus presbitériumok összetétele jobban megfelel a rendszeresen vallásgyakorlók hívékének, és leggyakrabban fele-fele arányban alkotják nők és férfiak, de olyan presbitérium is akad, ahol – amúgy igazságosan – a többet munkálkodó nők vannak többségben.⁹ Fiatalodás és demokratizálódás a tendencia, és a vizsgált presbitériumok kétharmadának működését demokratikusnak ítélték mind a hívek, mind a kutatók.¹⁰

1.3. A lelkipásztorok területei

1.3.1. Liturgia

Egy katolikus egyházközségben értetően gyakoribb a liturgikus esemény, mint a protestánsokban. E téren itt ketős tendencia figyelhető meg: egyfelől a papok számának erőteljes fogyása következtében az egy papra jutó misék számának növekedése egyértelműen a liturgia ihletettsége és színvonalának a rovására megy, másfelől a plébániák életébe bekapcsolódó lelkiségi mozgalmakat képviselő kisközösségek gazdagítják az egyházközségek liturgikus kultúráját. A református térben egyik tendencia sem jellemző. Többé-kevésbé jellemző viszont mindkét mezőn a homiliák jellegének, nyelvének és színvonalának meglehetősen nagymértékű különbözősége. Mind az értelmiségi hívek, mind pedig a tizen-huszonéves fiatalok jelentős része papjaik beszédeit unalmasnak, primitívnek, túl kegyesnek vagy kioktatónak érzi. A református igehirdetők egy részére is igaz, amit Paul ZULEHNER a katolikusokról állapít meg: „Az egyetemes üdvösségpesszimizmus szellemében beszélnek. Sok szó esik a bűnről, az örök kárhozatról, alig valami az irgalomról, a szolgálatról, a világiak aktuális feladatairól és problémáiról, a közös küldetésről. Örömhír helyett dörgedelem és fenyegetés, ráadásul ez is alacsony színvonalon.” (2004, 102. o.) Mivel az evangélikus lelkészek átlagéletkora alacsonyabb, jobban értik nemcsak a mai nyelvet, hanem a szubkultúrák nyelveit is, és sikere-

⁸ Szinte valamennyi katolikus egyházközségben a kellelénél kevesebb pap működik.

⁹ Az általunk vizsgáltak közül mindössze egyetlen – egy meglehetősen archaikus – gyülekezetben állt csupán férfiakból a presbitérium.

¹⁰ Találtunk olyan városi egyházközséget is, ahol a fontos kérdések megtárgyalásába bevonják és megszavaztatják az egész gyülekezetet.

sebben szólítják meg különböző (szubkulturális) nyelveket beszélő híveiket, mint a másik két felekezetben.

A református gyülekezetekben a vasár- és ünnepnap-i istentiszteleteken kívül a leggyakoribb liturgia a gyermek-istentisztelet volt (amely inkább a nagyobb és városi gyülekezetekre jellemző), egy-két esetben szerepelt ifjúsági istentisztelet, házi istentisztelet, zenés áhítat, úrvacsora előtti bűnbánati istentisztelet, nemzedékek istentisztelete és asztal körüli rendhagyó úrvacsora. Az evangélikusok körében hasonló a helyzet, de itt gyakoribbak a családi istentiszteletek, újabban pedig ezek interaktív változatai. Több helyen szétválik az idősebbek és a fiatalabb nemzedékek liturgiája, más énektár használatával, taizéi imaórákkal.

1.3.2. Ének

A katolikus egyházközségek 85 százalékában található valamiféle énekkar, hasonlóképpen a református oldalon is. Hasonló tapasztalat az is, hogy az énekkar néhány helyen egyben az egyházközség egyik – a vallási elitet is, baráti társaságot is jelentő – közössége is, és egyben az egyházközség kulturális tevékenységének egyik (több helyütt egyetlen) ágense. Az urbánusabb evangélikus térben mindenütt találtunk énekkart, több helyen többet (fiúkórust, gospelegyüttest) is, és ami még fontosabb: nagyobb arányúnak érzékeltük a fiatalok részvételét.

1.3.3. Hitoktatás

Az egyházközségi iskolai hitoktatás tapasztalataink szerint a legtöbb esetben az adott felekezet vallási ismereteinek – esetenként eléggé különböző színvonalú és hatékonyságú – oktatása. Az evangélikus gyülekezeti hitoktatás igen különböző összetételű képződményekből áll: a gyermek-, ifjúsági, felnőtt, férfi-, asszony-, presbiteri, konfirmandus- és házi hittan- és bibliárák jellege és funkciója is eléggé eltérő. Azonos, egészen hasonló vagy eléggé eltérő „műfajt” jelezhet a bibliacsoporthoz, bibliakör, bibliaiskola, biblióra, bibliatanulmányozó csoport, bibliaismereti tanfolyam aszerint, hogy mennyiben jelent oktatást, lelkiségi-kegyességi életet, kisközösség méretű, többfunkciós baráti társaságot. Némely református vagy evangélikus bibliakör tevékenysége eléggé hasonló a katolikus bázisközösségekéhez.

Bár a rendszerváltás utáni években a katolikus és a református egyházban megnőtt a hittanosok száma és korcsoportjukban aránya, de a legtöbb helyen a növekedés hamar megállt, és jó néhány helyen mindkettő csökkenni kezdett. Ugyancsak jellemző mindkét felekezetre, hogy a hittanosok száma és aránya rendkívüli mértékben eltérhet egyházközségenként, és az eltérés oka egyaránt lehet a különféle társadalmi-kulturális „terep” és a különböző jellegű, minőségű és határfokú hitoktatás. Néhol a rendszeresen vallásgyakorlók hívőknek csak 2-3, néhol 10-15 százalékát teszik ki a hittanosok. Van olyan egyházközség, ahol akár tíz korcsoportban tartanak hitoktatást, és van olyan is,

ahol egyetlen összevont gyerekcsoport van. Nagyon sok helyen nincs ifjúsági hittan, még kevésbé megoldott a felnőttek hitoktatása, amely volumenében mindkét felekezetben alulmúlja a náluk fiatalabbakét. Az általam kutatott (vagyis az átlagosnál urbánusabb) evangélikus gyülekezetekben a másik kettőben tapasztalható képest nagyobb arányban működnek gyermek-, ifjúsági és felnőtt hittanok, gyakran két ifjúsági (ifi- és „öfi”) korosztályban, és külön a nyugdíjasoknak is, valamint gyakoribbak a „kereső hittanok”. Több helyen párhuzamosan fut a hagyományos bibliára és a kötetlenebb „asztali beszélgetés”.

1.4. Diakónia

A legtöbb katolikus egyházközségben a karitásztevékenység ma még leginkább beteglátogatás, másutt szegények és rászoruló hívek segélyezése, pedig a karitásztól TOMKA Miklós (1998) szerint nemcsak a szükség enyhítése, hanem társadalmi önszegély is kellene legyen. Ezen a lelkipásztorkodási területen a református mező valamivel zöldebb, mint a katolikus, de itt sem rózsás a helyzet. A pénzadomány mellett eléggé elterjedt a beteglátogatás, a lepramisszió, a rászorultak támogatása, a térsza-, lekvár- és savanyúságkészítés.¹¹ Nem különbözik lényegesen a reformátustól az evangélikus diakónia helyzete sem, amely eléggé eltérő képet mutat még a hasonló társadalmi helyzetű gyülekezetekben is. Akad olyan városi gyülekezet, amely csak saját – egyébként az átlagosnál jobb módú – tagjait segíti, de akad olyan is, ahol a cigánymissziótól a kéregetők ellátásáig széles skálán gondoskodnak a rászorulókról, és van olyan is, ahol marginalizált lakosok számára életvezetési tanácsadást, valamint átmeneti szállót és melegedőt működtetnek.

1.5. Közösségépítés

Hartung Ferenc vámosmikolai plébános szerint a katolikus „szolgáltató egyház, ebből hiányzik a testvériség, a közösség” (KAMARÁS 2003, 121. o.). Tomka Miklós előbb megerősíti, majd árnyalja ezeket az megállapításokat: „Az egyházközség legtöbbször nem annyira élő közösség, mint azt hívei szeretnék. A vasárnapi »gyülekezés« akkor lehet közösségteremtő, ha nem atomok, hanem legalább vegyületek találkoznak, és nemcsak találkoznak, hanem keverednek, ötvöződnek össze vasárnaponként. Ehhez azonban a testvériség és közösségi léghőre is szükséges.” (TOMKA 1998, 341. o.) A vizsgált katolikus plébániák nagy részében a rózsafüzér-társulaton kívül nincsen más közösség, és a legtöbb ilyen sem működik

¹¹ Egyházi iskolák és más intézmények, nyári táborok és más rendezvények számára.

igazi közösségként.¹² Találtunk olyan katolikus egyházközösségeket, amelyekben már próbálkoztak különböző csoportok létrehozásával abban a reményben, hogy közösséggé nővik ki magukat, de nem gyökereztek meg, másutt pedig a plébános nem támogatta a hívek közösségkezdeményezéseit. Feltűnően közösségihiányos plébániák a kis falvaktól a nagyvárosokig mindenfajta társadalmi környezetben megtalálhatók.¹³ Vannak szép számmal olyan plébániák, amelyekben ugyan már előfordulnak különféle csoportok, közösségek, társaságok, klubok, fórumok, de ezek még nem határozzák meg a plébánia szellemiségét. Életerős közösségi élettel jellemezhetőek azok a plébániák – ám ezek még nagyon kevesen vannak –, ahol egymást átszövő és a hívek jelentősebb részére ható közösségek találhatók, vagy amelyek kifejezetten közösségekre épülnek. Ezek a közösségek nem egyfunkciójú csoportok, hanem működésükben többféle feladat hatja át, gazdagítja, erősíti egymást.

Mindezeket a jelenségeket a református gyülekezetben is regisztrálhattuk, ahol átlagosan három-négy csoportot, közösséget találtunk. A hittanon, a különböző bibliaórákon, a konfirmáció-előkészítőn kívül az egyházközösségek kétötödében találhattunk leggyakrabban ifjúsági csoportot, fiatal felnőttek, fiatal házások csoportjait és páros köröket is, ritkábban nők különböző közösségeit¹⁴ – ezekben hol a diakónia, hol az ima, hol egymás segítése, hol a tartalmas és egyben kellemes együttlét a domináns elem, és az esetek nagyobb részében többfunkciós közösségek.

Az evangélikus gyülekezetekben a sokféle bibliakör¹⁵ a leggyakoribb közösségtípus. Egy részük – hogy mekkora, nem könnyű megbecsülni – átmenetet képez a többfunkciós közösségek felé. Ezeken kívül a leggyakoribbak a babamama kör és a cserkészlet, jóval ritkábbak a házások, fiatal felnőttek, fészekrakók, apák, asszonyok, nyugdíjra felkészülők körei és a Keresztyén Ifjúsági Egyesület csoportjai. Egyre számosabbak a liturgián kívüli események, amelyek közül a leggyakoribbak a szeretetvendégségek és a családok összejövetelei, a hangversenyek, az előadások, a kirándulások és a táborok, de akad még ezenkívül nem egy helyen farsangi multság, külföldi testvérgyülekezetekkel való találkozó, filmklub, irodalmi színpad, finn szakkör, kirchencafé, és egy vidéki helyen – a munkához jutást se-

gítendő! – még vincellérképzést is szerveztek. „Nem ez a fő cél, hanem a belső megújulás”, „természetesen mindig van ezeknek igei jellege is”, magyarázkodnak néhány gyülekezetben, ahol hirtelen megszokasodtak ezek az események.

1.6. Ifjúsági pasztoráció

A hitoktatás és a közösségépítés alakulásából nagyjából következtetni lehet az ifjúsági pasztoráció helyzetére is. Ahol nincsen vagy alig van ilyenfajta tevékenység, vagy azért nincs, mert nincsenek fiatalok, vagy azért, mert nincs alkalmas animátor. A katolikus és a református egyházban egyaránt akad több olyan gyülekezet, ahol az egyetlen tevékenységforma az ifjúsági katekéziscsoport, amelyek tartalma persze eléggé különböző lehet: a rutinszerű hitoktatástól a többfunkciós közösséggig. Másutt egymás mellett több, de rendszert még nem alkotó ifjúsági tevékenységforma működik: az ifjúsági csoportokon kívül még ifjúsági istentisztelet, ifjúsági csendesnap, nyári tábor, szórakoztató és kulturális programok, diakóniai tevékenység. Az ifjúsági részvétel mindhárom felekezetben nagyban függ a lelkésztől, vagy azért, mert ők indítják és tartják fenn az ifjúsági munkát, vagy azért, mert ők azok, akik engedik és támogatják az öntevekenységet. Ma még eléggé ritka az olyan gyülekezet, ahol a sokszínű ifjúsági pasztoráció szerves részét képezi az egyházközösség életének, de talán éppen az evangélikus gyülekezetben a leggyakoribb.

A feltérképezett ifjúsági csoportoknak mindhárom egyházban csak kisebb része legalább hetenként találkozik,¹⁶ többfunkciós, kezdeményező, a gyülekezet életében meghatározó szerepet játszó közösség, amelynek tagjai ezt tartják a család után elsődleges közösségüknek, referencia-csoportnak, életviláguk szerves részének. Egyik részük még csak ott tart, hogy a szokásos összejövetelen kívül kirándulást, nyári tábort és más programokat is szervez magának, másik részük diakóniai, hitoktatói, liturgikus és kulturális tevékenységet is végez. Ezek a közösségek akkor is otthonuknak érzik az egyházközösséget, ha még nem áll rendelkezésükre ifjúsági otthon, pinceszobák vagy konditerem.

1.7. Kultúraközvetítés

Ebben a tekintetben is óriási különbségek tapasztalhatók mindhárom felekezetben. A liturgián és a hitoktatáson kívüli kultúraközvetítés számos egyházközösségben kimerül az egyházi lapok és könyvek terjesztésében. Az egyházközösségek nagyobb részében emellett saját énekkaruk (olykor zenekaruk) és vendégzereplő énekesek és zenészek kon-

¹² Felvetődhet a kérdés, miért nem számítom ide a képviselő-testületeket. Egyszerűen azért, mert a legtöbb – már csak a találkozások ritkasága és formális tevékenységük miatt is – nemigen nevezhető szociálpszichológiai értelemben közösségnek (ahol közös a cél, az értékek, a nyelv, amely már bizonyos mértékig élet- és élményközösség).

¹³ A nagyobb városokban a közösségre éhes híveknek lehetőségük van olyan plébániára átmenni – ha van ilyen, és a legtöbb esetben van –, ahol közösségre találnak.

¹⁴ Nőegylet, asszonykör, kismamakör, nagymamakör, kézimunkakör.

¹⁵ Gyermek-, konfirmandus-, ifjúsági, fiatalfelnőtt-, felnőtt-, nyugdíjas-, presbiteri, kereső, mentálhigiénés, többgenerációs és interaktív, házi bibliakör.

¹⁶ Vannak – főleg az „öfi”- (öregfi-)csoportok között –, amelyek csak havonta találkoznak.

certjei jelentik a kulturális kínálatot. Ezenkívül a katolikusoknál misztériumjáték és színjáték, könyvtár, politikai szimpózium, pszichológiai szaktanácsadás, táncház, játszóház, népszokások felelevenítése, gazdasszonyképző tanfolyam, tudományos és ismeretterjesztő előadások, plébániai kultúrház, a reformátusoknál pedig képzőművészeti kiállítások, ismeretterjesztő és tudományos előadások, szervezett színházlátogatás, testformáló és gyógytorna gazdagítja a gyülekezeti életet. Az evangélikus gyülekezetekben is a zenei rendezvények a leggyakoribbak, de nem ritkák az irodalmi események és a kiállítások sem, és előfordulnak színelőadások, valamint ismeretterjesztő előadások is.

1.8. Kapcsolatok

1.8.1. Részvétel a helyi társadalom építésében

Miközben az egyházközségek többségének „felelősei” úgy látják, hogy jó a kapcsolat a helyi profán társadalommal, sok kérdés tisztázatlan még: Belül megerősödni vagy másokkal kooperálni? Identitásukat kockáztatva elvegyülni vagy saját színeinkben megjelenni? Versenyezni vagy kooperálni? Misszionálni vagy dialogizálni? Megszentelni a profán világot, vagy profanizálódni általa? Megszólalni vagy csak meghallgatni? Csak tájékozódni vagy tájékoztatni? Beengedni a világot a gyülekezetbe, vagy kirajzani onnan? Téríteni vagy térítés nélkül segíteni? Aktívan részt venni a helyi közéletben plébániai mezben is, vagy csak magánemberként? Kultúrprotestánsként vagy keresztény misszionáriusként?

A katolikus egyházközségek és a helyi társadalom kapcsolatában négyféle gyakorlatot tapasztaltunk:

- Az egyházközség azért nem vesz részt a helyi társadalom építésében, mert viszonya a település vezetésével, intézményeivel „rossz”, „hűvös” vagy „békésen távolságtartó”.¹⁷
- A részvétel meglehetősen formális, és csak egy-két területre, akcióra szorítkozik.¹⁸
- A vezetéssel való jó viszony ellenére alig van érdemi együttműködés.
- Az egyházközség érdemben részt vesz a helyi társadalom építésében.¹⁹

¹⁷ És ezért általában a másik felet – általában a szocialista és a liberális vezetőket – okolják.

¹⁸ Az egyházközség – főként papjai, cserkészjei és kórusa által – reprezentál a helyi ünnepségeken. A hittanos gyerekek részt vesznek karácsonyi műsorokban, a templomban hangversenyeket rendeznek és alapítványi miséket mutatnak be, alkalomszerűen szerepelnek a városi tévében.

¹⁹ Azok a plébániák, amelyek négy-öt területen is bekapcsolódnak a város életébe, amelyek több közös, együtt kitalált rendezvényt szerveznek meg, ahol szorosan együttműködik az önkormányzati szociális munka és a karitás, ahol a plébánia kulturális tevékenysége beépül a település kulturális kínálatába és fordítva.

E négy típus közül a harmadik tekinthető tipikusnak mindkét protestáns felekezetben. Mindháromban a jó viszony legtöbbször csak udvarias gesztusokban merül ki, gyakran az adott politikai kurzushoz kapcsolódó vagy minden kurzusra kiterjedő érdekkapcsolat vagy pedig a két szervezet (az egyházközség és a település) vezetésének nagymértékű átfedéséből adódó összefonódása jellemzi.

1.8.2. Kapcsolat más egyházakkal

A „más egyházak” – mindhárom felekezetben – szinte kizárólagosan más felekezeteket jelent, azok közül is elsősorban a „testvéregyházakat”. A legtöbb egyházközségben a „kötelezően”, rutinosan letudott egyetememes imahéten kívül semmi érdemleges nem történik.²⁰ Igazi, érdemi együttműködést csak a vizsgált esetek hetedében találtunk. Jobb a helyzet az evangélikus gyülekezetekben, ahol az imahéten és a lelkésztalálkozókon kívül működik még – legtöbbször evangélikus kezdeményezésre – pünkösdi ökumenikus zenélés, ökumenikus keresztút, közös családfesztivál, ifjúsági kapcsolat, közös főzés, sport- és horgászverseny, valamint egymás rendezvényeinek látogatása. A katolikusokkal való barátkozást erősíti Ferenc pápa népszerűsége az evangélikusok körében.

1.9. Stratégiák

A még meg nem valósult vágyakat, ötleteket, utópiákat, terveket, koncepciókat és stratégiákat is az egyházközségi munka eredményeinek tekinthetjük, hiányukat, meglétüket és tartalmukat pedig az egyházközség fontos jellemzőinek. Elsősorban azokban az egyházközségekben volt kidolgozottabb a jövőkép, ahol „kidolgozottabb” volt a jelenlét. Itt is érvényesült a társadalomkutatók által Máté-effektusként is emlegetett „akinek van, annak adatik” elv.

A kétezres évek elején még szép számmal akadtak jövőkép nélküli katolikus plébániák. Voltak számosan olyanok, ahol az eléggé ellentétes elképzelésekből nem állt össze egységes koncepció. A valamiféle stratégiával rendelkező plébániák jövőképeinek fő eleme az ifjúsági pasztoráció volt, ez azonban vagy túlságosan elvont maradt, vagy csupán egy-egy részleges ötletként jelent meg. Egyébként a bármilyen jellegű közösségépítést megelőzte a templomépítés és -felújítás. A lelki élet elmélyítése legtöbbször az általánosságok szintjén maradt. Alig akadt olyan átfogó stratégia, amelyben szerves egységben volt az utópia és a reális célkitűzés. Eléggé feltűnően hiányzott ezekből a pasztorációs elképzelésekből a karitás, a liturgia, a hívekkel való kommunikáció, az ökumené, a misszió és a katekézis megújítása. A református gyülekezeti jövőképek eléggé hason-

²⁰ Hacsak nem vesszük történelemnek a „szektások” (elsősorban a Jehova Tanúi és a Hit Gyülekezete híveinek) szidását, elítélését.

lóaknak bizonyultak. Itt négy stratégiai elem emelkedett ki, nagyjából azonos mértékben: az építkezés, a közösség-építés, az ifjúsági pasztoráció és a diakónia. A szeretetszolgálat ilyen erőteljes megjelenése a jövőképekben református specifikum. Az evangélikusoknál ritkább a stratégia hiánya és a csupán fizikai építkezésre szorító jövőkép, mint a másik két felekezetben. Az érdemi jövőképek leggyakoribb elemei itt a hiányzó („kallódó”, „rejtőzködő”) evangélikusok misszionálása, a fiatalítás, a közösségépítés és a szeretetszolgálat.

1.10. Minőség

Miképpen az istentisztelet vagy az ima hatékonyságáról, úgy a gyülekezet minőségéről sem nyilatkozhat a szociológus, hiszen a gyülekezet – amellet, hogy társadalmi szervezet is – mégiscsak Isten népe, szent közösség, és így jelentős részben transzcendens jelenség. Kellő óvatossággal (és kutatói alázattal) az egyházközösség mint szervezet felfogható a benne kialakuló hitélet lehetőségi feltételének, de nem tekinthető okának, csak befolyásoló tényezőnek.

Az egyházközösségi élet (ha jobban tetszik, a tágabb értelemben vett hitélet) szociológiai mutatókkal mérhető jelenségeit tekintve öt szintet különböztettem meg:

1. Gyenge, stagnáló vagy romló hitélet, ahol kong a templom, ahol a vallásosság szinte csak üres forma, ahol változásra nem is lehet számítani. A katolikusoknál ezek elsősorban elhaló, kis falvakban, legtöbbször papok nélküli gyülekezetekben találhatók. Bár a református egyházban lényegét tekintve nincsen paphiány, mégis akad eléggé sok szórványgyülekezet, és ezek közül jó néhány ilyen társadalmi terpen működik. A munkatársaim által leírt evangélikus egyházközösségek között nem találtam ilyet, csak az említett alföldi egyházmegyében.
2. Az átlagosról leromló hitélettel jellemezhető egyházközösségek többsége olyan kisebb településen működik, ahol már elfáradt a hagyományos vallásosság. Ilyen is akadt nem egy a református mezőn, de az evangélikusoknál csak az említett leromlott egyházmegyében, amely, lehetséges, nem az egyetlen.
3. A viszonylag stabil hitélettel jellemezhető egyházközösségek gyakoribbak az előző kettőnél. Ennek egyik altípusa a rutinszerűen, megbízhatóan működő, „beüzemelt” egyházközösség (mindhárom felekezetben inkább városokban és nagyobb községekben). Másik altípusa az élő népi vallásossággal jellemezhető egyházközösség, főleg kisebb falvakban, amelyek evangélikus térben eléggé ritkák. A harmadik altípust olyan

kisebb helyen működő filiaik (protestánsoknál társ-egyházközösségek) alkotják, amelyek fejlődő, életképes vagy fejlődésnek induló egyházközösséghez tartoznak, és onnan nekik is csurran-csöppen valami.

4. A mozgásban lévő egyházközösségekben mindhárom felekezetben a hívek egy vagy több csoportja aktívan részt vesz a közösségépítésben és a hitélet intenzifikálásában.
5. Mindhárom felekezetben eléggé ritkák az olyan egyházközösségek, amelyek életében fontos szerepet játszanak a gyülekezeti és/vagy a lelkeségi mozgalmakhoz tartozó kisközösségek, amelyek papjainak többsége lelkeségi mozgalomhoz tartozó és/vagy karizmatikus, kreatív, animáló személyiség. Ezen a szinten reformátusok és evangélikusok esetében is olyan közösségeket és papokat találtunk, akiknek habitusa, lelkesége erősen emlékeztet a katolikus lelkeségi mozgalmak „elitjére”.

Hivatkozott művek

- BÖGRE Zsuzsa 1998. Értékrendtől normarendig. *Iskolakultúra*, 8. évf. 10. sz. 124–130. o.
- DAVIE, Grace 2010. *A vallás szociológiája*. Bencés Kiadó, Pannonhalma.
- DÁNIEL Ferenc 1997. *Lelkiségek, mozgalmak a főegyházmegyében*. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, Budapest.
- KAMARÁS István 1992. *Egyházközösség-építők*. Egyházforum, Budapest.
- KAMARÁS István 1994. *Bensőséges bázisok. Katolikus kisközösségek Magyarországon*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- KAMARÁS István 1999. *Egyházközösségeink 1997–98-ban*. *Vigília*, 64. évf. 6. sz. 415–422. o.
- KAMARÁS István 2003. *Kis magyar religiográfia*. Pro Pannónia, Pécs.
- KAMARÁS István 2008. Plébániai lelkipásztorkodás az ezredfordulón (1995–2005) a Veszprémi Főegyházmegyében. *Studia Wespremiensia*, 10. évf. 1–2. sz. 129–150. o.
- KAMARÁS István 2013. Utópia, valóság és lehetőség a gyülekezeti pasztorációban. In: Czöndör István – Kendeh K. Péter (szerk.): „Örömmel adom örökségül” – *Evangélikus közösségi jövőképek*. Luther Kiadó, Budapest. 11–29. o.
- KAMARÁS István 2014. Lelkipásztorkodás a református egyházközösségekben. *Zempléni Múzsza*, 14. évf. 1. sz. 19–37.
- KÁDÁR Zsolt 2001. Konfirmáció: ahol egyházunk elvérzik. *Református Egyház*, 53. évf. 3. sz. 70–72. o.
- TOMKA Miklós 1993. Megosztottságaink. *Teológia*, 27. évf. 4. sz. 209–215. o.
- TOMKA Miklós 1998. Egyház és „civil társadalom”. *Vigília*, 63. évf. 5. sz. 331–343. o.
- ZULEHNER, Paul 2004. *Egyház a 21. században*. Kálvin Kiadó, Budapest.

Relatív pacifizmus?

Dietrich Bonhoeffer a háborúról és a békéről

■ OROSZ GÁBOR VIKTOR

Adolf Hitler hatalomra jutásával egy időben Dietrich Bonhoeffer evangélikus lelkész és teológus (1906–1945) csatlakozik az egyházon belüli ellenzékhez. Szembefordul az egyház és az állam feltétlen együttműködésének igényével, és az elsők között ismeri fel a zsidókérdést. Ebből az időből származik híres mondata, miszerint késznek kell lennünk „nemcsak a kerék alá került áldozatokhoz csatlakozni, hanem önmagunkat a kerék küllői közé vetni” (BONHOEFFER 1997, 353. o.). 1940-ben felmentést kér a katonai szolgálat alól, és konspiratív tevékenységbe kezd sógorával, Hans von Dohnányival,¹ Rüdiger Schleicherrel, valamint testvérével, Klaus Bonhoefferrel együtt (ORMOS 1997, 428. o.). 1943 február végén részt vett a Henning von Tresckow-féle Hitler-ellenes merénylet előkészítésében. Szmolenszkben bombát csempészték Hitler repülőgépebe, a bomba azonban csütörtököt mondott. 1943. április 5-én letartóztatják Bonhoeffert, a Wehrmacht vizsgálati fogságban tartja Berlin-Tegelben. A bíróság statáriális eljárás keretében halálra ítéli 1945. április 8-án, amit egy nappal később hajtanak végre a sachsenhauseni koncentrációs táborban.

A következőkben Bonhoeffer életén és teológiáján keresztül mutatom be háborúkonceptióját és pacifizmusát. Két előadása, az 1929-es barcelonai és a 1934-es fanø-i, valamint az 1931-es és 1936-os katekizmusai alapján követjük nyomon azt a változást, amely a korabeli és általánosnak tartott háborúfelfogástól Bonhoeffer saját koncepciójának megfogalmazásáig tart, ami véleményem szerint teljességében csak akkor érthető meg, ha az önfeláldozás lehetőségéről alkotott álláspontját is megismerjük. Ezért dolgozatom utolsó fejezetében ez utóbbi kérdéskörre térek ki.

A totális háború réme

„A háború a politika folytatása más eszközökkel” – állapította meg Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz katonai teoretikus, aki abban a porosz városban hunyt el 1831. novemberében, ahol Bonhoeffer 1906-ban meglátta a napvilágot. Clausewitz a népet tartja annak az alapnak, amely gyűlölködése, ellenségeskedése, elégedetlensége miatt a háború támogatója, a „megvíváshoz szükséges eszköz a hadsereg, a háború megvívásával elérhető cél pedig politikai” (BAKOS

2014, 210–218. o.). A totális háború kifejezést is ő használja először, ami teljes mozgósítást és minden erő bevonását jelenti a háborúba. Bonhoeffer erről így ír etikájában:

„A totális háború minden lehetséges eszközt megragad, ami csak a népi önfenntartást szolgálhatja. A napnyugati háborúk kezdettől fogva különbséget tettek a hadviselés megengedett és megengedhetetlen, megfelelő és elvetendő eszközei között. Lemondhattak a talán hatásos, de keresztényietlen eszközökről – mint az ártatlanok legyilkolása, kínzások, zsarolások stb. – ama hit alapján, hogy Isten igazságosan kormányozza a világot.” (BONHOEFFER 1999b, 117. o.)

Lényeges, hogy Erich F. W. von Ludendorff szerint a totális háborúban társadalmak vívnak csatát egymással, a közéletnek pedig nem marad olyan szellemi szférája, amely kimarad a küzdelemből. Ennek során „emberek életmódja, felfogása, kapcsolatrendszere alapvetően átalakul, magánéletük lényegében megszűnik”.² Mindez igaz Bonhoeffer korára és kapcsolatrendszerére is. A lovagias háborúból totális megsemmisítő háború lesz:

„Így lesz Isten történelmet meghatározó bírói ítélete alá vetett, egységet célzó lovagias háborúból keresztény népek közötti totális megsemmisítő háború, amely mindent – a büntettet is – igazol, ha az a saját ügyet szolgálja, és amelyben az ellenséget – a felfegyverzettet és a védtelent – gonosztevéként kezelik. Csak a totális háború az, amely a Napnyugat egységét veszélyezteti.” (Uo.)

Isten akaratából?

A fiatal Bonhoeffer a háborút még a népek együtt-, illetve egymással szemben éléséből következő szükségszerű hibaként el tudta fogadni (DRAMM 2016, 141. o.). Disszertációjában úgy fogalmaz, hogy Isten akaratából egy nép számára a háború parancsolat lehet, hogy küldetését betölthesse a népek történelmében, „ezért a háború többé nem gyilkosság” (BONHOEFFER 2005, 74. o.). A háború alól a keresztények sem bújhatnak ki, hanem az emberi élet kétértelműségben teljes mértékben osztozniuk kell. Ez a kétértelműség jelenik

¹ Hans von Dohnányi a magyar zeneszerző, Dohnányi Ernő és felesége, a zongorista Elisabeth Kunwald fia.

² Totális háború szócikk in: *Magyarország a második világháborúban – Lexikon A–Zs*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/t-ty-FoE01/totalis-haboru-FoE36/>.

majd meg etikájában is, amely szituációhoz kötött, hiszen a konkrét helyzet ad alakot annak a világnak, amelyben a keresztények élnek (vö. PALMISANO 2016, 66. o.). Ugyanakkor ezt a fajta „világiasságot” (Weltlichkeit) időbelisége korlátozza, jelen idejű, és nem a „majdra” irányul.

Barcelonában 1929. február 8-án tartott gyülekezeti előadásában, amelynek címe *Grundfragen einer christlichen Ethik* volt (BONHOEFFER 1960a, 48–58. o.), szembe helyezkedik a háború hagyományos keresztény igazolásával, elsősorban azzal a gondolattal, hogy a keresztények igazolhatják a gyilkolás jogosságát a háborúban. Ugyanakkor „az erők jogáról” is szól a gazdasági verseny és az életért folytatott küzdelem kapcsán. Bonhoeffer a háborút „bűnnek, rossznak” nevezi, „ijesztő, félelmetes, gyilkosságnak”, amely erőszakot követ el a lelkiismereten is. De így is fogalmaz: „Amim van, azt ennek a népnek köszönhetem; aki vagyok, az e nép által vagyok.” (BETHGE 1970, 153. o.) Sőt elutasítja az abszolút pacifizmust, amikor a védekező háborúról (Verteidigungskrieg) ír:

„Fel fogom emelni a fegyvert annak rémisztő ismeretében, hogy valami borzalmat kell tennem, de másként nem tehetek; a fivéremet, az anyámat, a népemet meg fogom védeni, miközben tudom, hogy ez csak vérontással megy, de a népem iránti szeretet a gyilkosságot, a háborút meg fogja szentelni; keresztényként a háború minden szörnyűségétől szenvedni fogok, mert a felelősség teljes súlyával terheli a lelkem...” (BONHOEFFER 1960a, 56. o.)

Eberhard Bethge azonban megállapítja, hogy Bonhoeffer ekkor még nem a „saját nyelvén szólt” a háborúval kapcsolatban, hanem olyan hittételeket ismétel, amelyek általánosan elterjedtek voltak a korabeli protestáns egyházakban (BETHGE 1970, 154. o.). Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a fenti gondolatok előadásában illusztrációként jelennek meg, és rögtön ezek után a következő dilemmával szembesíti a hallgatóságot: „Az etika a föld és a vér ügye, de azé is, aki e kettőt alkotta; ebből a kettősségből származik a nehézség.” (BONHOEFFER 1960a, 56. o.)

Bonhoeffer az 1920-as évek végén még hagyományosan neolutheránus álláspontot képvisel a háborúval kapcsolatban (WUSTMANS 2016, 129–139. o.). Ezt barcelonai előadása is igazolja, ám 1930-as New York-i tartózkodása a Union Theological Seminaryn és találkozásai Reinhold Niebuhrrel és Jean Lasserre-rel elhosszabbítják azt a fordulatot, amely 1930 utáni álláspontját meghatározza.

Katekézisek

Bonhoeffer az 1931-es bonni látogatása és szeptemberi cambridge-i utazása közötti időt a *Versuch einen lutherischen Katechismus* című munkájának megírására szentelte. A katekizmusnak két variánsa készült el, az egyik még 1931-ben – erős lutheri hangsúlyokkal –, amely negyven

kérdést tartalmazott, és egy másik 1936-ban, amely mintegy százhetven kérdést fogalmaz meg. A kettő közötti eltérés világosan mutatja szerzőjük háborúról alkotott véleményének változását (BETHGE 1970, 228–231. o.). Figyelemre méltó Hans-Walter KRUMWIEDE megállapítása (1998, 77. o.), miszerint Bonhoeffer sohasem volt alapvetően, tehát „doktriner” módon pacifista. Ugyanakkor vélekedését az 1931-es katekizmus alábbi soraival egészíti ki, amely arra a kérdésre ad választ, hogy „Nem kell-e azonban a háborúban elpusztítani az életet?” (BONHOEFFER 1960b, 252. o.) Felelet: „Éppen ezért az egyház nem tud a háború szentségéről. Itt embertelen eszközökkel folyik a küzdelem a létért. Az egyház, amely a Miatyánkot imádkozza, Istenhez csak a békéért kiálthat.” (Uo.)

Már itt megjelenik Bonhoeffer radikális elköteleződése a béke mellett, ugyanakkor később, 1936-ban a konfirmandusok számára készített tantervben (BONHOEFFER 1960c, 335–368. o.) felteszi azt a kérdést is, hogy miként cselekedhet a keresztény ember a háborúban, ha arra a béke érdekében mégiscsak sor kerül.

„Miként cselekszik a keresztény ember a háborúban? Erre nincs egyértelmű parancsolata Istennek. Az egyház sohasem áldhatja meg a háborúkat és a fegyvereket. A keresztény ember sohasem vehet részt igazságtalan háborúban. Ha a keresztény ember kardot fog, akkor naponként Istenhez kell kiáltania a bűnök bocsánatáért és a békéért.” (Uo. 342. o.)

1936. október 20-án fogalmazta meg Bonhoeffer a fenti sorokat a Hitvalló Egyház lelkészjelöltjeinek a második finckenwaldei kurzuson. Szemben a Német Keresztények „modernnek” vélt felfogásával, konzervatív álláspontot foglal el. Feltűnő, hogy a második konfirmációs kátéban ezeken a helyeken már nem Lutherre hivatkozik, ahogyan azt 1931-ben tette, hanem állításai alátámasztására bibliai helyekre utal. „Jézus Krisztus tanítása és szenvedése áll a középpontban.” (BONHOEFFER 1960b, 56. o.) Az 1936-os katekizmusának további érdekessége, hogy arra a kérdésre, melyek a legfontosabb hitvallásai egyházunknak, a következő a válasz: „A *Kis és Nagy káté*, az *Ágostai hitvallás*, a *Schmalkaldeni cikkek* és a barmeni zsinat nyilatkozata.” (BONHOEFFER 1960c, 338. o.)

Barmen

Ez utóbbit 1934. május 31-én fogadta el a barmeni zsinat – ami példája a protestáns belső ökumené korai megélésének (FEKETE 2009, 42. o.) – a Hitvalló Egyház alapiratának (uo. 22. o.). Ebben a zsinat szembe helyezkedik a náci ideológiával, a hatalomgyakorlásban megvalósult egyeduralommal (Führerprinzip), annak egyházon belüli megvalósulásával (Reichsbischof), a politikai messianizmussal, valamint az antiszemitizmussal. A Német Keresztényekkel

szemben vallják, hogy „az egyházhoz tartozás nem függ sem a vértől, sem a fajtól, hanem egyedül a Szentlélektől és a keresztségtől” (uo. 18. o.). Megfogalmazták, hogy a jelenlegi birodalmi egyházkormányzat pusztítja az egyházat az idegen előfeltételek érvényesítésével. A *Barmeni hitvallás* hűen tükrözi azt a fordulatot, amely hozzájárult Bonhoeffer háborúról alkotott véleményének megváltozásához, és annak szellemi hátterét képezte. Két részletet emelünk ki most a hitvallásból, az első: „Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az egyháznak ígéhirdetése forrásaként Istennek ezen az egy igéjén kívül és e mellett még más eseményeket és hatalmasságokat, alakulatokat és igazságokat is Isten kijelentésének lehetne és kellene ismerni.” (Uo. 27. o.)

A fenti idézetben a teológiai gondolkodás igecentrikussága és elsőbbsége mutatkozik meg szemben a korabeli általános vélekedéssel, amelyet Adolf Hitler démoni messianizmusa határozott meg. Igaz ez a háború, az erőszak és a gyilkosság sajátos kivételeinek értelmezésére is, ami a náci ideológiában megjelent. Másodszor: „Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az egyháznak különleges megbízatásán túl állami módszert, állami feladatokat és állami tekintélyt kellene és lehetne elsajátítania, és ezáltal az állam orgánumává kellene és lehetne válnia.” (Uo. 29. o.)

Ebből következik a Hitvalló Egyház önállósága, ami nem csupán a birodalommal szemben, de a Német Keresztényekkel szemben is a saját teológiai és politikai pozíció elfoglalásának lehetőségét deklarálta.

Fanø

Bonhoeffer az 1934. augusztus 28-i, Fanø-ban rendezett konferencián a háború kérdésével kapcsolatban már az alábbiak szerint érvel:

„»Békesség a földön« (Lk 2,14), ez nem probléma, hanem a Krisztus megjelenésével adott parancsolat. A parancsolathoz kétféle viszony létezik: a feltétel nélküli, vak engedelmesség a tethöz vagy a kígyó álszent kérdése: csakugyan azt mondta Isten? Ez a kérdés halálos ellensége az engedelmességnek, ezért halálos ellensége minden valódi békének. Istennek nem kellett volna jobban ismernie az emberi természetet, és tudnia, hogy a világban háborúnak kell lenniük természeti törvényként? Istennek nem kellett volna arra gondolnia, hogy bár a békéről beszélünk, de szó szerint nem tudjuk azt a gyakorlatba átültetni? Ha Isten mégsem ezt mondta volna, nekünk akkor is a békéért kellene dolgoznunk, de biztosítéknak tankokat és mérgező gázt kellene készenlétbe helyeznünk? És látszólag a legkomolyabb: Istennek nem azt kellett volna mondania, nem védheted meg a népedet? Nem azt kellett volna mondania: kiadhatod a felebarátodat az ellenségnek? Nem, Isten ezek egyikét sem mondta, de azt mondta, hogy béke legyen az emberek között, hogy neki kell engedelmeskednünk min-

den további kérdés előtt, ezt gondolta. Aki megkérdőjelezi Isten parancsát, mielőtt engedelmeskedne, már megtagadta őt.” (BONHOEFFER 1994, 298. o.)

A konferencián továbbá olyan nemzetközi összefogást követel (CLEMENTS 1999, 169–170. o.), amely kiveszi az emberek kezéből a fegyvereket: „Nem irányíthatjuk fegyvereinket egymásra, mert tudjuk, hogy így Krisztusra fognánk őket.” (BONHOEFFER 1994, 300. o.)

Időszerűtlen pacifizmus volt ez, amelyet saját korában is figyelmen kívül hagytak. Még az egyház sem támogatta ezt a pacifizmust. Ugyanakkor későbbi generációk gondolkodását jelentős mértékben határozta meg. Így például a II. világháború utáni német protestáns teológiai gondolkodókét, akik hazájuk újrafelfegyverzéséről vitatkoztak; de a katonai szolgálat megtagadása vagy a '80-as évek békemozgalmaiban való egyházi részvétel is alig lenne érthető e gondolatok nélkül. Ugyanakkor nem tagadta meg az erőszak összes formáját, hiszen Bonhoeffer szembenállása a nemzetszocialista uralmi rendszerrel indirekt módon kapcsolta össze a rendszer megdöntésének szükségességével. Ekkor azonban alapvetően az erőszakmentesség mellett kitartva kellett az erőszak eszközét célirányosan bevonnai. Ezért nevezhetjük ezt relatív pacifizmusnak (DRAMM 2016, 138–139. o.). Sabine Dramm írja: „Amennyire magától értetődő volt, hogy a háború – még ha gyilkos is – a világ valósága, és a keresztényeknek – »természetesen« – »szolgálniuk« kell a háborúban, hogy keresztényi és állampolgári kötelezettségeiket teljesítsék, Bonhoeffer annyira meg volt győződve a '30-as évek kezdetétől fogva arról, hogy a háború nem Isten akarata szerint való, hogy a kereszténységnek ellene kell állnia” (uo. 139. o.), és hogy ő – ami saját személyét illeti – keresztényként mást nem képviselhet, csak a pacifizmust.

Engedelmesség

„Végtelenül könnyebb engedelmességben szenvedni egy emberi parancstól, mint szabadságban a legsajátabb felelős tétől.” (BONHOEFFER 1998, 35. o.) Az engedelmesség és szabadság összefüggését és sajátos megkülönböztetését akkor értjük meg igazán, ha Bonhoeffernek „a világ istennélküliségéről” alkotott gondolatait is figyelembe vesszük. Bonhoeffer a kereszténység evilágiságáról (Diesseitigkeit) beszél, amit teológiai gondolkodásának utolsó szakaszában fejt ki. Ekkor az általános istengondolat feladása után (Isten a történelem ura) visszanyeri azt az ószövetségi istenképet, amely a kimondhatatlan isteni névről tesz bizonyosságot. Luther ebben az értelemben beszélt a rejtőzködő Istenről, aki a világgal, ahogyan az van, racionálisan nem számol. Bonhoeffer számára ekkor kulcsfontosságú az a felismerés, hogy a világ istennélküliségét nem szabad és lehet vallásosan, illetve vallási eszközökkel elfedni: „...a Biblia Istene mindenhatóságával nem trónol a világ felett.” (KRUMWIEDE 1998, 83. o.)

Éppen ellenkezőleg: hatalmat és helyet a tehetetlenségében, Jézus Krisztus keresztyén kap. Ehhez az Istenhez való megterés éppen nem segítséget jelent saját életünk problémáiban, „hanem bevonást Isten messiási szenvedésébe” (uo. 84. o.).

A jó és a rossz

Dietrich Bonhoeffer a Teremtés könyvéhez írt kommentárjában szól arról, hogy a „tudás fája a halál fája” (BONHOEFFER 1955, 65. o.), amely közvetlenül az élet fája mellett áll. „Az élet fáját egyedül a halál fája veszélyezteti. Mindkettő érintetlen és érinthetetlen, határ és közép.” (Uo. 65. o.) A tudás fája a kert közepén áll, az ember határát jelöli életterének közepén. Az élet peremén található határok az ember teremtettségének, technikai lehetőségének határai. A középben fellelhető határ az ember valóságának, jelenvaló létének határa. Ez a határ az ember teremtményisége, amely így is kifejezhető: „Ádám, te az vagy, aki általam vagy, a Teremtőd által; így legyél is az. Szabad teremtmény vagy, így legyél teremtmény.” (Uo. 62. o.)

Ádámnak ez az ismerete csak kifejezi a középfejlődését és arra irányultságát, tudását Isten előtti szabadság övezeti, amely töretlen engedelmességben valósul meg: „tudás a tudatlanságban” (uo. 63. o.). Ezért nem gondolhat a halálra sem, mégis van ismerete a határról, mert ismeri Istent. A határt nem átléphetetlenként ismeri, mert akkor tudna a rosszról is, hanem Istentől adott *kegyelemként*, amely a nemlét és a „nem teremtményiség” felett tart. Isten parancsolata számára nem kísértés, hanem kegyelem. Ádám semmit sem tud a jó és a rossz kettősségéről, ő „túl van jón és rosszon” (uo. 64. o.).

Bonhoeffer ezután a megismert jóról és rosszról ír. Ezek az ember világának legvégső feszültségét fejezik ki. Mert a *tob* az, ami örömmel és a *ra* az, ami szenvedéssel teli. A jó és a rossz világunk alapvető kettősségébe és egyben feszültségébe állít minket, mégpedig együttes jelenlétük módján; szétválaszthatatlanságuk kínzó talánya Ádámától különböző létünknek. Nincs szenvedéssel teli rossz anélkül, hogy ne lenne jelen az öröm csillámfénye. A jó a rossztól elszakított, amely a rosszon keresztülhaladt, jóllehet a rossz meghaladása. Ám éppen így a rosszat „megnemesíti” a jó, ahonnan ered, és ezen a módon a szenvedés az öröm által nemesül, amelynek mélységéből egyedül lehetővé vált (uo. 65. o.). A tudás fájának gyümölcsét megízlelt ember szenvedéssel teliben hordozott és az örömtelivel táplált világában a jót áthatja a rossz és a rosszat a jó (uo. 65. o.).

Az örömben megjelenő szenvedést az öröm örökkévalósága iránti vágy adja. De vajon mi lehet a szenvedés közepe örömteli? „Hogy az ember a szenvedés mélységében megérzi a mulandóság örömét, az örömet a látszólag végtelen szenvedés kihunyása felett, a *halál örömét*” (uo. 66. o.). A jóban az a rossz, hogy meghal. A rosszban az a

jó, hogy meghal. Az emberi élet feszültsége éppen ebben a kettősségben ragadható meg: „az ember szenvedéssel és örömmel teli halálában” (uo. 66. o.). És éppen ezen a ponton cserél bérelt helyet a halál és az élet az általános vélekedés vitalizmustól áthatott amfiteátrumában. Mert az ember tudása a jóról és a rosszról halandóságának ismerete, sőt maga a halál. Az ember halott, mert tud a jóról és a rosszról. Ezért halottnak lenni annyit tesz: az ember az életet nem ajándékként, hanem parancsolatként kapja. Az ember a bűneset után abban az értelemben halott, hogy *az életre van ítélve*. Saját maga tartozik felelősséggel a jóért és a rosszért. Aki nem volt képes Istennel élni, annak Isten előtt kell élnie. Innen érthető Bonhoeffer provokatív állítása (WANNENWETSCH 2011, 443. o.): „Halottnak lenni azt jelenti: élni kell.”³ (BONHOEFFER 1955, 67. o.)

A halál spirituális értelemben az emberi élet abszolút ellensége, amit legyőzött a jó és a rossz világában megjelenő Jézus. Ezért a pusztá vitalizmus kétségbeejtő varázslatát, az élni kell (a saját forrásainkból) imperatívuszát megtörte és helyettesíti Krisztus könyörületes uralma, aki teremtményeinek *az életet ajándékként adja vissza*, és nem megparancsolja, az élet evangéliumát adja a törvény helyett (WANNENWETSCH 2011, 436. o.). A halál mint a földi létezés megszűnt ellenség, de nem abszolút értelemben, hanem utolsó ellenségként, amely „eltöröltetik” (1Kor 15,26). Mindennek alapja, hogy az egyén életét ajándékként fogadhatja el, mert Krisztusban van örök élete (uo. 437. o.), aki az új közép, aki által történelme van, és éppen ezért nincs ismerete a kezdetről, de van a közétről (BONHOEFFER 1955, 69. o.). Aki ajándékként fogadja el földi életét, abban tudatosul, hogy eme ajándék nélkül is van élete.

Az önfeláldozás lehetősége a nagyobb jóért

Egyedül Istennek van rendelkezési joga (Verfügungsrecht) az ember testi élete felett – állítja Bonhoeffer. „Nincs más kényszerítő ok, ami miatt az öngyilkosságot el kell utasítanunk, mint az, hogy az ember felett ott van az Isten.” (BONHOEFFER 2015b, 131. o.) Bonhoeffer szerint az ember képes élete és teste közötti különbségtételre. Mivel az öngyilkos számára maga az élet üresedett meg, ebből következően nincs tovább becsülete a fizikai létnek sem. A keresztyén teológia hangsúlyozza: az életnek lehet értelme akkor is, ha a test erőtlenné vált, ám ezt az életet az Isten iránti bizalom „csatornáján keresztül” a Szentlélek tölti meg tartalommal, és adja meg célját, ebből következően van létjogosultsága a testi életnek, nem a pusztá vitalizmus okán. A fentiek alapján az élet önkezü kioltásának lehetőségében ezért legtöbbször az ember negatív szabadsága és hitetlensége fejeződik ki Bonhoeffer szerint, mégis lehetnek kivételek:

³ „Totsein heisst Leben-müssen.”

„Mivel az életáldozat szabadsága, illetve e szabadsággal való visszaélés közötti határ alig ismerhető az emberi szem számára, ezért az egyes esetekben való ítélkezés alap-talan. [...] Szüklátókörség volna azonban a saját élet kioltásának valamennyi formáját minden további nélkül öngyilkosságnak tekinteni. Amikor valaki a saját élet kioltásával tudatos áldozatot hoz másokért, az ítéletet legalábbis fel kell függeszteni, hisz itt a dolgok mögé látás emberi háttéréhez érkezünk.” (Uo. 133. o.)

Bonhoeffer a tudatos áldozathozatalt mások mellett a katonai és a politikai életből vett példákkal érzékelteti: „Amikor a fogoly kioltja a maga életét attól való félelmében, hogy a kínzások közepette elárulja népét, családját, barátait; vagy ha az ellenség egy államférfi kiadását azzal fenyegetőzve követeli, hogy ellenkező esetben népén áll bosszút, és az illető csak önkéntes halála árán mentheti meg azt a súlyos károktól, akkor az öngyilkosság motivációja oly közel kerül az önfeláldozáshoz, hogy képtelenség volna elítélni azt.” (Uo. 133. o.)

Ekkorra körvonalazódik a probléma, miként különböztethető meg az „önfeláldozás és az áldozathozatal” a pusztán „öngyilkosságtól”, és milyen szempontok motiválják, illetve tartják vissza a keresztény embert egyik vagy másik elkövetése vagy megtagadása során. Az eddigiekből világosan látszik Bonhoeffer gondolatmenetében: a *határhelyzetekben a másik emberért szabadon vállalt lemondás a földi életéről* lehet az a tett, amely az *önfeláldozás fogalmával* fejezhető ki.

Bonhoeffer már a fentiekben idézett *Etika* című munkájában az öngyilkosságról szóló fejezet első mondata így hangzik: „Az ember élete nem olyan kényszer, melyet – az állattól eltérően – ne tudna eldobni; szabadságában áll igent mondani rá, vagy megsemmisíteni azt.” (Uo. 129. o.) Az ember megteheti, hogy életét elfogadja, de gondolatban túl is léphet rajta, amikor testi életére *megörzendő ajándékként* vagy *odaszánt áldozatként* tekint. Az ember csak azért adhatja oda testi életét valamilyen nagyobb jó érdekében, mert szabad a halálra: „Az élet halálig menő feláldozásának a szabadsága nélkül nem létezik Isten rendelkezésére álló szabadság, sem emberi élet.” (Uo. 129. o.) Ezekből a mondatokból több kérdés is adódik.

Az első: mi lehet a nagyobb jó, ami meghaladja az egyén testi életét? A válasz – mint arra korábban utaltunk – a másikért vállalt felelősség összefüggésében fogalmazható meg, és a másik emberért vállalt *tudatos áldozathozatal* fejezhető ki. Hiszen Bonhoeffer számára létezik a „relatív jó” kategóriája: a kínvallatástól tartva valaki föláldozza önmagát, hogy másokat a vélhetően kiadott információk alapján ne tegyen áldozattá – az egyén életének saját akaratából való föláldozása jó döntésnek minősülhet, szemben egy másik ember vagy közösség vesztével. Ennek a kategóriának az érvényessége csak abban az esetben állítható, ha két rossz közötti döntés szükségszerűsége bizonyos (FISCHL 2010, 47–53. o.). Így paradox módon a rossz halmazán belül jelenik

meg a jó, éppen ezért relatív. Az ember szabadsága is ezen a módon érvényesül, hogy képessé válik a rossz szorításában minden feltétel ellenére jó döntést hozni. „Az önfeláldozás értelmében tehát az ember szabadságában és jogában áll a halál választása, de azzal a feltétellel, hogy áldozatának célja ne saját életének az elpusztítása legyen, hanem az a jó, melyre ennek révén törekszik.” (BONHOEFFER 2015b, 130. o.) Ekkor a nagyobb jó az egyén testi életének föláldozása árán juthat érvényre, ami a szabadság lehetősége. Így érthető meg a bevezetőben már idézett lehetőség: nemcsak a kerék alá került áldozatokhoz csatlakozhat az egyház, hanem tagjai önmagukat a kerék küllői közzé is vethetik.

Összefoglalás

Mint azt a fentiekben kimutattuk, Bonhoeffer az 1920-as évek végén még hagyományosan azt a neolutheránus álláspontot képviselte a háborúval kapcsolatban, amely vallotta az „igazságos háború” elvét. Ezt barcelonai előadása is igazolja. Ám 1930-as tartózkodása az Egyesült Államokban és találkozásai Reinhold Niebuhrrel és Jean Lasserre-rel elhozta azt a fordulatot, amely 1930 utáni pacifista álláspontját meghatározta. 1936-os katekizmusában mégis megjelenik egyfajta relativizmus, amely a világ kétértelműségéből és a keresztény ember világiasságából egyaránt következik. Arra ugyanis, hogy miként cselekszik a keresztény ember a háborúban, nincs egyértelmű parancsolata Istennek. Ám „az egyház sohasem áldhatja meg a háborúkat és a fegyvereket. A keresztény ember sohasem vehet részt igazságtalan háborúban. Ha a keresztény ember kardot fog, akkor naponként Istenhez kell kiáltania a bűnök bocsánatáért és a békéért.” Ugyanakkor nem tagadta meg az erőszak összes formáját sem, hiszen Bonhoeffer szembenállása a nemzetiszocialista uralmi rendszerrel indirekt módon kapcsolta össze a rendszer megdöntésének szükségességével. Ez az a kényszer, amely felelősségvállalásra és önfeláldozásra készítet. Kitarva az erőszakmentesség elve mellett, az erőszak eszközt célirányosan kellett bevonni. Ezért nevezhetjük Bonhoeffer álláspontját relatív pacifizmusnak. Világosan látszik Bonhoeffer gondolatmenetében: a *határhelyzetekben a másik emberért szabadon vállalt lemondás* vagy az emberi élet kockáztatása a nagyobb jó érdekében, amely a béke, olyan tett, amely a keresztény ember szabadságából következhet.

Felhasznált irodalom

- BAKOS Csaba Attila 2014. Korunk változó hadviselésének hadelméleti alapja. *Hadtudomány*, 24. évf. 1. sz. 210–218. o.
- BETHGE, Eberhard 1970. *Dietrich Bonhoeffer. Eine Biographie*. Chr. Kaiser, München.
- BONHOEFFER, Dietrich 1955. *Schöpfung und Fall*. Chr. Kaiser, München.
- BONHOEFFER, Dietrich 1960a. Grundfragen einer christlichen

- Ethik [1929]. In: uő: *Gesammelte Schriften*. Szerk. Eberhard Bethge. 3. köt. Chr. Kaiser, München. 48–58. o.
- BONHOEFFER, Dietrich 1960b. Glaubst du, so hast du. Versuch eines Lutherischen Katechismus [1931]. In: uő: *Gesammelte Schriften*. Szerk. Eberhard Bethge. 3. köt. Chr. Kaiser, München. 248–257. o.
- BONHOEFFER, Dietrich 1960c. Konfirmanden-Unterrichtsplan. Zweiter Katechismus-Versuch [1936]. In: uő: *Gesammelte Schriften*. Szerk. Eberhard Bethge. 3. köt. Chr. Kaiser, München. 335–367. o.
- BONHOEFFER, Dietrich 1994. Rede auf der Fano-Konferenz (28. 8. 1934): Kirche und Völkerwelt. In: *London 1933–1935*. Chr. Kaiser, München – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Dietrich Bonhoeffer Werke 13.)
- BONHOEFFER, Dietrich 1997. Die Kirche vor der Judenfrage [1933]. In: Carsten Nicolaisen – Ernst-Albert Scharffenorth (szerk.): *Berlin 1932–1933*. Chr. Kaiser, München – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Dietrich Bonhoeffer Werke 12.) 349–359. o.
- BONHOEFFER, Dietrich 1998. Rechenschaft an der Wende zum Jahr 1943. Nach zehn Jahren [1943]. In: *Widerstand und Ergebung*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Dietrich Bonhoeffer Werke 8.)
- BONHOEFFER, Dietrich 1999a. *Börtönlevelek. Fogságban írt levelek és feljegyzések*. Harmat Kiadó, Budapest.
- BONHOEFFER, Dietrich 1999b. *Etika. Szemelvények*. Ford. Fórisné Kalós Éva. TPM, Szentendre.
- BONHOEFFER, Dietrich 2005. *Sanctorum Communio. Eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche*. Chr. Kaiser, München – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Dietrich Bonhoeffer Werke 1.)
- BONHOEFFER, Dietrich 2015a. *Barcelona, Berlin, Amerika. 1928–1931*. Szerk. Reinhart Staats – Hans Christoph von Hase. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- BONHOEFFER, Dietrich 2015b. *Etika. Útkészítés és bevonulás*. Ford. Visky Béla. Exit, Kolozsvár.
- CLEMENTS, Keith 1999. Ecumenical Witness for Peace. In: John W. de Gruchy (szerk.): *The Cambridge Companion to Dietrich Bonhoeffer*. Cambridge University Press, Cambridge. 154–172. o.
- DRAMM, Sabine 2016. *Dietrich Bonhoeffer. An Introduction to his Thought*. Hendrickson, Peabody.
- FEKETE Károly 2009. *A barmeni teológiai nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- FISCHL Vilmos 2010. Az iszlám és a nyugat. *Hadtudományi Szemle*, 3. évf. 3. sz. 47–53. o.
- KRUMWIEDE, Hans-Walter 1998. Dietrich Bonhoeffer. In: Wolf-Dieter Hauschild (szerk.): *Profile des Luthertum. Biographien zum 20. Jahrhunderts*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. 65–90. o.
- ORMOS Mária 1997. *Hitler*. Polgár Kiadó, Budapest.
- PALMISANO, Trey 2016. *Peace and Violence in the Ethics of Dietrich Bonhoeffer. An Analysis of Method*. Wipf and Stock, Eugene.
- WANNENWETSCH, Bernd 2011. From ars moriendi to assisted suicide. *Studies in Christian Ethics*, 24. évf. 4. sz. 428–440. o.
- WUSTMANS, Clemens 2016. Peace as a central task for Christians. Bringing about peace in the work of Dietrich Bonhoeffer and its importance for present-day ethics. In: Heinrich Bedford-Strohm et al. (szerk.): *Reconciliation and Just Peace. Impulses of the Theology of Dietrich Bonhoeffer for the European and African Context*. Zürich. (Theology in the Public Square / Theologie in der Öffentlichkeit 9.) 129–139. o.

A liturgia gazdagsága és szépsége

■ HAFENSCHER KÁROLY

PÁKOZDI István – SOMORJAI Ádám OSB (szerk.): *A liturgiatudomány kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 2020.

A mindennapi kis rítusai közt élő ember – ez a 21. századra is igaz – sokszor megfedkedzik arról, hogy az Isten liturgiájának világában (értsd: közhasznú munkájában) él, és ez nem csupán a templomi szertartásokra igaz, hanem az életünk egészére. Az egyházban éljük és tanítjuk azt a nyelvet, amelyen jól érthetjük Isten mozdulatait, szavait, azt a számos jelet, amellyel hozzánk, gyermekeihez fordul.

A liturgia tudománya nemcsak segéd tudomány, amely segíti a templomban folyó események megszervezését és lebonyolítását, hanem összegző tudomány, amely az emberi élet minden területét – fizikai, szellemi, lelki területeit – érinti, s bár természetesen elsősorban az egyházban élők számára ad hitet összefoglaló, alapozó és gyakorlati vonatkozásokat egyaránt tartalmazó információkat, de ennél szélesebb körben is érvényes tudást közvetít, amely magában foglalja az irodalomtörténet, retorika, szociológia, pszichológia és számos más társtudomány felismerését és mindennapi életre adott választát.

1998-ban olaszul jelent meg az az egész területet átfo-gó ötkötetes mű, amely Anscar J. Chupungco szerkesztésének köszönhetően az elmúlt két évtizedben alapművé vált a liturgika tudományát művelők számára. A már hét éve – reménységünk szerint – mennyei liturgiába távozott bencés professzor munkája természetesen megjelent több nyelven, s most igazi ajándék az egyház, a benne szolgálók és különösen is a liturgia iránt érdeklődők számára, hogy magyarul is kezünkbe vehetjük Pákozdi István és Somorjai Ádám szerkesztésében. Somorjai Ádám, aki titkára lehetett Anscar J. Chupungco atyának, az ajánlásban személyesen is vall arról, hogy a mű létrehozója maga készítette el a magyar kiadás tervezetét.

Aki végigtekint a tartalomjegyzéken, látja, hogy mennyi minden összegződik e vaskos (közel hatszáz oldalas) kötetben.

Természetesen a bevezető tanulmány, amelyet maga Chupungco professzor írt, olyan alapvetés, amely megmutatja, hogy nem egyszerűen történeti, empirikus, filozófiai megközelítésben és leíró jelleggel szerkesztette ezt az alapművet, hanem minden esetben teológiai megközelítésben, mindent az Istennel való kapcsolatunk relációjában. S bár később külön fejezet (Alceste Catella) foglalkozik a liturgia teológiájával, a bevezető fejezet általában a teológia koordináta-rendszerébe helyezi az egész istentiszteletet. Így beszél a liturgia fogalmáról, ahol elsősorban objektív tényekre alapozva utal az idevágó enciklika (*Mediator Dei*), illetve zsinati konstitúció (*Sacrosanctum concilium*) irataira. A tanulmány harmadik fejezetében már személyesebb a hangvétel: a találkozást definiálja a liturgia lényegeként. A találkozás fontos ismérve, hogy az ember és a közösség a Szentháromság Istennel találkozik, s ez a dimenzió mindent meghatároz a liturgiában. A fejezet összegzésében jut el odáig a szerző, hogy „bizonyos értelemben nem létezik egyetlen olyan meghatározás a liturgiáról, amelyik fölölelné összes szempontját; ezért hasznos lenne elfogadni az összetevőinek egyfajta leírását, ill. azt az általános fogalmat, ami abból kiemelkedik” (30. o.). A kézikönyvnek készült mű egymás mellé teszi a különböző szempontokat, s ezek által „megvilágítja a liturgia gazdagságát és szépségét” (uo.).

Fontos és meghatározó, hogy a kötet elején két külön tanulmányban megismerhetjük a keleti és nyugati liturgikus családokat. A mai nyugati kereszténység számára különösen is fontos, hogy megismerje a liturgikus Kelet világát, hiszen enélkül egyrészt sok minden érthetetlen, másrészt a saját liturgikus kincsünk légüres térbe kerül. Elgondolkodtató, hogy a nyugati liturgiátípusoknál csak a történelmi, korai kialakulású liturgiacsaldokról beszél, de az evangé-

likus, illetve protestáns liturgiákat nem sorolja ide, ugyanakkor a kötet – számunkra való – külön előnyéről is kell írni: még a kötet első, általános témákat felölelő részében kárpótolhatjuk magunkat, ahol Patrick Lyons a *Liturgia és ökumené* fejezettel járja körül a témát. Lyons hangsúlyozza a liturgia és az ökumené elválaszthatatlanságát, a mindkét területen ismert mozgalmak egymásra ható voltát. Az ökumené locus classicusából arra a következtetésre jut, hogy a közösség egysége az igazi kultusz élő követelménye. A fejezetet azonban végigkíséri a dilemma: a liturgia erősíti az egységet, vagy az egység gyümölcse lesz-e a közös liturgia? A bencés szerző így zárja a fejezetet: „A lex orandi és a lex credendi közötti kapcsolat bonyolult, de gyökerei egyfajta lex vivendiben vannak: minden ünneplő közösség arra kap meghívást, hogy felismerje a liturgiában felkínált kegyelmet, és arra válaszoljon. Az a kegyelem és az a kiengesztelődési kérés, amely a liturgia szívében nyugszik, végső soron ökumenikus jelentésének a forrása.” (103. o.)

A kötet legerőteljesebb vonulata a történeti rész. A bibliai háttér megfestése után az atyák koráról ír, és a fennmaradt írásaikból merít, majd a keleti, később a nem római nyugati liturgiák históriáját tárgyalja. Külön kiemeli az első négy évszázad liturgikus iratait, a bizánci és a nem római nyugati liturgikus könyveket.

A következő fejezetek a liturgikus szimbolikát, liturgia és lelkiség kapcsolatát, valamint a liturgia pasztorális vonatkozásait tárgyalják. Izgalmas fejezet szól a liturgiában való részvételtől, annak koronkénti változásairól s mindezek teológiai háttéréről. Majd a keleti anafórák titkába tekinthetünk be a három nagy keleti hagyomány: Aranyszájú János, Bazil és Szent Jakab anafóráinak megismerésével. Aki ezeket nem ismeri meg, az nemcsak a keleti templomokban érzi

idegenül magát, hanem a nyugati hagyományt gyakorolva is csak töredékeket él meg a liturgia teljességének élményéből.

Szinte fizikailag is a középpontba került az eukharisztikus ünneplés nyugati történetének taglalása – jelezve, hogy a kézikönyv szerkesztője itt látja a liturgia lényegét és csúcspontját.

A keleti „előszenteltek liturgiája” után szól a betegek kenetéről, a speciális kérdésekről, a liturgikus év korai fejlődéséről, bizánci kifejlődéséről és római kiteljesedéséről. Ehhez kapcsolja és együtt tárgyalja a szentek kultuszának keleti és nyugati történetét, formáit és mai jelentőségét. Majd – mintegy összefoglalva mindezt – szól a liturgikus év teológiájáról.

Az utolsó három fejezet a templommal kapcsolatos. Teljes áttekintést ad a templomszentelési rítus történeti fejlődéseiről és mai előírásairól, külön fejezetben tárgyalja a liturgikus építészetet, majd leszűkítve a kört, a liturgikus tér teológiájáról olvashatunk.

A liturgiatudomány kézikönyve kiváló anyagot ad közre. Jó, ha kezünk ügyében tartjuk, hiszen a keresztény istentisztelet történeti és teológiai titkába segít beletekinteni, s rendszeres szolgálatunkban egy-egy szó, egy-egy fordulat, egy-egy liturgikus tétel megértéséhez, egy-egy teológiai folyamat és jelentősége megismeréséhez ad biztos alapokat. Az anyag ízig-vérig katolikus, de nem pusztán római értelemben, hanem az eredeti jelentősége szerint: egyetemes. Ahogy a liturgia is – lényege szerint – ökumenikus, úgy válhat ez is ökumenikus kézikönyvvé evangélikus lelkészek számára is. Nemcsak más felekezetű keresztény testvéreink istentiszteleti életének megismerését segíti, hanem saját értékeink felmérését, gazdagítását és evangélikus identitásunk erősítését is.

Ritkán van alkalom arra, hogy újdonságként vehessünk kézbe igényes liturgikai szakirodalmat. Ezért ajánljuk most nagy örömmel lelkészek és érdeklődők figyelmébe ezt a kötetet.

Kereszt és zászló

Megjelent az evangélikus egyház múltbeli állambiztonsági kapcsolatait feldolgozó harmadik kötet

■ ZSUGYEL JÁNOS

MIRÁK Katalin (szerk.): *Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról 1945–1990.* 3. köt. *Egyházvezetők 2. Nagy Gyula, Harmati Béla.* Luther Kiadó, Budapest, 2020.

Bár az evangélikus egyház pártállami évtizedek alatti történetének feldolgozását – a történelmi egyházak hasonló törekvéseihez viszonyítva – a közvélemény általában gyorsnak tekinti, az események tükrében ez akár vontatottnak

is ítéltető. Az 1990. évi első országgyűlési választást követően tizenöt év elteltével nyilatkozott a Magyarországi Evangélikus Egyház országos elnöksége arról, hogy egy ügynöklista ismeretlen személy általi jogszerűtlen közzététele miatt szükséges az ügynökmúlttal gyanúsított egyházi személyekre vonatkozó iratok kutatása és feldolgozása. Ezután újabb két év telt el, míg az evangélikus egyházi zsinat 2007-ben megalakította a tényfeltáró bizottságot.

Az azóta eltelt majd másfél évtized alatt viszont üte-

mesen folyt a múltfeltárás, és a Luther Kiadó *Háló* könyvsorozata nemcsak az egyházi belső, hanem a tágabb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé teszi a kutatómunka eredményeit. Míg az első kötetben megjelent tanulmányok az egyházak mozgásterét és tevékenységét teológusi, történelmi és jogászai szempontból értékelték, a következő kötetekben két-két vezető egyházi személyiségre vonatkozó állambiztonsági iratok gyűjteménye és az ezek értékelő feldolgozását vállaló tanulmányok olvashatók.

Míg a korábban megjelent kötet Káldy Zoltán és Ottlyk Ernő püspökök tevékenységével foglalkozik, akik élete a pártállami időkben lezárult, addig a néhány hete nyomdából kikerült mű két olyan püspök működését vizsgálja, akik az 1980-as évek végén kerültek püspöki szolgálatba, majd a rendszerváltozás és az egyházi újrakezdés első éveit vezényelték az Északi és Déli Egyházkerület élén. Nagy Gyula és Harmati Béla püspökök még a pártállam jóváhagyásával, azzal nyílt és titkos formában együttműködve látták el hivatalukat, majd e kötöttségektől megszabadulva végeztek – értékes – szolgálatot az átmenet egyházi kereteinek újjáteremtésében. Nagy Gyula 1989 végén lemondott hivatalából, és nyugdíjazását kérte, Harmati Béla viszont még évekig vezette a Déli Egyházkerületet. A két személy történetének feltárása abból a szempontból is különleges, hogy megismerhették a rájuk vonatkozó iratokat, s az összefoglaló tanulmányok szerzőinek elmondhatták az átért események – saját szempontjaikat tükröző – értelmezését is, s ez helyet kaphatott az elkészült tanulmányokban.

Az 1990-ben lezárult évtizedekben az egyház szolgálatában álló személyek mozgásteré szűk volt. Bár az egyéni életutak változatosan alakulhattak, alapvetően két lehetőség kínálkozott: a kereszt csendes hordozása az egyházi létezés peremére szorítva, vagy a (ki)szolgáló egyház zászlajának megragadása kényszerű pártállami együttműködésben. A kötetekben szereplő személyek kétségkívül az utóbbi utat választották. A tanulmányok arra keresik a választ, hogy ebben a választásban milyen szerepet játszhattak a kényszerű körülmények és a belső késztetések, az adott helyzetben való helytállás lehetőségének keresése vagy az egyéni mozgástér tágítására irányuló törekvés. A zászló hordozása az érintettek számára egyidejűleg keresztet is jelenthetett, s a motivációk az életút során akár módosulhattak is, így a tanulmányok nem végső ítéletet tartalmaznak, hanem ahhoz nyújtanak segítséget, hogy képet alkothassunk erről a korról és szereplőiről. A tanulmányok szerzői a – harag és részrehajlás nélküli – történelmi hozzáállásnak megfeleltek, holott ez a speciális evangélikus egyházi viszonyok miatt külön nehézséget hordozott. A pártállammal történő együttműködésben érintett, ke-

resztet és zászlót hordozó személyek és családtagjaik számos esetben ma is egyházi szolgálatban állnak, így a múltfeltárás során számos mai érzékenységre is tekintettel kell lenni, ami akár az objektivitás útjában is állhat. Amennyire kivülállóként meg tudom ítélni, ezt a csapdát sikerült elkerülni, még ha a korábbi, nehezen gyógyuló sebek mellett újabbak is keletkezhetnek egy-egy adat vagy értékelés nyilvánosságra kerülésével.

A kötet bevezető tanulmányában az evangélikus egyház elnökségének tagjai, Fabiny Tamás elnök-püspök és Pröhle Gergely országos felügyelő irtak arról, hogy a múltfeltárás korántsem a leszámolás, hanem a közös múltunkkal történő őszinte szembenézés szándékával történik. A folyamat lehetőséget nyújt minden érintett számára, hogy megismerjék akkori önmagukat és környezetükre gyakorolt hatásukat. Véleményük szerint a „jézusi »ne féljetek« azt is jelenti, hogy senkinek – sem egyéneknek, sem az egyház közösségének – nem kell örökös rettegésben élnie, hanem gyógyító beszélgetések keretében megszabadulhatunk a múlt máig kísértő árnyaitól” (12. o.).

Ezek az árnyak Nagy Gyulát másfél évtizeddel nyugdíjba vonulását követően, kilencvenévesen érték utol. Beszervezésének körülményei – beszerzési dosszié hiányában – nem ismeretesek. Fedőnévvel aláírt jelentések sem kerültek elő munkadossziéjából, ahol túlnyomórészt utólag is vállalható írások találhatóak, amelyek akár egyházi testületek, illetve az Állami Egyházügyi Hivatal számára nyíltan is készülhettek volna. Nagy Gyula maga sem ismerte el, hogy beszerverték, állítása szerint a kényszerű együttműködés – megfogalmazása szerint – „állami” emberekkel nem lehet bizonyíték ügynöki tevékenységre. Ennek azonban ellentmondani látszik, hogy a tőle származó értesítéseket többek között konspirációs lakásokban felvett magnófelvételek alapján rögzítették írásban, s az ezekben a lakásokban való megjelenést még a proletárdiktatúra körülményei között sem lehetett – együttműködési szándék hiányában – rákényszeríteni egy külföldi kapcsolatokkal rendelkező, tekintélyes szerepet betöltő egyházi felső vezetőre. Nagy Gyula kapcsolattartása az állambiztonsággal egyébként még az 1980-as évek derekán megszűnt, amikor országgyűlési képviselői mandátumára tekintettel felszámolták titkos munkatársi beosztását. Kertész Botond egyháztörténész életinterjújának kötetben közölt szövege azt is példázza, milyen egyéni küzdelmet jelenthetett a múlt sötét foltjainak szemlélése. Nagy Gyula vallomása szerint: „A gyermekeim, unokáim becsületéről is szó van. És nem akarom, hogy valaha is őket azzal vádolják, hogy én elárultam az egyház érdekeit.” (113. o.)

Harmati Béla állambiztonsági együttműködése jóval rész-

letgazdagabban áll az utókor előtt. Az egyházi ügynöklista napvilágra kerülését, majd az evangélikus tényfeltárást követően Harmati Béla megírta és több részletben az egyházi nyilvánosság számára hozzáférhetővé tette önéletrajzát,¹ majd a kötet elkészítése során személyes beszélgetésekkel és saját dokumentumgyűjteményével is támogatta Mirák Katalin róla készült tanulmányának elkészültét. A tényfeltárási munka segítése ellenére több ízben is markánsan megfogalmazta véleményét erről a tevékenységről. 2005-ben így nyilatkozott: „Felháborítónak tartom, hogy azok felelőssége és neve, akik évtizedekig zaklatták az egyházakat, homályban maradhat, a megszaroltak, kihasználtak viszont a nyilvánosságra kerülhetnek a különböző, sokban kétes listák közreadásával.” (212. o.) Azzal kapcsolatban is aggályát fejezte ki, hogy a tényfeltárási alapvetően az állambiztonsági iratok alapján történik, mivel ezek mégiscsak az egyházakkal és képviselőikkel szembeni elfogultsággal terheltek. Ugyanakkor a kutatást végző Mirák Katalin következtetése megalapozottnak tekinthető: „A kutatás során fellelt ismeretekből, habár töredékesen és mozaikszerűen, mégis egységbe rendeződve rajzolódnak ki Harmati Béla életpályájának nyilvános és titkos részletei.” (213. o.)

Pilinszky János 1942-ben írt, *Halak hálóban* című verse találóan jeleníti meg az egyházi múltfeltárást érintett személyek lelki küzdelmeit, utolsó négy sora pedig azok-

hoz is szól, akik elhamarkodott ítéletet alkotnak a most áldozatként (is) tálalt elkövetőkről.

Csillaghálóban hanyódunk
partravont halak,
szánk a semmiségbe tátog,
száraz úrt harap.
Suttogón hiába hív az
elveszett elem,
szűrő kövek, kavicsok közt
fuldokolva kell
egymás ellen élnünk-halunk!
Szívünk megremeg.
Vergődésünk testvérünket
sebzi, fojtja meg.
Egymást túlkiáltó szónkra
visszhang sem felel;
öldökölnünk és csatázunk
nincs miért, de kell.
Bűnhődünk, de bűnhődésünk
mégse büntetés,
nem válthat ki poklainkból
semmi szenvedés.
Roppant hálóban hanyódunk
s éjfélkor talán
étek leszünk egy hatalmas
halász asztalán.

¹ <https://www.evangelikus.hu/harmatibela-multfeltaras>.

A szürke kabát és a nyestes, bársonyos sapka

■ REUSS ANDRÁS

BLÁZY Árpádnak a *Lelkipásztor* 2020. áprilisi számában megjelent, *Az úrvacsorai gyökerei – Eukharisztia az első három században* című tanulmánya szerint „Az exegéták felhívják a figyelmet egy fordítási érdekességre”, nevezetesen arra, hogy a szereztetési igékben a *tuto* semleges nemű mutatószó nem vonatkozhat a kenyérre, amely a görögben hímnemű szó. Átnézve a kezem ügyében levő tucatnyi kommentárt, sem magyarok, sem németek nem hívják fel a fi-

gyelmet erre. Lehet, hogy nem jó exegéták műveit vettem volna kézbe? De akkor miért írja Luther, hogy a fordítás (*hoc est corpus meum*) „a görögöt tisztára visszaadja egy hajszál különbség nélkül, miként ezt minden görögül értőnek be kell ismernie; kivéven Rültz Pétert Orlamündében, aki itt valami új dolgot eszelt ki, és azzal hozakodik elő, hogy ezt nem elég jól fordítják, hanem jobb volna, ha a tutót meghagynák és így mondanák, Tuto az én testem. Mit mondjak erre? Ked-

vem volna nevetni ezen a majomjátékon, ha nem volna olyan komoly dologról szó. Ez a számárfejú a görög nyelvben akar remekelni, és sem németül, sem latinul nem tud helyesen, a görögről és héberről nem is szólva, és oly szemtelenül lép a világ elé, mintha itt csupa naschhauseni Rültz Péterek volnának, akik a göröghöz nem értenek.” (LM 4: 354–355. o.)

Karlstadték értelmezésével szemben nyelvi érveket is felsorakoztat Luther, amiből itt csak egy kis ízelítőt lehet adni: „Nos, már megmondjuk az okát, miért mond Krisztus tuto-t, avagy das-t és nem der-t a kenyérről. A német nyelvnek megvan az a szokása, hogy ha valamely előttünk levő dologra mutatunk, ezt, ha különben maga a dolog der vagy die volna is, egy das-szal nevezzük és mutatjuk meg. Teszem, ha mondanám: Das ist der Mann, davon ich rede, das ist die Jungfrau, die ich meine, das ist die Frau, die es kann, das ist die Magd, die da sang, das ist der Geselle, der mir's sagte, das ist die Stadt, die es tat, das ist der Turm, da er aufliegt, das ist der Fisch, den ich brachte. Hivatkozom e részben az összes németekre, bárha én is németül beszélek. Ez az igazi anyanyelv, és így beszél a közönséges ember a német országokban.” (Uo. 357–358. o.) Megállapíthatjuk ennek alapján, hogy a vitában Luther a hétköznapi ember „anyanyelvi kompetenciájára” hivatkozik, és elveti Karlstadt „nyakatekert magyarázatát” – amint ITTZÉS Máté írja (2019, 14. o.).

Hogy itt igen komoly dologról van szó, azt Luther azonnal felismerte: „Ezzel ő (Karlstadt), akárcsak valami új görög, el akarja dönteni a görög nyelvből, hogy Krisztus teste nincs a szentségben.” (LM 4: 356. o.) Hiszen a tuto (félre)értelmezésével Karlstadt még arra is talált érvet, hogy megmondja: az úrvacsora szerzésekor, a kenyeret felemelve és tanítványainak nyújtva valahová mutatott Jézus, és pedig nem a kenyérré (ha ugyan valóban mutatott valahová), hanem saját magára. Az ügy komolyságát mutatja, hogy Rültz és Karlstadt védelmére kelve, Lutherrel szemben Zwingli is bekapcsolódott a vitába.

Luther egy hétköznapi élethelyzetet vesz segítségül, hogy Karlstadtnek válaszoljon, és megértesse, hogy a kenyeret és Jézus testét a szerzési igében nem lehet különválasztani:

„Ha pedig nem az ő teste volt, amit odanyújt és enni parancsol, mikor ezt mondja: egyétek, ez az én testem, úgy megcsalta és igével elbolondította őket. Mint hangzanék, ha én valakinek egy szürke kabátot adnék és mondanám: vedd, húzd fel, ez az én nyestes, bársonyos sapkám stb., és ezen szavakat a rajtam levő ruhára vonatkoztatnám. Hát nem bolondítás és becsapás volna-e ez? Ha én minekutána mondtam, vedd, húzd fel, minden közvetítés nélkül erre így szólanék: ez az én nyestes sapkám? Hiszen közben más szavaknak kellene esniük, amelyek figyelmét a szürke kabátról, amelyet én neki nyújtok és felhúzni rendelek, az én sapkámra terelném; e szavakból ő azt képtelen volna megérteni. Tehát hogy hangzik az, ha én valakinek egy darab kenyeret adok és mondom: vedd és edd, és az odanyújtáskor és enni parancsoláskor nyomban reá így szólanék: ez egy font arany az én zsebemben.” (Uo. 363–364. o.)

Ez a kis ízelítő a terjedelmes vitairatból meglehetősen. Azt a benyomást keltheti, hogy ez is csak egy olyan irat, amely a fő kérdés helyett – az úrvacsora ajándéka – csak az emberi kíváncsiságot és okoskodást szolgálja. Luther világosan kifejti, hogy a vita igazi tétje, hogy mit tanítunk és hiszünk Krisztusról. Azt-e, hogy miképpen kövessük Krisztust, vagyis hogy ő példakép és parancsoló, vagy azt, hogy Isten ígéje az úrvacsorában Krisztus halálának ajándékában részesít, „mondván: ez a tied, vedd és bírd” (uo. 415. o.).

Luther szenvedélyes és alapos érvelését érdemes végigolvasni. Az úrvacsora évében szeretettel ajánlom az érdeklődők figyelmébe.

Hivatkozott művek

- BLÁZY Árpád 2020. Az úrvacsorai gyökerei. Eukharisztia az első három században. *Lelkipásztor*, 95. évf. 4. sz. 122–130. o.
- ITZZÉS Máté 2019. Reformáció és nyelv. *Credo*, XXV. évf. 1–2. sz. 5–17. o.
- LUTHER Márton 1908. Intés a mennyei próféták ellen. Ford. Hamvas József – Masznyik Endre. In: *Dr. Luther Márton egyházszervező iratai*. 4. köt. (Luther Művei 4.) 263–428. o.

Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap

►► 1Jn 5,18–20

Igehirdetési előkészítő

Vétkezhet-e a hívő?

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 7. vasárnap egy a Szentháromság ünnepe utáni „Isten tudja, hanyadik” vasárnapok sorában. Voltaképp átlagos ünnep a nehezen megjegyezhető számú és névtelen vasárnapok időszakában – amely számának említése már-már szükségtelen is. Nyilván kevesebben vannak a padosorokban (ha nem a nyár miatt, akkor a vírus miatt), és senki nem tartja számon, hogy hanyadik vasárnapon vagyunk, de nekünk segítség lehet azt megfigyelni, hogy *Agendánk* négy vasárnapon keresztül a következő nagy ölelésű témát adja: „Isten sötétségből világosságra hív.” Ez támpont lehet, annál is inkább, mert a sötétség-világosság kontrasztjának nagy teológusa János.

Amit a textusról tudni kell

János első levelének utolsó soraiban olvasható a textusunk, a levél zárásaként. Bibliamagyarázók az epilógus részének tekintik, tehát mindenképpen feltételezhetjük, hogy egyfajta összefoglalását olvassuk nem csupán a levélnek, hanem a jánosi teológiának is – még akkor is, ha feltételezhetően nem János tollából származik az epilógus. Ez a toldalék azonban az előzők ellenére teológiai értelemben mégis felteszi a koronát – vagy mondjuk talán inkább azt: a pontot az i-re. Ezt bizonyítja az, hogy Klauck e három verset a „já-

nosi teológia kis kompendiumának” nevezi (idézi BOLYKI 2008, 263. o.), de Vogler szerint is János első levelének teológiai csúcsa az, amiről készülünk prédikálni. Ez egyrészt megkönnyíti a krisztológiai lényeglátást, másrészt komoly felelősséggel is jár ezt a pár sort jól magyarázni és hirdetni – főleg, ha ki is emeljük a textus jelentőségét.

A három „tudjuk” szó nem a perikópa sajátja, hanem kapcsolódik az előző versekhez, hiszen ott is többször elhangzik (15. vers). A „tudjuk” szó használatával János nagyon egyértelművé teszi meggyőződése tárgyát, többes szám első személyű megfogalmazásával pedig mindezt a közösség közös hitének alapjaként határozza meg. Ez az, amire a gyülekezet hite együttesen épül. A „reméljük”, illetve „hisszük” szavaknál – hétköznapi értelemben is – stabilabban áll a textus elején a kijelentés: „tudjuk”.

Anélkül, hogy erre külön felhívnam a figyelmet, minden bizonnyal mindegyikünkben megfogalmazódik a nagy kérdés, amire a textus igyekszik valamiféle választ adni: vétkezhet-e az Istentől született ember? Zavarba ejtő szembeülni János megállapításával: „*Tudjuk, hogy aki Istentől született, nem vétkezik...*”

Ennek értelmezésére több megoldás adódik. Egyesek szerint ez értelmezhető felszólításként is: aki Istentől született, ne vétkezzen. Mint amikor valakinek azt mondjuk határozottan, hogy „te most elmész”, de ez a mondat az indicativus ellenére értelmezhető egy nagyon erős imperativusként is: „Te most nagyon gyorsan menj el!”

Szeretném még ráirányítani a figyelmet a 18. vers fordítási nehézségére, ami némileg feloldja a kényelmetlenséget – már ha egyáltalán ez a célunk. Az Istentől születtség kétszer szerepel a textus első versében (először perfectumban, utána aoristosban). A fordítások ezt figyelmen kívül hagyják, és alanynak az embert teszik. Nyelvtanilag és teológiailag is elfogadhatóbbnak tűnhet az, ha a második esetet Jézusra vonatkoztatjuk. Így a vers értelme a kö-

vetkező lesz: „...aki Istentől született (ti. Jézus), vigyáz arra, aki Istentől született (ti. az emberre)” (FABINY 1997, 233. o.).

A perikópa megértése

Bárkit is teszünk az előzőekben említett vers alanyává, minden kétséget kizáróan állíthatjuk, hogy teológiai alapállása tekintetében ez a vers összekapcsolódik János evangéliumával, ahol többször olvashatunk arról, hogy Jézus megőrzi az övét a gonosztól (Jn 10,28; 17,12.15). Az egész textus világosan elhatárolja az Istentől született embert a világ emberétől. Luther *simul iustus et peccator* elvét jól ismerjük, mégis zavarba ejtő ennek fényében ez az éles jánosi határ. Ehhez nyilván ismernünk kell ennek teológiai kiindulását, a tévtanítókkal folytatott küzdelmeket, stb. Leginkább annak tekintetében okoz mégis kényelmetlenséget ennek értelmezése, hogy nehéz eldöntenünk, hogy mi melyik oldalon is állunk. Lehet, hogy nem is kell. Ugyanis nehéz ezt az egész kérdést ítélezés nélkül, a másik ember (vagy önmagunk) beskatulyázása nélkül megválaszolni. Mert ehhez talán még önmagunk tekintetében sincs jogunk.

Bárki bárhol is van, ez a jánosi dualizmus leginkább a jelenre vonatkozik. Hiszen az egész üdvtörténet tekintetében biztosak lehetünk abban, hogy a jó legyőzi a rosszat, és a János által említett gonosz vereséget szenved. Nem egyrangúak tehát a felek. Így az egész isteni üdvtörténetet tekintve nem egyrangú dualizmusról van szó, bárha a jelenben ezt éljük meg. Az előre biztos kimenetelű küzdelem árnyalja János világos határokat húzó dualista teológiáját.

Igehirdetési vázlat

Ki tartozik Istenhez, és ki nem tartozik Istenhez? Mintha az igehirdetési alapigénk erre a kérdésre próbálna választ adni, és húzni egy nagyon világos határt: aki Istentől van, nem vétkezik, és a gonosz sem érinti. Húha! Aki most feszültséget érez magában, az megnyugodhat: nem az ő hibája. Talán a fordításé? Vagy a nem megfelelő értelmezésé? Kiderül. Viszont aki nyugodtan ül a templompadban, azt gondolva, hogy na jó, hát akkor én az Istennél vagyok (hála Istennek), az most figyeljen ide! Van, aki közel érzi magát Istenhez? Nyilván van. És ennek biztosan a büntelenség az alapja? Aligha. Akkor itt valami nem teljesen logikus. Mert ha a büntelenség lenne az Istenhez tartozásunk fokmérője, akkor elég nagy bajban lennénk. Nem csupán az Istenről alkotott képünk lenne igen torz, hanem Krisztusban sem úgy kellene hinnünk, ahogyan azt tőle tanultuk.

Szóval te, aki szorongsz, mert János levele szerint büntelennel kellene lenned, ha közel érzed magad Istenhez, és mégis büntösnek érzed magad, van egy jó hírem számodra: az evangélium. És te, aki most hátradóltél a templompad-

ban, hogy hát akkor ez is ki van pipálva, éljen a büntelenség, van egy rossz hírem számodra: a törvény.

Akkor most mit gondoljunk erről? Hát senki sem született Istentől, hiszen mindenki vétkezik? Valóban a büntelenség a fokmérő? Nem. Akkor nem ír igazat János? De igen. Nézzük meg, hogy hogyan kell akkor ezt értenünk!

Ha sorrendben olvassuk a három verset, akkor a következő gondolati láncot látjuk: 1. Aki Istentől van, nem vétkezik. 2. A világ a gonosz hatalmában van. 3. Eljött Jézus, értelmet ad nekünk, hogy megismerjük az Igazat, és ezért vagyunk őbenne. Ahhoz, hogy ezt jól értsük, mi lenne, ha megfordítanánk és visszafelé olvasnánk a textust? (A gondolat azért nem eretnokség, mert az egész evangéliumot a feltámadás tükrében – azaz visszafelé – értelmezzük.) Nos, akkor fordítsunk: 1. Krisztus értelmet ad nekünk, hogy megismerjük az Igazat. 2. A világ a gonosz hatalmában van. 3. Aki Istentől született, az megőrzi önmagát (vagy azt megőrzi Isten).

Mennyire másként fest így a kép! Meggyőződés, hogy az evangéliumhoz hasonlóan ezt is visszafelé kell értelmeznünk.

Tehát a kiindulópont nem a saját tetteink mérítség, megítélése, nem más emberek beskatulyázása vagy életünk mérlegre tétele (ennek joga kizárólag Istené). És főleg nem az a kiindulás, hogy bárkinek a tetteiből az Istenrel való kapcsolatára következtessünk. Hiszen ezt még talán önmagunkkal kapcsolatban sem tudjuk teljesen józanul megtenni. A kiindulópont az, hogy tudjuk (nem is csak reménykedünk benne vagy véljük, hanem egyenesen *tudjuk*), hogy Krisztusban megismerjük az Igazat. „Ő az igaz Isten és az örök élet.” Emellett tudjuk, hogy a világban élünk, amelyben a gonosz hatalma fogva tart bennünket. De nem tudunk nem ebben a világban élni, így arra várni, hogy a büntelenségünk legyen az istenhitünk alapja: kár is. Kár ábrándozni a teljes büntelenségről. Nem ez köt bennünket Istenhez.

De úgy bűnösnek lenni, hogy tudom azt, hogy Krisztusnak mi a szerepe ebben: egészen más. Tudni azt, hogy Krisztus mit kezd a bűneimmel, hogyan veszi el azokat, ugyanakkor hogy engem ebben a világban: egészen más életet jelent. Mindenképpen más életet, mint a vétkek száműzésétől várni a hit növekedését, a helyes istenismeretet.

Meggyőződés, hogy Isten nem a vétkek teljes felszámolását várja tőlünk, hiszen akkor ki állhatna meg előtte? Ha az egész Szentírás fényében szeretnénk erről a textusról prédikálni (ami csak első látásra kerül ellentmondásba Jézus szavaival), akkor azt mondhatjuk, hogy a Krisztusban lévő, benne hívő ember, ha nem is kerülheti el a vétkeit és a bűnöket, akkor is tudja, hogy mit kezdjen vele.

Ez tart bennünket Istennél: ha éppen nem vétkezünk, akkor a hálaadás a kísértés elkerüléséért, ha pedig minden igyekezetünk ellenére belesodródunk valamibe, akkor az azért való könyörgés, hogy Isten szabadítson ki a bűneink-

ből. És mivel ezt nem csupán reméljük, hanem egyenesen *tudjuk*, így az Istennel való életünk alapjává ez a kapcsolat fog válni. Nem a vétkek száma, hanem a hit (tudás), hogy Krisztusban engem megőriz Isten még akkor is, ha nem vesz ki, hanem ebben a világban kell élnem – ami most még a gonosz hatalmában van. De már tudunk valamit... Tudjuk a döntő küzdelem végeredményét. Úgyhogy jó oldalon állunk, ne aggódjatok!

Tehát sokkal inkább azzal a céllal szól János hozzánk, hogy a bűn elleni harcban és az igazság megismerésében Krisztusra mutasson, mint azzal, hogy a saját vétkeink mérckelésében vesszünk el, és ebből próbáljunk bármilyen következtetést levonni, aminek a vége mégiscsak az, hogy végérvényesen elvesztettek vagyunk. Hacsak nem éppen ez lett volna János célja... ezt kizárhatjuk.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mk 8,1–9; fakultatív: 2Móz 16,2–3,11–18

Énekek

Szívesen ajánlom azokat az énekeket, amelyek a Krisztussal való elmélyült és gyümölcsöző kapcsolatunkról szólnak. Így például a *Jézus, te égi szép* (EÉ 389) kezdetű ének. Talán sokat nyúzott énekről van szó, de minden versszak illeszkedik az igehirdetési vázlatomhoz: „legszentebb énnekem”, „benned van irgalom”, „az élet száz veszély, én lelkem, mégse félj!”, „Tisztíts meg teljesen”, „hadd legyen fénysugár az életem”, stb. Az ének teológiai szerkezete is alkalmas lehet illusztrálásra vagy akár az igehirdetési váz kialakítására.

Imádság

„Uram, Istenem! Előtted állok, és ezért csak az számít, amit te gondolsz föllem. Te tartsz tükröt elém, mert alig ismerem magam, nincs kiforrott véleményem önmagamról. Néha nagyon sokat várok magamtól, és akkor úgy elkese-redem, hogy élni sincs kedvem. Máskor viszont igen elnéző vagyok magamhoz, és akkor különbnek hiszem magam mindenkinél. Honnan tudhatnám hát, hogy mikor legyek elégedett magammal, és mikor fogadhatom el magamat?

Azt is meg kell vallanom, hogy nem vagyok pártatlan bíró, amikor önmagam felett kell ítéletet mondanom. Az önvizsgálat perceiben emberek jutnak eszembe, akik súlyosan vétkeztek, és engem is megbántottak. Hozzájuk mérve magam, megnyugszik a lelkiismeretem. Másokkal szemben kérlelhetetlen vagyok, hogy magamnak megbocsáthassak, és mások előtt se szégyenkezzem. Így nemcsak elkövetem, ami gyűlöletes szemedben, nemcsak elmulasztom, amit joggal vársz tőlem, hanem ravaszul visszaélek embertársaimmal, fedezékül használva őket, hogy elrejtőz-

hessem számonkérő szavad elől. Ó, én nyomorult ember! Kicsoda menthet ki önámításaim sűrűjéből?

Adj, Uram, önismeretem számára megbízható mértéket! [...] Tartsd elém tükröként az én Uramat, Jézus Krisztust, és hozzá mérve magam megtudhatom, milyen vagyok, és milyen lehetnék. Előle nem rejtőzöm el, mert ő a megrepedt nádat nem töri el, a pislogó mécses nem oltja ki.” (SZABÓ 2019, 153. o.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

BOLYKI János 2008. *A tanúvallomás folytatódik*. Osiris Kiadó, Budapest.

FABINY Tamás 1997. Szentháromság ünnepe utáni hetedik vasárnap. Igehirdetési előkészítő. *Lelkipásztor*, 72. évf. 6. sz. 233–234. o.

SZABÓ Lajos (szerk.) 2019. *Visszhang*. 3., átdolg. kiad. Luther Kiadó, Budapest.

■ HAJDUCH-SZMOLA PATRIK

Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap

▶ 1Kor 8,1b–13

Igehirdetési előkészítő

Szabadság és szeretet

A vasárnap jellege

Krisztus elhívott gyülekezetét, a megváltottakat nemcsak az óember megújuló kísérlete támadja, hanem a hamis próféták cselvetése is. Ezért óv Krisztus Urunk ennek a vasárnapnak az evangéliumában (Mt 7,15–21) a hamis próféták csalárdságaitól, az üres, külsődleges keresztyén élettől. Az ószövetségi olvasmány (Ézs 2,1–5): az Úr igazságot szolgáltat és ítéletet tart a népek fölött. Ezután az eljövendő béke korszakáról szól. Végző soron az igehirdetési textus is a békességről beszél, ha nem is világméretekben, de legalábbis a gyülekezetek szintjén.

Amit a textusról tudni kell

Ha ezt a kérdést komolyabban meg akarjuk érteni, akkor figyelembe kell vennünk, hogy az ókorban minden állat levágása tulajdonképpen valamilyen áldozat is volt egyben. Ennek jeleként az állat valamilyen részét levágták és az oltáron elégették vagy másféle módon feláldozták. Az állat többi részét elfogyasztották. Így került elő az a kérdés, hogy szabad-e a keresztyéneknek az ilyen húsból enni. A 10. versben arról van szó, hogy részt szabad-e venni

a templomban egy ilyen étkezésen, de a 7. és a 13. versben már általános értelemben fordul elő.

A kérdés talán azért is vált égetővé a gyülekezetben, mert az Izraelből származóknak már kiskoruktól annyira utálatos volt mindenféle pogány áldozat, hogy immár keresztényként sem jöhetett szóba az ilyen hús elfogyasztása. Ez egy ilyen városban, mint Korinthus, tulajdonképpen mindenféle húsról való lemondást jelentett. Voltak azonban görög származású gyülekezeti tagok is (lásd 7. vers), akiknek a múltjukból kifolyólag félelmeik voltak az áldozati hússal szemben. Velük szemben voltak az erősek vagy szabadok, akik azt hangoztatták, hogy egy kereszténynek tudnia kell, hogy semmiféle pogány isten nem létezik, tehát az áldozat is értelmetlen, azaz a hús közönséges hús, amelyből az ilyen „ismerettel” rendelkező keresztény nyugodtan ehet. Az is lehet, hogy ezt valamilyen keresztény hitvallásnak, kiállásnak tartották, amellyel szerintük a többiek elé jó példát állítottak. Nos, ebben a helyzetben kérdezték meg Pál apostolt, hogy mi is lenne a helyes.

Mint látjuk, itt nem egyedi esetről van szó. A kérdés újból a „szabadság”. Az akkori szokás már elmúlt. De a kérdés, hogy szabad-e egy kereszténynek ezt vagy azt tennie, továbbra is fennáll.

Pál a választát egy rövid, de mély tartalmú kijelentéssel kezdi: Tudjuk, hogy mindnyájunknak van ismerete. Ismeretben nem volt hiány Korinthusban, tehát mindenki nyugodtan ehet ilyen húst. De Pál nem engedi, hogy az ismeret ilyen szerepet vegyen át. A levélben először fordul itt elő a szeretet szó. Minden „ismeretben” ott van a veszély, hogy elbizakodottá tesz, jóleső érzést jelent, ami után lenézőekké válunk azokkal szemben, akik ezt nem tudták megszerezni. Így nem jöhet létre közösség, a szeretet egészen más: egyénileg épít, és a közösséget is formálja. A dogmatizmus veszélye az, hogy mindenre kész válaszunk lesz. Ezáltal a kezdetben lényegtelennek tűnő áldozati húsevés kérdéséből rendkívül fontos dolog, a gyülekezetépítés elsődleges fontossága tűnik elő. Mert vannak ugyan bálványai a világnak, de a keresztények tudják, hogy csak egy Isten van, aki miatt istentagadónak is mondják őket a pogányok.

Aki úgy gondolja, hogy minden ismerete megvan, az szem elől téveszti, hogy csak Isten Lelke képes Isten titkait kikutatni. Istenről csak az tud valamit, akinek ő Lelkét adta ajándékba. Ezt az ajándékot azonban csak az kapja meg, aki felfogta Isten csodálatos mentő szeretetét Krisztus áldozata által.

Ezután az erősekhez és a szabadokhoz fordul Pál, akik nyilván közel állnak hozzá, és azt mondja: nem helyes, ha lényegtelen dolgokat kihangsúlyoz valaki. Embereknek lehet imponálni vele, de Istennek nem. Isten előtt mindennek nincs jelentősége.

Az ismeret a Bibliában sokkal többet jelent, mint amit a korinthusiak gondoltak róla. Például 1Móz 4,1-ben Ádám megismerte Évát: ez szeretetkapcsolatot jelent. Ha Isten ismer valakit, az azt jelenti, hogy szeretetre választotta ki. Pál ezért elítéli ezt a mások előtt szinte kérkedő magatar-

tást, mert botránkozást okoz más testvéreknek, ami itt azt jelenti, hogy félrevezeti őket, amit el kell kerülni.

A perikópa megértése

Mindannyian szeretjük a keresztény „szabadságot”, és élni is kívánunk vele, de nem szabad megfélemlíteni a testvérről sem, mert az ő lelkiismerete számára bűnt jelenthet az, amit te ismeretből teszel. Ezért tehát ne kényszerítsük testvérünket olyanra, ami az ő lelkiismeretén foltot ejt. Pál apostol saját magatartását tárja elénk, ami a szeretet. Ez nem valamilyen jóindulatú barátiasság, hanem nagyon komoly dolog, mert a másikat óvja a veszedelemtől. A szeretet itt akár élethosszig tartó lemondást is jelenthet valamiről, ami a másokban bűnös érzést keltene, ha ő is élne vele. Pál nem törvényekkel operál, hanem azt mondja: a szeretet korlátozza a szabadságot, mint ahogyan Isten is korlátozta a maga hatalmát, amikor Jézus Krisztust engedte meghalni a kereszten, és ezáltal gyengeséget mutatott. Így válaszolta meg nekünk Pál apostol ezen az idejélmúlt gyakorlati példán keresztül, hogy mit is jelent a „szabadság”.

Gondolatok az igehirdetéshez

Bevezetésként ismerkedjünk meg Caroline Schröder Földnek, a bázeli székesegyház lelkészének írásával, amely stílusában ugyan levél, de mivel a gyülekezet előtt olvasta fel, prédikációnak is tekinthetjük.¹

„Kedves Pál!

Te a Földközi-tenger környékén lévő első gyülekezeteknek írt leveleiddel egyházat hoztál létre. Tudtad te azt, hogy mi ezeket a leveleket a mai napig olvassuk, sőt szent iratoknak tekintjük őket? Tudtad te azt, hogy mi ezeket a leveleket nemcsak elolvassuk, hanem gyülekezeteinkben és egyházainkban a megváltozott történelmi és társadalmi kontextusokban is mértékadónak tartjuk? Hirdetted, hogy annak a világnak hamarosan vége lesz, és az elmúló időt az elérkező idő fogja felváltani. Nem tudhattad, hogy az elérkező idő ilyen sokáig, egész mostanáig várni fog magára. Imponáló számomra az, hogy te milyen szabadsággal közelítettél a különböző kérdésekhez. attól tartok azonban, hogy az egyházakban nem sok maradt meg ebből a felszabadultságból. Úgy gondolom azonban, hogy csapdát is állítottál a későbbi keresztények számára.

Nagyon nehéz leveledet a mai viszonyaink között megérteni, mert ezek a problémák nem a mai gyülekezetek problémái. Ha jól értem, akkor azoknak, akik szabaddá teszik

¹ <https://www.theologie.uzh.ch/static/altepredigten/predigt.php?id=7948&kennung=20180902de>. A szöveget rövidítve közöljük.

magukat a húsevés aggályától, ugyan igazuk van, de mégis a puristák nyertek, mert a másik félnek kell a szeretet miatt magát alárendelnie nekik. A gyengék tehát igényt tarthatnak arra, hogy a másik feltétlenül figyelembe vegye a helyzetüket. Nem tudom, hogy kinek volt igaza a húsevés kérdésében, de úgy látom, hogy a liberalizmusod nem terjedt el széles körűen. Hanem egy olyan nézet terjedt el, hogy a kisujjunkt sem szabad odanyújtani, mert a pogány bálványoknak mai is hatalmuk van. Ezért olyan nehéz mindmáig az egyházaknak változtatni a régi szabályokon, mint például azon, hogy a nő hallgasson a gyülekezetben, vagy az azonos neműek együttélése kérdésében, mert nálad ezekre erőteljes hivatkozási alapot találnak. Sajnálom, hogy az Első korinthusi levélben nem hívtad fel mind a két felet a szeretet gyakorlására, mert akkor nagyobb egyensúly alakult volna ki közöttük. Így talán a következő generációk rájöhetnek volna, hogy a szeretet mindannyiunk számára fontosabb, mint az ismeret. Én egy olyan egyházat képzelek el magamnak, amelyik az eljövendőnek a tanúja.”

Nagyon érdekes gondolatok ezek, és visszatér bennünk a felismerés, hogy bár az áldozati húsevés kérdése értelmét veszítette, de a körülötte kialakult szituáció nem. Ma is vannak a gyülekezetben emberek, akik szinte mindenben botránkozást találnak, és ezt a többiekre is rá akarják erőltetni. Ezért van az, hogy ugyanazok az események egyik esetben így, másik esetben, másik gyülekezetben másként dőlnek el.

Bizonyos viszont az, hogy ma túl nagy hatalmuk van az „isteneknek” és a „hatalom urainak”. Ezek politikai, pénzügyi és technikai eszmék, amelyek magukat tartják egyedül érvényesnek. Pedig a világban csak két hatalom van, amelyek minden időben harcban állottak egymással. Az egyik fent, a másik lent. A lenti, a gonosz mindig hatalmába akarja keríteni az embert. Amikor az Úr Jézus a földön járt, akkor azt tartotta legfontosabbnak, hogy lerántsa a leplet az ördög munkáiról, akár ellenség, akár barát képében jelent meg. Ezen hatások alól a gyülekezet sem tudja kivonni magát, és kialakul egy kép a gyülekezetről, hogy például elfogadó, befogadó vagy sem. Nyilván szimpatikusabb a befogadó gyülekezet. Van azonban egy olyan körülmény, amelyre ritkán gondolunk. Mint tudjuk, az emberek között nem szabad különbséget tenni, de ha mégis kellene, akkor az lehetne a mérce, hogy ki mennyire van tekintettel a másokra. Itt gondoljunk a „rossz szomszédság török átok” mondásra, amely rengeteg ilyen esetet takar. Olyan emberre vonatkozik ez a mondás, aki nem gondol arra, hogy másnak is lehet valamilyen szempontja, érdeke rajta kívül.

Igehirdetési vázlat

Minden közösségben vannak, akik bátrabbak, és vannak, akik óvatosak a hitbéli dolgok terén. Pál apostol nem konszenzusra hívta fel a felek figyelmét, mert tudta, hogy

az sehova sem vezetett volna, hanem azt mondta, hogy akiknek több ismeretük van, kössenek kompromisszumot magukkal, tegyenek engedményt a kevesebb ismerettel bírók felé.

Az evangéliumok is erre tanítanak bennünket. Jézus azt mondta: oszd szét, amid van, és kincsed lesz a mennyben; ha egy mérföldre kényszerítenek elmenni, akkor menj el kettőre; bocsáss meg hetvenszer hétszer is. Mindezek jutalma tehát annak az elfogadása, hogy a kegyelem több, mint a mi igazunk, vagy a mi tulajdonunk az üdvösség, de már a földi boldogság is.

Nehéz elindulni ezen az úton, de ha nem akarjuk elveszíteni a közösségbeli társainkat, pontosabban nem akarjuk azt, hogy ők elveszítsék üdvösségbeli reménységüket, akkor ezt kell tennünk. Erre rengeteg példát találunk az életben. Sajnos többnyire rosszat. Legyünk mi az üdítő kivétel, aki tud megbocsátani, aki tud szeretni akkor is, ha arra méltatlan valaki! Mert erre hívtott el bennünket Jézus.

További javaslatok az istentisztelethez

Imádság

Istenünk, aki szeretetteddel magadhoz öleled a mindenséget, és ránk is bőségesen árasztod áldásodat! Add, hogy gyermeki bizalommal forduljunk hozzád kéréseinkkel. Könyörülj egyházadon, szánd meg népedet! Igéddel és irgalmad éltető erejével formáld bennünket testvéri közösséggé, hogy küldetésünket betöltve só és világosság legyünk a világban. Tégy bennünket hegyen épült várossá, amelyen messziről felismerhetők szereteted jelei. Ámen.

Énekek

EÉ 52, 474, 292

Illusztráció

Egy lelkész fiatalkorában nagyon szeretett heavy metal-koncertekre járni. Egy idő után saját magán vette észre, hogy azért óvatosan kell válogatnia a zenekarok között. Nem akarta megbántani a Megváltót. Így anélkül, hogy nagy konfliktusa lett volna másokkal, belátta, hogy mindez mit jelenthetett nekik.

Felhasznált irodalom

BOOR, Werner de 1968. *Erster Brief des Paulus an die Korinther*. R. Brockhaus, Leipzig. (Wuppertaler Studienbibel.)
JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.

Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap

▶▶ 2Thessz 3,1–5

Igehirdetési előkészítő

Az egyház titka a hit

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő Szentháromság ünnepe utáni 9. vasárnapja folytatja zarándoklásunkat az örökkévalóság felé. Bekapcsol bennünket az egyháznak adott igei kinyilatkoztatásba, közösségre hív a most élő vagy már elköltözött szentekkel, valamint bátor hitvallásra buzdít a bűneiben gyötrődő világ megszólításában. Mindezt hithősök példájával teszi, bátorít saját életünk hitvalló megélésében, s egyben felelős keresztény életre hív. Krisztusban elnyert istengyermekségünk nem felelőtlen szabadságra, hanem megszentelt életben való járásra ösztönöz. Így lehetünk „Hűség és engedelmesség által Krisztusban közösségben”, amint erre a vasárnap jellege figyelmeztet.

Amit a textusról tudni kell

Thesszalonika városa Makedónia fő kikötője volt az Égei-tenger északnyugati csücskében közel 200 000 lakosával. Kereskedelme és a Via Egnatia forgalma alakította a város kultúráját. Zsidók és prozeliták, görög pogányok a maguk vallásaival az erkölcstelen életszemléletet erősítették a város életében. A judaizmus magasabb erkölcsével sokakat vonzott a zsinagógákba. Pál apostol második missziói útján hirdette itt először az evangéliumot.

Pál a kor egyik legképzettebb tanítója volt, ezért megengették, hogy tanítson a zsinagógában. Tanításának három hangsúlyos eleme volt: 1. a Názáreti Jézus személyében beteljesültek az ószövetségi próféciák; 2. Jézus fog visszajönni ítélni élőket és holtakat; 3. valamint a keresztényüldözés vállalása hitükért. A zsinagógából ezért kizárták, majd Jászón házában tanított, ahol sokan hitre jutottak. Eközben más zsidók elhatározták, hogy megölik. A vád ellene itt is Róma- és császárelenesség, ami egy szabad provinciában különösen is súlyos vád volt. Jászontól azt várták a város vezetői, hogy bírja rá az apostolt és társait, hogy ne térjenek többé vissza a városba. Ez az elvárás a távozásukat nagyban elősegítette.

Az ott maradt gyülekezet először csak a zsidóktól, majd a hitetlen pogányoktól is szenvedett. Pál innen Béreába ment, majd a thesszalonikai zsidók üldöző hadjárata miatt Athénba távozott. Innen üzent munkatársainak, hogy jöjjenek utána, majd Timóteust visszaküldte Thesszalonikába a gyülekezet felől érdeklődve. Az apostol már Korin-

thusban járt, amikor a visszatérő Timóteussal találkozott, aki jó híreket hozott. Ekkor írta meg az első Thesszalonikai levelet, majd az újabb hírek hatására néhány hónappal később a másodikat. Levelének célja, hogy bátorítsa a gyülekezetet, válaszoljon a távozását követő hamis hírekre, és tanítsa őket a hitben való járásra az üldözések közepette. Másrészt óvja őket a hamis tanítóktól, akik Krisztus várárában szent tétlenségre biztatják őket. Mindkét levél Kr. u. 51–52 között íródott Korinthusban.

A perikópa megértése

Mint tudjuk, minden fordítás ferdítés, ezért is fontos az ige nyelvi ismerete. Sőt még a nyelvi ismeret is gyötrellemmel jár, mert a fordító sosem lehet nyugodt afelől, hogy pontosan át tudta adni a megértett üzenet minden aspektusát. Ebben sokat segíthetnek a különböző anyanyelvű fordítások. Ezek olvasását az igehirdető sohasem spórolhatja meg. A sok fordítás mellé szabad legyen egy saját fordítást is beillesztenem, mely a maga igyekezetében is gyarló, talán mégis segíthet a későbbiekben kifejtett üzenet megértésében.

„Legvégre, testvérek, (tusakodva) imádkozzatok¹ értünk, hogy az Úr üzenete gyorsan terjedjen² és dicsőséget nyerjen,³ úgy, amint köztetek is (megdicsőült), és megszabaduljunk⁴ az elvetemült és gonosz emberektől, mivel nincs hite mindenkinek. Ellenben hűséges az Úr, aki megerősít⁵ titeket, és megóv a gonosztól. Felöletek azonban bizodal-munk van az Úrban, mert amiket parancsként rátok hagytunk,⁶ azt megteszitek és meg is fogjátok tenni. Az Úr vezesse⁷ a ti szíveteket Isten iránti (lángoló) szeretetre⁸ és a Krisztus (Felkent) iránti kitartásra.”⁹

Igehirdetési vázlat

Idén Isten kiragadott minket a megszokott kerékvágásból. Jó ez a szó, kerékvágás. Benne van minden, ahogyan éljük az életünket. Hozzá tartozik vasárnapunkhoz a sokszor hideg templom, a megszokott arcok, az igehirdető, a néha

¹ προσεύχομαι – imádkozik (úgy, ahogy az apostol tette értük, könnyek között).

² τρέχω – fut, terjed (a közlekedés lassú volt, de az evangélium terjedése gyors).

³ δοξάζω – dicsőít (Isten dicsősége az emberben az újjászületett élet).

⁴ ῥύομαι – megszabadul (Isten ragadja ki a gyülekezeti gonosz emberek kezéből).

⁵ στηρίζω – (meg)erősít (támfal, mely az épületet megerősíti).

⁶ παραγγέλλω – utasít (a parancs az Úrtól jön, és az erő is hozzá).

⁷ κατευθύνω – igazít, vezet (döntéseinket Isten iránti szeretetünk motiválja).

⁸ ἀγάπη – szeretet (arra az égő szeretetre utal, mely az apostolt vitte).

⁹ ὑπομονή – állhatatosság (ez Isten Lelkének a munkája bennünk).

érthetetlen prédikáció, az acsarkodás és minden, amit úgy nevezünk, egyházi élet.

Az apostol egészen másként közelít a gyülekezethez, amikor egy döbbenetes mondatot ír le: „Nincs hite mindenkinek”, vagy más fordításban: nem mindenkié a hit. Tegyük hozzá, hogy mindezt nem a kívülállóról mondja, hanem az egyházban magukat hívőknek vallókról. Mintha ránézne a szószékről a padokban ülőkre, és azzal kezdené a prédikációját: Közületek nincs hite mindenkinek. Az itt ülők hiába mondják magukat hívőknek, mert nem azok. Gondoljuk el, mi lenne a hallgatóság reakciója egy ilyen kijelentésre! Talán a gyülekezet tiszteletben tartaná tekintélyét, de nem jönne legközelebb a templomba, vagy dühöngve csoportosulnának a templom körül az apostolt bírálva. Milyen módon méri ő az én hitemet? Honnan veszi a bátorságot egy ilyen kijelentéshez? Meg is érdemelte Pál, hogy elzavarták Thesszalonikából – mondanának ma.

Ezek után mit mondjunk mi a szószékről? Talán nem is erről kellene beszélni. Meg is tehetjük, ha viszont meg tesszük, akkor mégis igaza lesz az apostolnak, hogy nincs hitünk, miközben valljuk, hogy a leírt ige Isten üzenete a ma emberéhez. Persze egy kis kortörténettel, betoldásos elméletekkel, a szerző megkérdőjelezésével átértelmezhetjük az igét.

Amiről az apostol ír, mégis tény. Nézzünk szét őszintén a gyülekezeteinkben, az evangélikus családokban, ahogyan a felmenő ősökre hivatkoznak. Hogy is nézünk ma ki? Hányan ülnek ma is a padokban hűséges templomba járó emberek, akik sajnos vajmi keveset értenek az igéből! Mennyi a harag és a gyűlölet a hithű evangélikusok között! Sokan egy padba sem tudnak leülni a másikkal. Úgy jönnek a gyülekezetbe, mint egy vallási előadásra. Meghallgatjuk, megnézzük, valamit teszünk a perselybe. Eddig is megvolt az egyház, ezután is meglesz, majd támogatja az állam meg a felajánlott 1%-ok. Azért jó, hogy nem csak az így gondolkodókból áll a gyülekezet, de vannak ilyenek is bőven. Mit tegyünk ezt látva? Kerüljük meg az apostol szavait, vagy vállaljuk a következményeket? Természetesen nem arról van szó, hogy Pál elhatározta, hogy nekimegy a híveknek, hanem arról, hogy ha nem szól ezekről, akkor nekimegy Krisztusnak. Nem a bántás, hanem a mentő szeretet motiválta. Három dolgot szeretnék említeni az ige alapján, amely torz hitre vezethet ma is.

Az ige befogadása helyett válogatás

Olyan világban élünk, ahol bárki bármit hirdethet. Úgy, mint valamikor a görög poliszokban, köztük Athénban, ahol arra vágytak, hogy mindig valami újat halljanak. Minél szélsőségesebb volt a hír, annál inkább felgerjesztette a hallgatóság érzelmeit, és volt miről beszélniük. Magam is több világi rendezvényen láttam már, hogyan lelkesedtek a gyülekezetbe járó hívek azon a sok badarságon, ami

ott elhangzott. A mi korunk azt hirdeti, hogy felnőttek vagyunk, és majd mi eldöntjük, miben hiszünk. Ez dönti romokba a hitet. Vagy hiszek Jézusnak, és elutasítom az Istentől elfordult világ tanítását, és lesz élő hitem, vagy válogatok, mint kiskakas a kendermagban, és születnek torz és életképtelen hitek. Gondolhatunk Jézusnak a magvetőről, valamint a búzáról és konkolyról szóló példázataira. Pál korában némely hívők úgy gondolták, hogy kell a törvény is, ezért megpróbálták Krisztus tanításából egy törvényvallást létrehozni. Mások igyekeztek „megkeresztelni” pogány nézeteiket, és ezeket beolvasztani a hitükbe. Ismét mások arról tanítottak, hogyan lehet a kereszténységet összeházasítani a világgal. Egyesek pedig saját dicsőségüket keresték a gyülekezetben. Sajnos nem mondhatjuk, hogy mindez a múlté. Pál, aki Krisztust hirdette, mehetett is tovább Thesszalonikából, ha fontos volt számára az élete. Pál egyébként nem az életét féltette, hanem Krisztus evangéliumát. Luther is így írt az augsburgi birodalmi gyűlésre készülő Melancthonnak: „Ahol Isten igéje a tét, ott alknak helye nincs.”

Az imádság helyett „várótermi” szolgáltató

Az imádság a lélek lélegzetvétele, mondta néhai lelkészem. Ebben a lelki lélegzésben már bizony sokan megfulladtak, illetve lélegeztetőgépre kerültek, gondolván, majd imádkozik értem a lelkészem, vagy ha baj van, akkor őt hívjuk, hiszen ő Isten szolgálója, ezért őt biztosan meghallgatja a Jóisten. Imádságainkban pedig többnyire saját panaszainkat, betegségeinket, kéréseinket soroljuk, és nem nagyon fér bele a gyülekezetünkért, az ige terjedéséért való *tusakodó imádság*. Az imádság hiánya pedig előbb vagy utóbb lelki, szellemi elgyengüléshez vezet. A hit, amely elveszti az elveszettek iránti felelősségtudatát, az egyházra szolgálótóként és a világra missziói terület helyett váróteremként tekint. A hűséges Úr ellenben az ő szolgálóit megőrzi az *elvetemült, nem helyükön levő emberektől*, és kiragadja a Sátán, a Gonosz hatalmából, sőt megdicsőül az újjászületett emberekben, akik Isten képmásává formálódnak napról napra Krisztusban.

Kitartás helyett pillanatnyi érdek

Nemrég panasolta valaki, hogyan tagadták ki az örökségből. A család egy része lecserélte őt az örökség tégláira. Inkább a téglá, mint az ember. Inkább a pénz, mint a család. Hogyan jut idáig az ember? Pál arról beszélt, ha elvesztjük Krisztus visszavárásába vetett hitünket, vagy ha ez feledésbe merül, akkor jutunk idáig. Az egyház ugyan elég gyakran beszél Jézus visszatéréséről, különösen advent idején, de igen meglepődnénk, ha hirtelen megjelenne. Ha a várakozásban való kitartást elvesztjük, hajótörést szenvedünk. A kitartás azt jelenti az apostolnál, hogy szüntelenül várja Urának érkezését. Pált Krisztus szolgálóként kell látnunk, akinek tanácsait, parancsait úgy kell vennünk,

mint az Úr parancsait, amit naponként kell követünk és megélnünk. Egyedül Krisztus tudja vezetni és szeretetével tüzesíteni a benne hívőket a szolgálatban, és a reménységben megtartani.

Az eklézsia jelentése a görög szónak megfelelően a kihívottak közössége. Vajon mennyire engedjük, hogy Isten kihívjon a régi életünkből? Nem lehet, hogy gyülekezetünkben csak egy lehetőséget látunk saját álmaink megvalósítására, esetleg még lelkészként vagy gyülekezeti tagként is? Esetleg beöltözünk bárányruhába, de vicsorgó fogaink másról árulkodnak? Talán jól indultunk, de hitünk mára már csak a szimpatizánsok hite? Lehet, hogy az ajtóig jutottunk, akik a kint és bent kettősségében tengetik napjainkat, s valójában sem kint, sem bent nem érzik jól magukat? Vagy Jézusért elhagytunk mindent? Erről kérdez ezen a vasárnapon Urunk mindannyiunkat.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Lk 16,1–12; Jer 1,4–10

Énekek

EÉ 393, 454, 455

Illusztráció

VERS

Henri Viscandi: ...és Isten azt mondta: NEM

Megkértem Istent, hogy vegye el a büszkeségemet,
de Ő azt mondta: nem.

Azt mondta, hogy a büszkeséget nem Ő veszi el,
hanem nekem kell feladnom azt.

Kértem Istentől, hogy fogyatékos gyermekem legyen
egészséges,
de Ő azt mondta: nem.

Azt mondta, hogy a lelke egészséges,
a teste csak átmenet.

Kértem Istent, hogy adjon nekem türelmet,
de Ő azt mondta: nem.

Azt mondta, hogy a türelem a megpróbáltatás mellékterméke,
nem kapni, megszerezni kell.

Kértem Istent, hogy adjon nekem boldogságot,
de Ő azt mondta: nem.

Azt mondta, csak áldását adhatja –
a boldogság rajtam múlik.

Kértem Istent, hogy kíméljen meg a fájdalomtól,
de Ő azt mondta: nem.

A szenvedés eltávolít a világ dolgaitól,
és közelebb visz Hozzá.

Kértem Istent, hogy adjon lelki fejlődést,
de Ő azt mondta: nem.

Azt mondta, hogy a fejlődés az én dolgom,
de hajlandó megmetszeni, hogy gyümölcsöt hozzak.

Kértem Istent, hogy segítsen másokat szeretni,
úgy ahogyan Ő szeret engem.

Erre azt felelte: látom, már kezded érteni.

Kértem erőt...

És Isten adott nehézségeket, amelyek erőssé tesznek.

Kértem bölcsességet...

És Isten adott problémákat, hogy megoldjam azokat.

Kértem bátorságot...

És Isten adott veszélyeket, hogy legyőzzem azokat.

Kértem, adjon szeretetet...

És Isten adott gondterhelt embereket, hogy segítsek rajtuk.

Kértem kegyelmeket...

És Isten adott lehetőségeket.

Semmit sem kaptam, amit akartam.

Megkaptam mindent, amire szükségem volt.

És imáim meghallgatásra letek.

Felhasznált és ajánlott irodalom

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.

JÁNOSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása.* Sopron.

KAISER, Walter C. Jr. – GARRETT, Duane 2005. *Archeological Study Bible.* Zondervan, Grand Rapids.

KÁLVIN János 2016. *A Thesszalonikai levelek magyarázata.* Kálvin Kiadó, Budapest.

RYDELNIK, Michael – VANLANINGHAM, Michael 2014. *The Moody Bible Commentary.* Moody Publishers, Chicago.

WALVOORD, John F. – ZUCK, Roy B. (szerk.) 2008. *1Thesszalonika – Jelenések.* KIA, Budapest. (A Biblia ismerete 8.)

■ SÁNDOR FRIGYES

Szentháromság ünnepe után 10. vasárnap (Jeruzsálem pusztulásának emlékünnepe)

▶ Zsid 11,1–12

Igehirdetési előkészítő

A bizalom zarándokútján

A vasárnap jellege

A megtérés útján

Az egyházi esztendő rendje szerint ezen a vasárnapon emlékezünk meg Jeruzsálem pusztulásáról, amit Jézus sírva jövendölt meg. (A vasárnap kötelező lekcója, Lk 19,41–48 erről a jövendölésről szól.) Titus 70 tavaszán körülvette a várost. A tömeg egyre kisebb területre szorult, és bár éhínség és járványok pusztítottak, öt hónapig sikerült ellenállniuk. Szeptemberre azonban erejét veszítette az elkeseredett védekezés, a város elesett, rommá vált. Erre emlékszik az egyház, miközben megtérésre hívja az embert. A vasárnap témája a Pröhle-féle *Agendában*: „Hit által igazulunk meg!”

Amit a textusról tudni kell

A hit útján

A Zsidókhoz írt levél a Kr. u. 80–90-es évekből származik. „Az alapvetésben felcsendül a mű valamennyi lényeges témája: Jézus isteni méltósága, az egyház jelen helyzete, Jézus főpapi szolgálata és közbenjárása, ami reményt ad a válságos időkben.” (*Bibliaismereti kézikönyv*) Jézust mint főpapot mutatja be az olvasónak. Középpontban szerepel az a Jézus, aki áldozatával a benne hívőknek megnyitja az utat az örök üdvösség felé.

A levélben a hit átfogja a keresztény létet. A hit engedelmesség Isten szavának és hívásának. A vándorút megpróbáltatásai között a csalhatatlan reménység és a kitartó hűség óv meg az eleséstől (Veöreös Imre).

A kijelölt igeszakasz egy magyarázattal indít: meghatározza számunkra, hogy mi a hit, mit jelent hinni. „*A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés.*” (11,1) Egyszerre mutatja be, hogy a keresztény hitben benne van a jelen valósága és a jövő felől való bizonyosság; a világ, amelyben élünk, és a végső valóságról való meggyőződés.

A definíció után mint egy széles transzparensen látjuk viszont az Ószövetség hőseit: Ábelt, Énókot, Nóét és Ábrahámot. Úgy jelennek meg előttünk, mint akik reménykedve várták az isteni ígéret beteljesedését, és egész életüket áthatotta a reménység. A levél írója minden verset a „hit által” kifejezéssel kezd, amivel bemutatja az olvasó (hall-

gató) számára, hogy minden cselekedetük és tulajdonképpen egész sorsuk az Istenbe vetett bizalom folytán alakult úgy, hogy példák lehetnek az utókor számára. Mert mindannyian bizonyosak voltak abban, hogy Isten igazat szól, és kijelentései számukra olyan szavak, amelyekre figyelni kell, amelyeknek engedelmeskedni érdemes. Hittek abban, hogy a Teremtő ígéretei beteljesednek akár az ő életükben, akár a későbbiek során. Ennek következtében tudtak mindig előretekinteni és vándorolni a hit útján szüntelenül; és ennek következtében tudtak bizonyoságot tenni mások előtt, és lehetnek példák a számunkra is.

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

A remény útján

Bár nem tartozik textusunkhoz, az igehirdetés vonatkozásában megemlíthető Zsid 12,2–3: „*Nézzünk fel Jézusra, a hit szerzőjére és beteljesítőjére, aki az előtte levő öröm helyett – a gyalázzal nem törődve – vállalta a keresztet, és Isten trónjának a jobbára ült. Gondoljatok rá, aki a bűnösöktől ilyen szidalmazást szenvedett el, hogy lelketekben megfáradva el ne csüggedjete.*”

Mert bár jó néhány ószövetségi szereplő feltűnik a levélben – nemcsak a felolvasott szakaszban, hanem annak folytatásában is –, az írás tulajdonképpen rámutat arra, hogy Jézus Krisztussal változás történt az ember személyes hitében is. Addig a törvény, a szövetség és az áldozat volt a meghatározó. De a keresztények arra hívtak el, hogy küzdjenek a bűn ellen, és életüket Jézushoz kapcsolják. Mindez nem lehetséges máshogy, mint hit által. Isten pedig (Énók példáját látva) megjutalmazza azokat, akik hisznek benne, és követik őt. Ez a hit pedig kéz a kézben jár a reménnyel, hogy erőt és kitartást adjon a végső cél eléréséhez.

Igehirdetési vázlat

Mire kell a hit?

Szükségünk van hitre. Enélkül nem élhet az ember. Nincs is bensőbb, mélyebb dolog az ember életében, mint az, hogy miként tud belekapaszkodni Istenbe. A hit nem csak úgy egyszerűen van: az születik. Bennünk, a szívünk mélyén – és alakul egész életünk során.

Vajon nem úgy hiszünk-e, ahogy mások hittek, és nem azért hiszünk, mert mások is hittek Istenben előttünk? Ha életünk bizonyos pontjain találkozunk mélyen hívő emberekkel, akiknek az élete hiteles lehet a számunkra, akkor példaképpé válnak. Ha úgy érezzük, hogy hasonlítanak hozzánk, hasonló küzdelmeik, problémáik, kérdéseik vannak, mint nekünk, és látjuk a hitben megélt vívódásaikat, ezáltal nekünk is fejlődhet, növekedhet a bizalmunk Istenben.

Milyen a hit?

Isten mellett és ellen szóló érvek hasonlítanak két azonos szintű kosárlabda-játékos csatájához: kölcsönösen meg tudják akadályozni egymást abban, hogy pontot szerezzen a másik. Szinte megsemmisítik egymást a pályán.

Majdnem minden Isten mellett szóló érvek van egy elentétes párja is: pontosan ezért végződnek jórészt döntetlennel az Isten létezéséről szóló viták (Taizé 2005).

Miből épülhet a hit?

Azt, amit látunk, nem kell, nem lehet tagadni. A napot, amely világosságot és fényt ad, a virágokat, amelyekben gyönyörködhetünk, az embereket, akik körülvesznek bennünket, nap mint nap látjuk: nem tudjuk és nem is akarjuk azt mondani, hogy mindezek nem léteznek. Ha olyan emberrel hoz össze a sors, aki mélyen megéli az Istenbe vetett hitét, akkor ránk tör a felismerés: ha a hit felől közelítjük meg a problémákat, akkor egészen más megvilágításba kerülnek. Egy új nézőpontot kapunk, amit addig talán nem láttunk, nem vettünk észre. Ennek kapcsán pedig felmerülhet bennünk a kérdés: ha annak az embernek az életét megváltoztatta a hit, úgy alakította, hogy megtalálta az élete értelmét, a nehézségek kezelésének módját, és mindez hitelessé tette, akkor nem adhat-e ugyanez nekünk is erőt a hithez? Nem erősíthet-e meg abban, hogy az Istenben való bizalom nem csupán egy kiváltságos kör gondolkodásmódja, hanem egyfajta életvitel, amely hitelessé teszi az embert mások előtt? Olyan életet ad, amely előre mutat, reménységet és fényt sugároz a jövőre nézve.

Mindazok az ószövetségi személyek, akik megjelennek a textusban, és azon túl is mindazok az emberek, akiknek életét meghatározta az Istenbe vetett hit, valamilyen módon körülvesznek bennünket. Azzal, hogy életük szüntelenül Istenre tekintett, példává válhattak az utókor számára. Ilyen módon voltak évszázadokon, évezredekken keresztül támogatói mindenkinek, aki valamilyen módon kapcsolatba került velük.

Kire tekinthet a hit?

Mi, Újszövetséget ismerő tanítványok tudjuk, hogy elsősorban nem rájuk, az előttünk járókra, hanem magára Jézus Krisztusra tekinthetünk. Ő lehet a hitünk alapja. Ő magára vállalta Isten Fiaként ezt a földi, látható életet, amelyben benne lakik a fájdalom, a nélkülözés és sok más nyomorúság is – minden jó mellett. Jézus úgy érkezett a mennyből, mint közülünk egy. Megvívta a saját harcait, szenvedett, megölték – értünk. Feltámadt – értünk. Vállalta, hogy ő maga lesz az áldozat azért, hogy hitünk kiteljesedjen, és elnyerjük a láthatatlan világ kincseit. Ne csak emberek bátorítsanak minket, akik itt vagyunk a 21. században, és küzdünk, harcolunk a saját problémáinkkal, hanem legyen előttünk maga az Isten Fia. Az, aki ismeri személyesen az életünket, és mindig tudja, hogyan kell megszólítani bennünket, kiemelni abból a helyzetből, amelyből mi magunk nem tudunk kikeveredni. Ő az,

aki megígérte, hogy velünk lesz minden napon a világ végezetéig. Aki támogat, kísér, és fogja a kezünket, utánunk jön akkor is, amikor a hit kalandos útjain ösvényt tévesztünk.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Lk 19,41–48; 2Móz 19,1–8

Énekek

EÉ 460; 323; ÚÉ 151

Imádság

Jézus Krisztus, te életet adtad a kereszten, és beléptél az Atya dicsőségébe. Add, hogy minden ember részesüljön föltámadásod örömeiben!

Jézusunk, általad Isten új szövetséget kötött az emberiséggel. Ígéreted szerint maradj velünk a világ végezetéig!

Krisztus, szenvedésed és föltámadásod után megjelenél tanítványaidnak. Erősítsd meg hitünket jelenléteddel!

Jézus, apostolaidnak megígérted a Szentlelket. A Vigasztaló újítsa meg hozzád való hűségünket!

Jézus, te elküldted apostolaidat a világ határáig, hogy hirdessék az Evangéliumot. A Szentlélek tegyen minket szereteted tanúivá! (Taizé-ima)

Illusztráció

GONDOLATOK

„Szerte a világon sokan részt vesznek a „bizalom zarándok-útján” a mindennapi életükkel. [...] Néha új látóhatár felé kell törekednünk, akár távol legyen az, akár közel, hogy újra és újra felfedezzük az Evangélium reménységét. Ebben a világban, amelyben oly sok a szenvedés, szükség van olyan férfiakra és nőkre, akik Isten békéjét sugározzák az életükkel. Ezért hozzuk meg a bátor döntést, hogy a szeretet és a bizalom útján szeretnénk járni.” (Alois testvér, Taizé)

„Bárcsak mindenki megértene: Isten a legmélyebb magányunkba is elkísér minket, és így szól mindenkire: »Sokat érsz szememben, drága vagy nekem, és én szeretlek téged.« Igen, Isten csak szeretetével ajándékozhat meg minket, ebben áll az egész evangélium. Isten arra kér, és azt kínálja fel, hogy egyszerűen fogadjuk el végtelen irgalmát. Néha nehéz megértenünk, hogy Isten szeretet minket, de amikor felfedezzük, hogy szeretete mindenekelőtt megbocsátás, szívünk megnyugszik, sőt átváltozik. Istenben elfeledhetjük azt, ami a szívünket gyötri, nála olyan forrást találunk, melynél újra friss lendületre lelhetünk. Tudjuk-e eléggé? Isten annyira megbízik bennünk, hogy mindannyiunkat

személyesen hív. Mire hív? Arra, hogy mi is úgy szeresünk, ahogy ő szeret minket. És nincs annál mélyebb szeretet, mint odaadni magunkat Istennek és másoknak. Aki Istenből él, az úgy dönt, hogy szeret. Az elszántan szerető szív pedig határtalan jóságot sugározhat. Aki bizalomban szeret, annak derűs szépséggel telik meg az élete. [...]

Röviddel halála előtt Jézus megígéri az övéinek, hogy vigasztalót küld nekik: a Szent Lelket, aki támaszuk lesz, vigasztalja őket, és mindig velük marad. Ma is minden ember szívében szelíden ezt ismétli: »Soha nem hagyjak egyedül, elküldöm neked a Szent Lelket. Még a mély kétségek között is közel maradok hozzád.« Befogadni a Szent Lélek vigasztalását annyit jelent, hogy csendben és békében, újra és újra ráhagyatkozunk. Így, amikor megrázó események történnek, akkor képesek leszünk túljutni rajtuk. És ilyenkor már a remény útján járunk. Isten nem hagy minket magunkra.” (Roger testvér befejezetlen levele – részlet, Taizé)

Felhasznált és ajánlott irodalom

- A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.
- GECSE Gusztáv – HORVÁTH Henrik 1978. *Bibliai kislexikon.* Kosuth Kiadó, Budapest.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.
- MACRAE, George W. 1983. *A zsidókhoz írt levél.* Korda Kiadó, Kecskemét. (Szegedi kommentár.)
- PECSUK Ottó (szerk.) 2008. *Bibliaismereti kézikönyv.* Kálvin Kiadó, Budapest.
- VEÖRES Imre 1996. *Az Újszövetség színgazdagsága.* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

■ VLADIKÁ ZSÓFIA

Szentháromság ünnepe után 11. vasárnap

▶▶ Mt 6,12.14–15

Igehirdetési előkészítő

Nyitott tenyérrel

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 11. vasárnap témája az *Agenda* szerint: „Mindig kegyelemre szorulunk.” A bevezető zsolttár arról az Istenről beszél, aki gyönyörködik az istenfélőkben, azokban, akik kegyelmében bíznak. A kegyelemben bízó ember tudja a saját helyét, alázatos Isten előtt, az Úr pedig „főlemeli az alázatosakat”. A kötelező lekción, ahol Pál Jézus feltámadásának tanúiról szól a kolosséi gyülekezetnek, saját

történetéről is vall, és elmondja, hogy bár arra sem méltó, hogy apostolnak nevezzék, mert üldözte Isten egyházát, mégis tudatosítja saját maga és szolgálata értékét: „Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok.” Az Isten előtti alázatot hangsúlyozza az óegyházi evangélium, a farizeus és a vámszedő példázata is, ahogyan a kollektaimádságban is arra kérjük Istent, hogy tanítson alázatra bennünket. Az istentisztelet kulcsszavai, isteni oldalról a kegyelem, emberi oldalról pedig az alázat: e két fő téma visz tovább bennünket a textus megértéséhez, a megbocsátás kérdéséhez.

Amit a textusról tudni kell

Jézus a Hegyi beszédben tanítja imádkozni tanítványait, egyben példát is ad a bőbeszédűséget mellőző imádságra. A Miatyánk középpontja a mindennapi kenyérre vonatkozó kérés, amely szorosán összekapcsolódik a megbocsátással: a test és a lélek elengedhetetlen táplálékairól van szó e kettőben. Jézus azzal is kiemeli a megbocsátás fontosságát, hogy magyarázatot fűz hozzá.

Isten és ember megbocsátása egy egységet alkot ezekben az igékben. Felmerülhet a sorrendiség kérdése: vajon az, hogy mi megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, előfeltétele-e Isten bocsánatának? Mt 6,12-ben az ἀφίημι ige aoristos alakja befejezett múlt időt jelöl, a cselekvés megtörténtének tényét hangsúlyozza: „megbocsátottunk, elengedtük”. Egyes írásmagyarázók azonban ezt a szót gnómius aoristosként értelmezik, ami időtlenséget sugall. A magyar nyelvben jól kifejezi a fordítás – „miképpen mi is megbocsátunk” –, hogy nem a sorrend elsődleges, hanem a megbocsátás mindenkori aktualitása.

Lukács a Miatyánkban a ἀμαρτία szót használja a bűnre, míg Máté az ὀφείλημα kifejezéssel a tartozások, (pénzbeli) adósság elengedéséről beszél. Ez a gonosz szolga példázatánál (Mt 18,21–35) is visszaköszön, amelyben szintén az adósság elengedéséről van szó a megbocsátás kapcsán.

Akik felé pedig a megbocsátást gyakorolni kell, azok az „emberek”, és itt az ἀνθρώπος kifejezés azért lényeges, mert Jézus imádsága nem csak arra buzdít, hogy a hozzánk közel állóknak bocsássunk meg, hanem az ellenségnek való megbocsátást is magában foglalja. Ez már a misszió irányába is mutat: mindenki tapasztalja meg azt a megbocsátást, amely Isten gyermekeiként a miénk lehet. A Hegyi beszédben Jézus alapvetően a követőihez beszél, de nemcsak azt akarja, hogy közöttük ne legyen romboló ellentét, hanem hogy minden emberrel békében éljenek, és mindenkinek készek legyenek megbocsátani. Az imádság és a hitteles keresztény életfolytatás így fonódik össze.

A megbocsátás múlt idejű igealakja arra hívja fel a figyelmet, hogy úgy lépünk Isten elé imádságban, az ő bocsánatát kérve, hogy mi is megbocsátottunk az ellenünk vétkezőknek. Nem Isten bocsánatának a feltétele tehát a mi megbocsá-

tásunk, hanem az Isten elé való odalépésünk, bűnbocsánatért való könyörgésünk alapja. Mt 5,23-ban is látjuk, hogy mennyire fontos az egymással való megbékélés, mielőtt Isten elé visszük adományunkat, és Mt 11,25 is hangsúlyozza: „Amikor imádkoztok, bocsássatok meg annak, aki ellen valami panasztok van, hogy mennyei Atyátok is megbocsássa nektek vétkeiteket.”

Teológiai összefüggések

Luther a *Nagy káté*ban felhívja a figyelmet arra, hogy Isten bocsánata nem függ a mi emberi megbocsátásunktól, sőt attól sem függ, hogy mi ezt a bocsánatot egyáltalán kérjük-e. „Nem mintha kérésünk nélkül vagy előtt nem bocsánata meg bűneinket: hiszen nekünk ajándékozta az evangéliumot, benne csupa bűnbocsánatot, mielőtt kértük vagy valaha is rá gondoltunk volna. Mégis arról van itt szó, hogy a bűnbocsánatot megismerjük és befogadjuk.” (KK 4: 278. o.) Luther hangsúlyozza, hogy ez a kérés Isten előtti alázatra akar tanítani, és bár a további mondatokban beszél arról, hogy nem szabad azt gondolnunk, hogy Isten megbocsát nekünk, ha mi nem bocsátunk meg a felebarátunknak, de kiemeli, hogy Isten nem előfeltételeket állít, nem a mi cselekedetünk miatt bocsát meg, hanem azért, mert megígérte. Az, hogy mennyit köszönhetünk Istennek, emlékeztet bennünket, hogy az ő végtelen szeretetére, bocsánatára a másik ember iránti szeretettel, megbocsátással válaszoljunk. Fontos azonban, hogy amikor a 15. versben Jézus arról beszél, hogy ha a tanítványok nem bocsátanak meg, akkor Isten sem bocsát meg nekik, Jézus még mindig úgy szól Istenről, mint Atyáról. Istengyermekségük megmarad, Isten a megbocsátani nem tudót sem taszítja el magától, hiszen pont neki van a legnagyobb szüksége arra, hogy magához ölelje.

Igehirdetési vázlat

„Mindennapi” – az életünkhöz szorosan hozzátartozó, hétköznapi dolgokra használjuk ezt a jelzőt. Mindennapi, ami újra és újra szükséges, amit pótolni kell, amiről folyamatosan kell gondoskodni. A Miatyánk imádság középpontjában a „mindennapi” nem csak a kenyeret, a naponkénti táplálékot jelöli: hozzá tartozik mindennapjaink részeként a megbocsátás is. Mindennapi téma ez, hiszen ahol emberek élnek együtt, óhatatlan a megbántás, a harag, a sértettség, megsebzünk másokat akarva-akaratlanul, és magunk is sebeket kapunk. Csak ott nincs konfliktus, ahol nincs kapcsolat – házasságban, családban, munkahelyen, közösségeinkben azonban elkerülhetetlen a súrlódás, és éppen ezért mindennapjaink része a bocsánat-megbocsátás kérdésköre is.

„Mindennapi” – nemcsak emberi viszonyainkat átszövő téma a megbocsátás, hanem Istennel való kapcsolatunkban is elsődleges. Jézus Krisztus azért jött közénk, hogy azt

a szakadékot, amelyet Isten és ember között a bűn okoz, keresztjével áthidalja, felkínálva nekünk a bűnbocsánat ajándékát, új alapra helyezve az Isten és ember közötti kapcsolatot. A bűnbocsánat nem csak az egyes bűnök megbocsátását jelenti, amelyekkel nap mint nap vétkezünk, és megsértjük az Istennel való közösségünket. A bűnbocsánat teljesen új viszony Isten és ember között, kegyelem által, Jézusért. Krisztus keresztjének, a felkínált bűnbocsánatnak, annak az egyszeri, nem mindennapi eseménynek a mindennapi tudatosítását kérjük, fogadjuk el, amikor elmondjuk: „Bocsásd meg a mi vétkeinket!” A bűnbocsánat új viszony Isten és ember között, ebben az új viszonyban pedig akkor lehetünk hitelesek, ha a bűnbocsánatból élve mi is megtudunk bocsátani egymásnak, továbbadva mindenki számára a bűnbocsánatnak azt az áldását, ami Jézusért a miénk lehet.

Mindennap érezzük, átéljük: nem könnyű ez. De akár apróságokról van szó, akár életet megnyomorító bűnökről, amelyeket valakitől elszenvedtünk, el kell indulnunk, akár mindennap újra és újra azon az úton, amely sokszor göröngyös, de egy lelki folyamat végén a megbocsátáshoz vezet.

Folyamat és út, mert sokszor nem lehet egy legyintéssel elintézni. Jézus sem arra tanít, hogy valami gyors és felületese megbocsátást vessünk oda a másik embernek, mondván, hogy keresztényként ez a kötelességünk; inkább azzal biztat, hogy a megbocsátás nehéz útján sem vagyunk egyedül, hogy felnézhetünk a keresztre, hogy kérhetjük Isten segítségét ahhoz, hogy meg tudjunk bocsátani és a hátunk mögött tudjuk hagyni a megbántottságunkat, fájdalmunkat. Ha megérezzük, átéljük Isten kegyelmét és szeretetét, ha összeköttetésben vagyunk azzal, aki megbocsátja bűneinket, akkor tudunk a másik ember felé is a Szentlélek segítségével, megbocsátó szívvvel fordulni. Ha a kinyitott tenyerünket Isten felé emeljük, kérve a bocsánatát, akkor abból lassan ki kell hullania a haragnak, amelyet összeszorított öklünkben hordozunk; ugyanakkor ezzel a nyitott tenyérrel, amelyet Isten betöltött bocsánatával, leszünk képesek tovább is adni a megbocsátást. Isten megbocsátása indítja el bennünk az egymás közötti megbocsátásra való képességet, mint egy „isteni kör”. A gonosz szolga példázatával is megmutatja Jézus, hogy mennyire fontos a bocsánat továbbadása, átélve azt, hogy mi magunk micsoda leírhatatlanul nagy kegyelmet, irgalmat kaptunk.

Mindennapi imádságunkban ez az egyetlen hely, ahol Jézus emberi cselekvésről beszél: „miképpen mi is megbocsátunk”. Fontos azonban, hogy a megbocsátással az ember semmiképpen sem „teljesítményt nyújt”, hogy ezzel kiérdemlje Isten bocsánatát. Amikor Istenhez imádkozunk, nem lehetünk olyanok, mint a farizeus, aki imádságában kérkedik Isten előtt, nem mondhatjuk azt: látod, én megbocsátottam, ezért most te is bocsásd meg nekem – sokkal inkább a vámszedő magatartása lehet példa nekünk is az imádságunkban, a másoknak való megbocsátásban, vagy az azzal kapcsolatos nehézségeinkben, amikor végső soron csak annyit tudunk mondani: „Uram, légy irgalmas nekem, bűnösnek!” Mindennap.

Illusztráció

TÖRTÉNET

„Pierre már régóta ismerte ezt a történetet, Karatajev csak őneki elmondta vagy hatszor ezt a históriát, de mindig különös, boldog érzéssel mondta el. Bármilyen jól ismerte is Pierre ezt a történetet, mégis odafigyelt, mintha valami újat hallana, mert az a csendes elragadtatás, amelyet elbeszélés közben szemmel láthatólag érzett Karatajev, őrá is átragadt. Ez a történet egy öreg kereskedőről szólt, aki istenfélő, erkölcsös életet élt családotul, és egyszer, egy gazdag kereskedőtársával Makarijhoz indult.

A két kereskedő megszállt egy fogadóban, mind a ketten elaludtak; másnap a kereskedő társát halva találták: valaki megölte és kirabolta. A véres kést is megtalálták az öreg kereskedő párnája alatt. A kereskedőt elítélték, megkorbácsolták, kiszakították az orra lyukát (így tartja a rend – mondta Karatajev), aztán kényszermunkára számúzták.

– Hát, kedves barátom (ennél a pontnál szakította félbe Pierre Karatajev elbeszélését), eltelik vagy hat esztendő vagy tán még több is az óta az eset óta. Él-éldégél az öreg a katorgában. Beletörődik a sorsába, ahogy kell, nem tesz semmi rosszat. Csak arra kéri az Istent, vegye magához. Jól van. Éjszakánként össze-összegyűltek a fegyencek, ahogy mi; köztük az öreg is. Arra fordult a szó, ki mi miatt szenved, mit vétett az Isten ellen. Kezdték mondani: ez egy embert ölt meg, az kettőt, emez gyújtogatott, amaz csak megszökött katonáéktól, szóval bűne nincs. Kérdik aztán az öregtől is: hát te miért lakolsz, öreg? Én, kedves barátaim, azt mondja, csak a magam meg az emberek vétkéért bűnhődök. Mert én nem oltottam ki senki életét, a máséhoz ujjal se nyúltam, inkább még ruhát adtam a szűkölködő felebarátaimnak. Én, édes barátaim, kereskedő voltam; nagy vagyonom volt nekem. Így meg így – sorolja tovább. El is mondta nekik rendre, hogy esett az egész dolog. De én magam miatt nem búsulok. Úgy látszik, meglátogatott az Isten. Csak egy a bánatom, azt mondja: sajnálom az én öreg páromat meg a gyermekeket. Ríva is fakadt rá az öreg. Hogy, hogy nem, de ott volt köztük az az ember is, aki megölte a kereskedőt. Hol történt ez, öreg? Mikor, melyik hónapban? – mindent sorra kérdett. Megsajdult a szíve. Odamegy az öreghez, és ezenmódjára a lábához esik. Én miattam sínylődöl itt, öreg, azt mondja. Való igaz: ártatlanul szenved ez a szegény öreg, fiúk, azt mondja. Én követtem el azt a tettet, én tettem a fejed alá a kést, mikor aludtál. Bocsáss meg nekem, öreg, az Istenre kérlek.

Karatajev elhallgatott, boldogan mosolygott, és a tűzbe bámulva megigazgatta a fahasábokat.

– Azt mondja az öreg: bocsásson meg tenéked az Isten, mert mi mindnyájan gyarlók vagyunk, lakolok most én a magam vétkéért is. És ő maga is keservesen sírva fakadt. Mit szólsz hozzá, sólyommadaram – mondta Karatajev, és arcán

egyre fényesebben ragyogott az elragadtatás mosolya, mintha abban rejlene az egész történet veleje, amit most készül mondani –, mit szólsz hozzá, sólyommadaram: a gyilkos jelentkezett a hatóságánál. Én, azt mondja, hat ember életét oltottam ki (mert nagy gonosztevő volt), de ezt az öreget sajnálom a legjobban. Ne senyvedjen tovább énmiattam. Amit vallott, papírra tették, az iratot aztán rendje-módja szerint elküldték. Dehát sokáig tartott, amíg egyik hatóság a másiknak írogatott, még a cár elébe is eljutott a dolog, csak akkor tettek igazságot. De végre-valahára megjött a cár parancsa: ki kell engedni a kereskedőt, kárpótolni kell annyival, amennyit a törvény kiszabott rá. Megjött a papiros, kezdték keresni az öreget. Hol az az öreg, aki ártatlanul szenved? Mert írás jött a cártól. Kezdek hát keresni. – Karatajev állta megremegett. – De az Isten már előbb megbocsátott neki, meghalt. Úgy biz’ a, sólyommadaram – fejezte be Karatajev, és szóltanul mosolyogva sokáig nézett maga elé.

Nem maga az elbeszélés, hanem a történet titokzatos értelme és az a lelkes öröm, amely Karatajev arcán ragyogott, valahányszor elmondta ezt a történetet, meg ennek az örömmel titokzatos jelentősége – ez töltötte most el valami homályos, boldog érzéssel Pierre lelkét.”

Lev Tolsztoj (1828–1910) orosz író, filozófus: *Háború és béke*

VERS

Illyés Gyula: *Szörnyű fegyver*

Minden ütésed, átkod

Hiába ellenem.

Szörnyű a fegyverem:

Megbocsátok.

Felhasznált irodalom

BACH, David 2016. „*Vergib uns, wie auch wir vergeben*”. *Eine Untersuchung zur Vergebung im Vaterunser und im Gleichnis vom unbarmherzigen Diener*. Szakdolgozat. <https://tsc.education/uploads/pdf/abschlussarbeiten/bachelorarbeit-vergib-wie-auch-wir-vergeben-david-bach.pdf>.

KLEIN, Christoph 2003. *Bosszú helyett megbocsátás – A megbékélés kultúrájának teológiai alapvetése*. Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.

Schmalkaldeni cikkek / Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről / Kis káté / Nagy káté. Szerk. Reuss András. Luther Kiadó, Budapest, 2019. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 4.)

SPINETOLI, Ortensio da 1998. *Máté. Az egyház evangéliuma*. Agapé, Szeged.

STANDHARTINGER, Angela 2015. „*Und vergib uns unsere Schuld...*” – *Schuld und Vergeben im Neuen Testament*. Előadás. <https://www.eaberlin.de/nachlese/chronologisch-nach-jahren/2015/ist-der-schuldige-koenig/standhartinger-angela-schuld-vergebung-neues-testament-2015.pdf>.

Égre nyíló virágok bomlanak^{*}

Jn 18,9

■ FABINY TAMÁS

„Így kellett beteljesednie annak az igének, amelyet Jézus mondott: »Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.«” (Jn 18,9)

Gyászoló Gyülekezet! Szeretett Testvéreim!

Olyan ígét választottam, amely Bach János *passiójában* az evangélista hangján szólal meg. Fülöp Attila pedig számtalanszor énekelte ezt a szerepet, amelyet nem szerepnek, hanem bizonyágtételnek fogott fel. Legtöbben, akik most itt vagyunk, oly sokszor hallottuk az ő tolmácsolásában az evangéliumnak ezt a mondatát: „Így kellett beteljesednie annak az igének, amelyet Jézus mondott: »Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.«” Ő, aki egyaránt otthon volt Köln, Aachen vagy éppen London operaházaiban és koncerttermeiben, annyira szívesen énekelt a Deák téren vagy más templomokban.

Ezek közül az első és életre meghatározó a büki templom volt, ahol édesapja, Fülöp Dezső lelkészként szolgált. „Hajrá Bük!” – a családban ez egyfajta jelmondattá vált, amelyet mindig akkor mondott és írt, ha valaki fontos esemény előtt állt, és ezzel biztatták egymást. A családi főkoszorúra is felkerült ez a mondat... Bük akkor még nem a felkapott fürdőváros, hanem békés, tündéri falu volt. Attila szolgált édesapja mellett kántorként. Fülöp Dezső meghatározó személyiség volt a településen, később az iskolát is róla nevezték el. Bizonyára sokszor hangzott a büki templomban Jézus szava: „Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.”

Milyen érdekes: élete utolsó szakaszában Attila aztán alkalmanként az ugyancsak lelkipásztor fia mellett kísérelte az énekeket, hol billentyűn, hol acapella. Egyéniségét jól jellemzi az, ahogy alázatosan előre készült az énekekre. Az édesapja és fia hivatása az ő lelki meghatározottságát is jelzi. Szilárdan hitt abban a Jézusban, aki ezt mondta: „Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.” Bizonyos lehetett abban, hogy olyan Jézusa van, aki így vigyázott rá, tartotta őt meg.

„Nem hagytál elveszni senkit” – Jézusnak ez a szava összhangban áll az ugyancsak általa meghirdetett, úgy-

nevezett arany evangéliummal: „Úgy szerette Isten a világot, hogy megszületett fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” (Jn 3,16) Hadd formáljam most ezt egészen személyessé: „Úgy szerette Isten Fülöp Attilát, hogy megszületett fiát adta, hogy ha Fülöp Attila hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” Itt, a ravatalnál különösen is sokat jelent mindnyájunknak a feltámadás és az örök élet reménye, ahogy arról az Apostoli hitvallásban is vallást fogunk tenni.

Papgyerekként a '60-as években a műszaki pálya tűnt számára lehetségesnek, így a Műegyetemre jelentkezett, ahol elektromérnöként végzett. Első munkahelye hangmérnöként a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat volt. Magam is jól emlékszem, hogy Koncz Zsuzsa és mások bakelitlemezeinek borítóján mindig ott szerepelt az ő neve. Volt olyan, hogy egy koncertet megelőzően a belvárosi templomban megszerelte a világítást és a hangosítást. A munka végeztével a plébános barátságosan mondta neki: „Maradjon itt, szép koncert kezdődik hamarosan...”, amire ő így válaszolt: „Tudom, én fogok énekelni...” Ugyanígy apjának szerelt mikrofont Óbudán, amikor ő már nehezen tudott beszélni.

Fülöp Attilának mint operai tenornak és oratóriumi énekesnek három évtizedes szakmai pályafutásáról nálam avatottabb ember fog beszélni Ókovács Szilveszter főigazgató úr személyében. Magam inkább most az ő szociális érzékét emelem ki, aminek köszönhetően mások érdekének védelmében vállalta a szakszervezeti munkát is. Emberségét egyebek mellett azon lehet lemérni, hogy a műszak is rajongott érte. Mindenkit emberszámba vett, mintegy megélve Einstein mondásának igazát: „Én mindenkivel egyformán beszélek: a kukással is úgy, mint az egyetem rektorával.” Nagyszerű szervezőkészségét és diplomáciai érzékét az Operaház főtitkáráként, illetve ügyvezető igazgatójaként is kamatoztatta. Híresek voltak a Budapesti Operabarátok Egyesületében általa vezetett klubdelutánok a Fészek Klubban és az Erkel Színházban, amikor is a felkészült riportert is megismerhattük benne.

Egyházi munkái közül kiemelkedik a Lutheránia Ének-és Zenekar Bach-előadásain vállalt szolgálata a felejthetetlen Weltler Jenővel, majd Kamp Salamonnal, de mindig szívesen lépett fel az oroszlányi kórusal, amelyet a

* Dr. Fabiny Tamás püspök igehirdetése Fülöp Attila temetésén. Elhangzott Óbudán 2020. május 22-én.

bányász Nagy Dániel vezetett. Fontosak voltak számára a vallási témák, így a hozzá hasonlóan hitvalló evangélikus Szokolay Sándor *Sámson* oratóriuma, az *Ecce Homo* passióopera vagy a *Margit, a hazának szentelt áldozat*. Több mint húsz éve az akkori Duna TV-ben beszélgettem vele arról, hogy mit jelentenek neki, a papgyerekeknek ezek a szakrális darabok.

A János passió tenor szólóit is ő énekelte. Itt a legmegrendítőbb talán Péter fohásza, a 13. tenor ária: *Ach, mein Sinn*:

„Ó, én lelkem,
hová vonsz engem el,
hol talállok majd enyhülést?
Itt maradjak-e
avagy magam mögött hagyjam
a dombokat, a hegyeket?”

Nemcsak a távozás, a halál, hanem a bűnbánat is hangot kap itt, hiszen Péter önmagával is küzd ebben a helyzetben. Végül ő is csak Jézus Krisztus érdeméért kapott bűnbocsánatot és nyert kegyelmet. Erről a jézusi kegyelemről is énekelt Attila:

„Figyeld csak, hogy az ő vérszínezte háta
mindenestül az égbolthoz hasonló!
Ott, amire bűneink
özönének árja lezúdult,
ragyog a mindennél szebb szivárvány,
mint Isten kegyelmének jele.”

Evangélikus papgyerekként és gyakorló hívőként tudta, mit jelent a *theologia crucis*, a kereszt teológiája. Beszélhetnék itt az ő keresztjéről, a fizikai gyengülésről és a fájdalomokról, amiket nagy önfegyelemmel leplezni tudott. De elsősorban nem az ő keresztjéről, hanem Jézus Krisztus keresztjéről, az ő goltjai szenvedéséről van szó:

„Gondold el, lelkem, szorongó örömmel,
keserű gyönyörűséggel, elszorult szívvel,
hogy a te legfőbb üdvöd Jézus szenvedése;
az őt felsebző tövisből
égre nyíló virágok bomlanak...”

Itt, az óbudai temetőben, ahol megannyi virág veszi körül a koporsót és borítja majd a sírt, ezekről az „égre nyíló virágokról” szólok. A János-passió német szövegében ez így szerepel: „die Himmelsschlüsselblumen blühen”. Vigasztaló üzenet rejlik az „égre nyíló virágok” szóösszetételben! Ez nem metafora, hanem a szakirodalom szerint valóban létezik ilyen kulcs formájú virág, amely tehát Péter attri-

bútumára, a mennysorság kulcsára emlékeztet, és éppen húsvétkor nyílik!

Gyászoló testvéreim, kedves jelenlévők: most éppen a húsvéti ünnepekörben vagyunk. Legyen ezért ez mindannyiunk vigasza, elsősorban a családé. Hadd szóljak még erről az Attila számára oly sokat jelentő közösségről, igazi lelki és szellemi háttérről. Zsuzsával sokszor elmondták, hogy Breznóbányán a déd- és nagyszülők egy házban éltek, így lehetett az időközben Óbudára került Fülöp Dezső konfirmandusa a „kis rokon”, akinek Attila 15 éves korától udvarolt. Esküvőjükön természetesen Tátrai Vilmos hegedült, de ott volt Kodály Zoltán is. Az ezzel kapcsolatos képeket és díszítáviratokat évente szertartásosan átnézték. Zsuzsa és Attila házassága csodálatos harmóniában telt: nemcsak tisztelték és értették egymás hivatását, de mindenben támogatották is egymást. A felejthetetlen scrabble-partik is jól jellemezték az ő összetartozásukat. Igazán „családbarát” közösség voltak, ahol a gyerekek, Zsuzsa, Attila és Judit, meg persze minden unoka is otthon érezte magát. A családi facebook-csoportban Attila, a „vezér” rendszeresen küldte intelmeit övéinek, akár csak azzal kapcsolatban, hogy jól öltözzenek fel, mert hűvösre fordul az idő... Legutóbb pedig Máté érettségijekor küldött biztató üzenetet. Szeretett barkácsolni, kertészkedni, és remekül főzött. Büszke volt a gombalevesére, a saját kolbászára vagy lekvárjára. „Büki vagy breznói recept”, osztotta meg a titkot.

Szeretteitől tudom, hogy lefekvés előtt mindig hosszan imádkozott, egyebek mellett azért, hogy ne kelljen egyedül meghalnia. Megadatott neki ez a kegyelem. Békében, álmában ment el. Felesége, Zsuzsa ébresztette volna a szokásos reggeli kávéval. Most már az ő Ura fogja őt felébresztetni, hitünk szerint a boldog feltámadásban.

Fia pedig így fogalmazott: „Nem illik hozzá, hogy meghal. Ez nem rá jellemző.” Talán tényleg így van. Sármos lényem nem a halállal jegyezte őt el.

Temetésén ezért ne a veszteségről szóljunk, hanem adjunk hálát, hogy ő a miénk volt: családjáé, a magyar és az egyetemes kultúráé, az evangélikus egyházé. Legfőképpen pedig Jézusé. Szívből jövően, Jézus evangéliumi szövegével azonosulva énekelte éveken, évtizedeken a Deák téren és máshol: „Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.”

Hadd idézzem ismét az evangéliumot, immár bővebben: „Így kellett beteljesednie annak az ígének, amelyet mondott: »Azok közül, akiket nekem adtál, nem hagytam elveszni senkit.« Annak pedig, aki küldött engem, az az akarat, hogy abból, amit nekem adott, semmit se veszítsek el, hanem feltámasszam az utolsó napon. Én örök életet adok nekik, és nem vesznek el soha: senki sem ragadhatja ki őket az én kezemből.”

Ámen.

TARTALOM Mécses a te igéd

SZABÓ B. ANDRÁS: *Lángos, víz, újrakezdés* 241

Tanulmányok

ANNA-MAIJA VILJANEN-PIHKALA: *Egy díszdoktori kalap története* 242

KAMARÁS ISTVÁN OJD: *Egyházközségek mint alternatív közösségek*
1. rész. *Evangelikus egyházközségek vallásközi összevetésben* 248

OROSZ GÁBOR VIKTOR: *Relatív pacifizmus? Dietrich Bonhoeffer*
a háborúról és a békéről 255

Figyelő

Könyvrecenzió

HAFENSCHER KÁROLY: *A liturgia gazdagsága és szépsége* 261

ZSUGYEL JÁNOS: *Kereszt és zászló. Megjelent az evangélikus egyház*
múltbeli állambiztonsági kapcsolatait feldolgozó harmadik kötet 262

Fórum

REUSS ANDRÁS: *A szürke kabát és a nyestes, bársonyos sapka* 264

Az igehirdető műhelye

HAJDUCH-SZMOLA PATRIK: *Szenháromság ünnepe után 7. vasárnap (1Jn 5,18–20)* 266

KOHÁRY FERENC: *Szenháromság ünnepe után 8. vasárnap (1Kor 8,1b–13)* 268

SÁNDOR FRIGYES: *Szenháromság ünnepe után 9. vasárnap (2Thessz 3,1–5)* 271

VLADIKA ZSÓFIA: *Szenháromság ünnepe után 10. vasárnap*
(Jeruzsálem pusztulásának emlékünnepe) (Zsid 11,1–12) 274

ZSUGYEL-KLENOVICS KATALIN: *Szenháromság ünnepe után 11. vasárnap*
(Mt 6,12.14–15) 276

Igehirdetés

FABINY TAMÁS: *Égre nyíló virágok bomlanak (Jn 18,9)* 278